

Vikerkaar

5/1990

Sven Kivisildniku, Karl Martin Sinijärve, Valeria Räniku, Kauksi Ülle luulet, Jüri Ehlevesti jutt «Rääkiv inimene» —sissejuhatus etnofuturismi; Magnus Ilmjärv «Eesti Soome välispoliitikas 1937—1939»; Evald Laasi «Kas aastail 1942—44 oli Eestis partisaniliikumine?»; Antanas Maceina «Rahvus ja riik»; Vaino Vahingu ja Alo Jüriloo psühhoanalüüsi loeng

Vikerkaar

Ilmub alates 1986. a juulist. 5. aastakäik.

Mai 1990. Nr 5

Sisukord

- Või imeta, või imeta 1
Jüri Ehvest *Rääkiv inimene* 2
Sven Kivisildnik *Laulud* 27
K. M. Sinijärv *Laulud* 30
Kauksi Ülle *Laulud* 33
Valeria Ränik *Laulud* 36
Sven Kivisildnik *Etnofuturismi ideaalid* 40
Metodoloogilisi marginaale 41
J. P. Teineke *Armastuse ja vabaduse manifest e Tartu vaimu hetkeseis* 42
Heie Treier *Virve Sarapik: autoportree «Hirohalli» taustal* 44
Piret Viires *Kõik on kokku «Siuru»* 47
Magnus Ilmjärv *Eesti Soome välispoliitikas 1937—1939* 52
Evald Lažsi *Kas aastail 1942—1944 oli Eestis partisaniliikumine?* 62
Sergei Soldatov *Vaimsure ja kõlbluse taassünd ning vabadusaade* 64
Antanas Maceina *Rahvus ja riik* 72

Dixi
Olev Remsu *Pilk Kesk-Aasiasse ja Taga-Kaukaasiasse* 77
Elav ajalugu
Kauksi Ülle *Väikü kirätükk tuust, etia ja kui kinkaga* 79
Meie intervjuu
Valeria Ränik *Intervjuu Piret Viirsesel* 81
Psühholoogi pilk
Alo Jüriloa, Vaino Vahing *Psühhoanalüüsi loeng* 87
Vaatenurk
Arne Merilai *Pipi ces, politseinik järel* 92
Kajar Pruul *Nelikümmend kaks keeldehammustuseks avatud suud* 94
Foorum
Erast Parmasto *Ilu, informatiivsuse ja täpsuse poole!* 96

Kujundus: Jüri Kaarma

Värvidiapositiivid: Heiki Sirkel

Esikaanel: Virve Sarapik. «Madalrõhk-kond». Fragment. Söövitus, segatehnika. 1989.

Tagakaanel: Virve Sarapik. «Madalrõhk-kond». Fragment. Söövitus, segatehnika. 1989.

HO

Või imeta, või imeta,
mis mina nägin!
Siga oli töös ja mõõk oli vöös,
kassil olid kannused jalasse;
lammas läks laudile munele,
kanal oli kaksi tallekesta,
härg oli karjas, kampsul seljas;
nirki-närki nirkutasid
teine teisel pool jõgeda.

Viljandi 1915

JÜRI EHLVEST

RÄÄKIV INIMENE

Ta vidutas silmi, tõmbus voodis kõssi ja kattis kätega pea. Siis piidles tükk aega toa tahmast lage, imetles sellest allaripnevaid lebrasid, püüdis meelde tuletada, mida need talle meenutavad. «Purikad, need on purikad,» pomises ta endamisi. Tolmutordid lae all kõikusid kerge tõmbetuule käes. Voodis lamaja rahunes, tõmbas teki üle pea, kuid tekk oli lühike ja mehe varbad jäid nüüd välja. Varvas-tega tundis ta toa jäist külmust. Ta keris enda veel rohkem kägarasse ja mahtus kuidagimoodi teki alla ära. Tõusmast peletas teda aim külmavärinaist, mis pidid teda läbistama sedamaid, kui ta end kaitsva teki alt välja poetab. Aga und ei olnud enam. Ta lebas niisama ja püüdis midagi mõtelda, et tõusmist edasi lükata. «Ah, need purikad, need oleksid mulle äärepealt pähe kukkunud,» mõtles ta.

Paar päeva tagasi oli läinud sulaks. Katuseräästaste ja veerenide külge kasvatasid ennast kiiresti jääpurikad. Ta oli kõndinud tänavatel nagu tavaliselt, käed sügavalt taskus ja pilk maha, enda ette suunatud.

Nüüd oli külm ilm tagasi tulnud. Purikad olid alles ja kuigi ükski neist ei ilmutanud allakukkumise tundemärke, kõndis ta ikkagi võimalikult keset teed. Ta suundus oma tavalisse joogikohta, väikesesse kitsasse kohvikusse, lunastas rubla eest pileti ja toetas oma kannikad toolile. Tasapisi hakkas tal soojem. Hirm purikate ees aga ei andnud järele. Õieti ei olnudki see mitte enam hirm võimalike langevate purikate ees tulevikus. Näiteks oleks ta võinud karta, et kui ta lahkub õhtul joogikohast, on kergelt nokastanud, võib ta minetada ettevaatuse, taaruda liigselt rentslis, olles nii just sobiv märklaud nõelteravatele rasketele purikatele. Ei, pigem oli see mingi hirmuga segatud tunne juba möödunust, ta meenutas ikka ja jälle, kuidas ta ettevaatamatult oli liikunud liiga majade ääres, ta nägi oma vaimusilma ees, kuidas talle sadanuks pähe kamakas tapvat jääd. Ta mõtles sellele üha ja üha, mõtted täitsid teda hirmuvabinatega, ta tundis lähenevat vappekrampe ja hakkas jooma. Ta jõi võimalikult kangeid jooke, segas neid gaseeritud mahladega, et kiiremini uim pähe lööks, ja oli baari sulgemise ajaks täis otsustavust.

Ta kõndis kõnniteel purikate all, ta kõndis otse, tegemata ühtegi kõrvalepõiget, ta nügis vastutulijaid, kuid ei märganudki seda. Veidi enne maja, kus ta elas, kaotas ta aga enesevalitsuse. Ta lahkus oma kindlalt kavandatud trassilt, jooksis meeletuna keset teed, hoolimata vähimatki liiklusest, peatus enne maja ust, piidles üles katuseräästast, nägi seal purikaid, kogus mitu minutit julgust. Sööstis siis ukse kallale, kuid ei saanud seda ühe ropsuga lahti, ägises lämmatava hir-

mu all, korruga üks avanes. Keegi naine alumiselt korruselt oli selle lahti tõmmanud. Ta lükkas naise kõrvale, tormas trepist üles, avas oma toa ukse, sööstis voodi juurde, viskus sellesse saapaid jalast võtmata, tõmbas teki üle pea ja sosistades: «Elus, ellu jäin, elan ikka veel . . .» jäi magama.

Federic ärkas, kui nälg oli muutunud talumatuks. Tal oli hea meel, et polnud öösel riideid seljast võtnud. Sedavõrd oli nüüd kergem üles tõusta. Raha oli otsas. Ta võttis harja ja liigutas sellega prahti põrandal. Kui tolmu ja rämpsu seest kostis kõlinat, ta kummardus, lükkas ettevaatlikult, justkui muistse kultuurkihi uurija, põrandat katvat sodi eemale, ja kui leidis münte, pistis need endale tasku. Ta sai kokku alla rubla.

Kohviku riidehoius riided ära andnud, lipsas ta kiiresti trepist alla, ilma et oleks piletit ostnud. Ta istus lauda, kellegi suhteliselt korraliku ülikonnaga mehe vastu, ja kui see läks baarileti äärde, andis talle oma kopikad kaasa ja palus osta selle eest võileibu. Mees vaatas Federicu kerge üllatusega, kergitas kulme, kuid võttis raha vastu ega öelnud midagi.

Federicu ette serveeriti külluslik õhtusöök. Kui Federic üllatunult oma kostitajale otsa vaatas, lausus too:

«Ma vabandan siiralt, kuid te paistsite mulle näljane . . . Te ehk ei pane pahaks, kuid saate aru, mõnes mõttes meenutasite te mulle tuvi, sellesamusegagi noka vahel, mis ma tahtsingi öelda . . .»

«Tuvi . . .» kordas Federic selgusetuses järele, ta tõmbus pingule ja veel rohkem küüru, justkui valmistudes hüppeks gasellile elik muule rohusööjale lõvina või ka kassina linnule. Mitte midagi tiviallikku minus ei ole, tahtnuks ta nagu kogu oma olekuga teatada. Võõras mees ütles:

«Oliivipuuoksaga.»

«Mis oksaga,» küsis Federic süngelt, olles juba asunud kahvliga toidu kallal urgitsema. Lakitud mees, kes kõneles oliivipuuoksast, tekitas Federicus tunde, nagu oleks ta roiskuva tiigi ääres pesu pesevale mampslile just sõrgu persse ajamas. Võõral olid punnis põsed, ja kuigi ta kasutas kammi, oli selgelt tunda teatavat tülgastavat leha-kest, mis hõljub tasaselt ümber inimeste, kes on mandumisel.

«Oliivi . . . Te ei saa mu vihjest aru?» esitas mees küsimuse.

«Rahutuvi,» mõmises Federic. Võõras hakkas naerma.

Mõnikord, aga seda juhtus harva, oli Federic mõelnud, miks ta kardab. See juhtus siis, kui ta teadis, et tal on hirm, kuid tal ei tulnud korruga meelde, mis on seda põhjustanud. Siis mõtles ta: «Miks ma kardan.» Vahest siis meenus, kuid mõnikord ka mitte.

Federic sõi ja mõtles, kuid tal ei tulnud meelde. Ta jõi võõra kulul kõvasti, kuid tal ei tulnud ikka meelde. Ta tõusis, et minna tualetti. Vaheruumis ta peatus, vaatas peeglist ja silus käega juukseid. Keegi tütarlaps oli tõusnud ühest teisest lauast ja tulnud talle järele. Nüüd

seisis ta Federicu ees ja naeratas talle. Tüdruk oli peaaegu Federicu pikkune, heledapäine ja kõrgete kulmukaartega, mis andsid ta näole helge ja lootustesse kiindunud terve lapse jume. Tüdruk ütles:

«Kuule, poiss, mis su nimi on?»

Federicule tundus, et ta vajub aeglaselt sügavamale, kuid ta pea oli justkui millessegi takerdunud. Kaelas tundis ta venivat vastikust. Talle tuli meelde, mida ta oli kartnud. «Läheme kuhugi,» oli kõik, mida ta suutis endast välja pressida. Tüdruk oli nõus. Federic tormas tagasi, et juua oma klaas tühjaks. Nähes, et Federic kiirustab lahkuma, leppis võõras temaga järgmiseks päevaks kokkusaamise.

Tüdruk rääkis, et tal on potilill. Selle nimi on kirju nõges. Seda nõgest kasutati dekoratiivtaimena tema ilusate mitmevärviliste lehtede pärast.

«Paned lehe vette, mõne päevaga kasvatab ta endale juured alla ja siis võib selle potti istutada. Mul on neid palju, tahad, ma annan ühe sulle?» Federic oli innuga nõus.

Ta peaaegu et tõukas lilledest rääkiva tütarlapse oma toa uksest sisse, too pöördus ehmunult ja vaatas Federicu näkku, milles aga ei peegeldunud muud kui vangivahi ükskõiksust.

Federicu sisemuses aga möllas maru. Kujutluses nägi ta neidu juba alasti või poolenisti rietatuna. Kuumad kihuiid tormlesid ringi Federicu roiete vahel. Südamest genitaalideni oli kui üks üle kallaste voogav verejõgi. Kõhu all oli sellel jõel kosk, kose all kihises ja vahutas taltsutamatu kirg.

Federic lukustas ukse ja võttis võtme eest ära. Ta talutas tüdruku üle põrandat katva saasta voodi juurde. Poristest saabastest oli linade vahele jäänud mulda. Federic rapsis selle käega põrandale ja surus tüdruku istuma.

«Sa siis tahad endale ühte potilille,» küsis tüdruk juba mitmendat korda. Federic nikutas pead. Tema lõõskav pilk oli ainiti kinni neiu hõõgvpunastes huultes. Ta püüdis tüdrukul ümbert haarata, kuid ei julgenud panna kätt tema rinnale.

«Aga kas sul pott on?»

Kiire sööstuga püüdis ta paisata oma keele tüdruku suhu, kuid too pöördus ära ja Federic sai maitsta vaid tema kõrvanibu lembust, suhu jäid üksikud juuksed.

«Oota nüüd, on sul pott?»

«Mul on pott, mul on pott,» kogeles Federic, kuid laastav hirm oli töö teinud, kogu tema sisemus oli üle ujutatud ja põrmu paisatud. Ta uskus juba kindlalt, et neiu oligi tulnud vaid selleks, et teada saada, kas Federicul on pott. Olles nüüd vastuse andnud, tundus Federicule, et neid hakkab juba lahkuma.

Viimases hulluses viskus ta tüdruku ette põlvili ja püüdis tema seelikut alla tõmmata. Kui see aga ei õnnestunud, siis peadpidi selle sisse pugeda. Lõikamata küüned jäid sukkadesse kinni. Silmad jook-

sid laiali. Tüdruk karjatas ja andis Federicule kõrvakiilu. Samas oli ta ukse juures ja avas selle. Piidast lendasid praksudes laastud.

Kokkulepitud ajal oli Federic taas kohvikus, kaasas alumise korruse vanamutilt näpatud lillepott. Tema eilne kostitaja oli purjus.

Mehe habe oli ajamata. «Ta on võibolla aastaid ajanud igal hommikul habet ja täna on esimene päev, mil ta pole seda teinud,» mõtles Federic. Mehe särgi ülemine nööp oli lahti, lipsu tal enam ees ei olnud. Federic tundis veelgi teravamalt roiskumislõhna. Federic sai ka aru, miks mees tema vastu nii lahke oli. Ta polnud kunagi varem selles viletsas joomakohas käinud, ta ei tundnud siin kedagi, ta otsis kaaslast. Federic kui täiesti laostunud väljanägemisega inimene sobis joomasõbraks siinses urkas. Ei kulunud palju aega, kui võõras hakkas Federicule südant puistama.

Tema nimi oli Leo Tsiiver. Ta oli advokaat. Kunagi — peale ülikooli lõpetamist, osalt tänu headele sõpradele, osalt tänu heale suunamisele — oli ta omandanud hea kaitsja maine. Protsessid olid lihtsad, ta oli võitnud need küllalt kergesti, ta populaarsus oli kasvanud ja kliente jätkunud.

Federic ei kuulanud Leod kuigi tähelepanelikult. Kõik ta meeled olid koondunud uksele, ta lootis kohata oma eileõhtust kaaslast. Esialgu oli ta õnnestunud potivarguse tõttu reipas meeleolus.

Ta oli vaevelnud tunde, enne kui suutis minna ja võtta tühja poti vanamoori ukse tagant, kus need virnas vedelesid. Ta oli olnud kindel, et vanaeit avab ukse just siis, kui tema seisab selle taga, näpatud pott peos. Ta oli kuulatanud pingsalt iga krapsatust ja krõbinat alumisest toast, lootes, et moor ehk välja läheb. Kui seda aga ei juhtunud, oli ta otsustanud oma meeletust plaanist loobuda. Ometi, mingil seletamatul eneseületamise hetkel, just siis, kui ta oli olnud majast väljumas, suutis ta poti kaasa võtta.

Nüüd oli aga enesekindlus uuesti raugema hakanud. Federic ei teadnud, mida teha siis, kui tüdruk peaks tulema. Ta ei teadnud, kuidas peaks ta poti üle andma, mida ütlema. Ta ei olnud ka kindel, kas talle ollakse enam nõus potti midagi istutama. Siis vaevas teda veel mure sellepärast, kas tüdruk tahtis saada mulda täis või tühja poti. Federic pingutas mälu, kuid talle ei meenunud, kas sellest üldse oli juttu olnud.

«See on minu viimane võimalus,» rääkis advokaat. «Ma pean selle protsessi võitma. See on nagu taevane kingitus. Mitte keegi ei ürita hakata noorukite kaitsjaks. Aga mina otsustasin selle asja ette võtta. Neid on kaksteist, korraga saan ma kaksteist honorari. See võiks mu veel päästa, see on minu viimane lootus.» Ta jõi klaasi tühjaks. «Aga seda protsessi ei ole võimalik võita.»

Federic oli vaid hetkeks minetanud tähelepanu uksele, kuid just siis oli tulnud eilne tüdruk ja Federicust välja tegemata istunud ühte lauda koos teda saatva noorukiga. Federic tundis kuuma raskuse langemist alakõhtu. Süda prõmmis elajalikult vastu roideid. Mööda

selga nirisesid üksteise võidu tuhanded higipisarad. Nimme juures moodustus higist algul oja, kuid mida rohkem silmitses Federic tüdrukut ja poissi, seda rohkem tekkis uusi allikaid. Oja muutus jõeks, kuid see ajas peagi üle kallaste. Kogu külm ja soolane vedelik ei suutnud enam valguda alla Federicu kannikate vahele. Algas tiigitumine. Federic muutus läbimärjaks. Ta mõtles: «Selle poisiga ta kindlasti magab,» ja samas läbistasid teda esimesed külmavärinad.

Ta vaatas hetke otsa oma vestluskaaslasele ja, hinnanud siis selle ikkagi suhteliselt viisaka väljanägemisega meheks, otsustas teha näo, et vestleb temaga innustunult millestki väga olulisest.

Eelmisel ööl oli grupp noorukeid, arvult oli neid kolmteist, vägistanud tütarlapse. Noorukid olid peaaegu kõik rikastest perekondadest, kuid dementsed. Leo Tsiiver ei olnud küll selles veel päris kindel, kuid noorukid õppisid mingis kummalise nimega kolledžis, mis võis endast kujutada jõukate vanemate lollide laste kooli. Arvatavasti sisaldas see küllalt head kasvatust, noorukitest püüti teha, mis suudeti, nende ilmset andetust aga maskeerida kõikvõimalike kehaliste tööde taha. Selles linnas olid nad ekskursioonil. Kohanud õhtul hilja tütarlast, tungisid nad viimase korterisse. Tüdruk elas üksinda ja küllalt tagasihoidlikes tingimustes. Ta sai aga jooksu ja põgenes poolalasti tänavale. Õnneliku juhuse läbi sõitis just sel hetkel muidu õhtuti küllalt tühja tänavat mööda korralvalveauto. Poisid võeti kinni. Nad paigutati ühte kambrisse, hommikul leiti aga üks nende seast tapetuna.

«Ah, sellega ei hakka mitte keegi vaeva nägema, ja õieti teevad,» rääkis advokaat.

«Ah, see poiss, kes istub tüdrukuga, on ju nii ilus, sire ja nõtk, avala naeratusega,» mõtles samal ajal Federic.

«Süütõendid on absoluutsed, vägistamine on kindel, grupiviisiline on kindel, tapmine on kindel. Pealegi — miks ma oletan, et noorukid on mingist nõrgamõistuslike erikoolist — nägin neid, nad ei oska mitte midagi selgitada, kohtus suudavad nad ilmselt ainult lollusi rääkida. Küsisin nendelt, miks nad oma seltsimehe surnuks peksid, ei mingit selget vastust. Küsisin, et miks vägistasid, ajavad nii lolli juttu, nagu puuduks neil vähimigi arusaam, mis asi vägistamine on.»

«Ometi on sellel kindlasti naisi jalaga segada, seegi on tal vaid jätta ja võtta, tuleks tüdruk minuga, mina teda armastaksin,» mõtles Federic samal ajal.

«Oh, ütles mulle, sõber,» muutus advokaat härdaks, «mida suudab siin ka parim kaitsekõne, millele seda üldse üles ehitada!»

Federicu huvitava paari kõnelus muutus korruga valjemaks, nii et Federic seda osaliselt kuulis.

«Kuidas siis nii, sina ei tea, pärast seda, kui sa mul viimati külas käisid, on see kadunud, kas sa tõesti ei oska arvata, kuhu see võis saada,» küsis noormees.

Tüdruk vastas midagi, kuid ta rääkis vaiksemalt ja Federic ei kuulnud.

«Ma ei arva ju, et sa selle ära oleksid varastanud, aga ma arvan, et sa teatavatel põhjustel peaksid lihtsalt teadma, kuhu see sai.»

Federic püüdis tähelepanelikult kuulutada, et aru saada, mille kadumisest käis jutt. Millegipärast arvas ta, et see võiks olla mõni lillepott. Siis tundus talle, et ta sai aru, millest räägiti. See oli preservatiiv. Federicu pea muutus kirikukellaks, mida kuskil kubemes tagus hullunult purupurjus kurt kellamees. Federic unustas oma vestluskaaslase, ta tõusis ja liikus vaarudes ukse poole. Vaevalt sai ta välja tänavale, kui talle jõudis järele pahandatud olemisega tüdruk. Federic võttis oma poti, pistis selle sõnatult tüdrukule sülle ja jooksis minema. Joostes jälgis ta hoolega, et ei astuks kordagi laternapostide varjudele.

Jõudnud oma tuppa, rahunes ta hetkeks, kuid siis asus teda närima tüütu kahtlus. Ta ei olnud päris kindel, et ei venita oma paremat munandit välja silmade kõrgusele ega hakka siis viimseni pingul munandinahka kolmnurkse rauaviiliga läbi viilima. Ta mõtles hetke kriitiliselt, jõudis kindlale äratundmisele, et ei hakka seda tegema.

Siis ta istus, vaatas oma saapaninasid, võpatas aga ja ta silmad valgusid täis õudu. «Aga ma võin hakata seda endale ette kujutama,» mõtles ta. Ta vajus jõuetult külili. Ta oli läbimärg, ähmaselt adus ta, et külmetab. Ta mõistis, et peaks vahetama riided ja pugema teki alla, kuid ta ei suutnud teha muud kui võidelda meeleheitlikult lämmatava kahtlusega. «Ei, ma ei hakka seda endale ette kujutama, et viilin enda munandikoti läbi, ei ma ei hakka seda endale ette kujutama, ei, ei, ma ei hakka seda tegema,» kordas ta endale vahetpidamata. Ta nuuksus. Juba tundis ta, et vastupanu on asjatu. Kuid veel õnnestus tal hetkeks oma painaja tagasi suruda ja ta hakkas suvalisi arve jagama kolmega. See tegevus haaras endasse ta mõttepinge, ta püüdis arvutada nii intensiivselt, et painajal ei jääks ruumi tema mõtetesse tungida. Ometi leidis koletu kiusaja arvutuste vahelt pilu, kust sisse pugeda, juba nägi Federic oma vaimusilma ees, kuidas ta võtab tasakesi kinni oma munandist, venitab seda siis aeglaselt, aeglaselt...

Kujutlusega kaasnes füüsiliselt tajutav valu. Ta karjatas. Hetkeks tuli teadvus uuesti varjust välja, sest ta pidi korra mõtlema: «Ma karjatasin.» Kiiresti püüdis nüüd Federic jagada arve kolmeteistkümnega. See oli raskem ja nõudis ägedamat mõttetööd. Kuid sellel oli omakorda puudus: keerulisemate tehete juures kippus mõttelõng käest lipsama...

Federic külitas aeg-ajalt karjatades ja nuuksudes kogu öö. Hommikuks oli tõusnud palavik, ta hakkas sonima.

Mäeveerel, lõputusse laiuval väljal, marssisid kümned leegionid vastu päikesetõusule. Iga leegionäri kiivri külge oli seotud pael. Terve leegioni paelad olid põimitud köieks. Kõikide leegionide köied kin-

nitused Federicu parema munandi külge. Ja tema seisis mäel, vaatas kaugusse, vastu punasele päikesekettale ja viilis. Viil tekitas temas kummalist lõbusust. Ta tantsiskles aina ühelt jalalt teisele. Leegionid aina kaugenesid ja kaugenesid, tema aina viilis ja viilis...

Ärgates leidis ta ennast linade vahelt. Linad olid küll mustad, kuid ilmselt oli neid klopitud, sest nad polnud mullased. Peale teki oli tal peal suur lambanahkne kasukas. Federicul sellist kasukat ei olnud. Ahjus praksus tasakesi tuli. Toas oli õhk muutunud värskemaks. «Solgipang on vist välja viidud,» kahtlustas Federic.

Tema voodi kõrval oli taburet, kaetud käterätikuga. Rätiku peal oli suur kruus leige teega. Teel oli tundmatute taimede maik. «Ravimtee,» otsustas Federic endamisi. Tassi kõrval oli kraadiklaas. Federic pistis selle endale kaenla alla. Alles nüüd märkas ta, et oli alasti.

«Vist on ema tulnud,» mõtles ta. Kuid see ei tundunud siiski võimalik olevat. Ema ei teadnudki ju, kus Federic elas. Palavik ei olnud kõrge. Ta tõsis. Voodi jalutsist leidis ta vana hommikumantli. Viimati oli ta seda kunagi ammu kasutanud põrandakaltsuna. Nüüd oli mantel peaaegu puhas. Federic kõndis ahju ette. Ta kohendas roobiga puid. Ahju oli juba köetud, sest see oli soe.

Federic püüdis oletada, mis oli vahepeal juhtunud. Ta ei suutnud sellest aru saada. Siis vaatas ta akna poole.

Korraga tuksatas ta süda nii võimsalt, et kuum palavik lõi üle kogu keha laiali. Federic hingatas nii, et tajus, kui lõhkeks survest diafragma. Värske õhu tohtu annus pani ta pea surisema, silme ees hakkasid tantsima mustad täpid. Ometi ahmis ta õhku aina meeletumalt. Juuksejuurtest varbaküünteni kaikusid vastu südame tuksed. Karglevad tindiplekid Federicu silme ees sulasid kokku. Ometi ei saabunud pimedus. Ühte ta nägi — see oli nõges, rohelist, sinist, punast valgust kumavate lehtedega, sätendavate täpikestega karvakeste vahel, nõiduslikult lummas nõges.

Kevad oli vist saabunud. Kõik kohad olid solinat täis, tilkus järelejätmatult. Lume ja jää kadumine jätsid viletsates rajoonides, kus tänavaid talviti korralikult ei sahatud, vaid piirduti liiva ja soola pudistamisega, teedele liivaluited. Värjalik tuhmkollane liiv munakividel jättis mulje, kui oleks linn mõni keset kõrbe asuv oas, kus üleasustus on tapnud taimestiku ja päästnud valla kõrbe pealetungi. Soolast küllastunud vesi ei jõudnud liivast tekkinud ummistuste tõttu ära-voolukaevudesse, vaid imbus kõnniteede äärekivide vahelt tasakesi maasse, et imeda välja mõne kiduva pärna eluvaim.

Järgmisel hommikul uuris Federic hoolega vastasmaja katust. Purikad olid kadunud. Kuid Federic märkas paari murdunud katusekivi. Sellest järeldas ta, et oht pole sugugi möödunud ja endiselt võib veel midagi pähe sadada.

Ta riietus ja läks välja. Ilmamuutus oli talle meeltmööda. Vahepeal köetud ahi pidi peagi paratamatult ära jahtuma. Kust olid aga võetud puud, jäi Federicule arusaamatuks. Seega peitus ainuke võimalus pääseda külmast välistemperatuuri otsustavas tõusus.

Raha Federicul ei olnud, kuid sellegipoolest oli tuju hea. Ta siirdus muretult ringi vahtides parki viivale kitsale plaatidest teele. Mõne aja pärast märkas ta, et oli kõndinud sama hooletult kui mööda muna-kiviteedki. See oli halb enne. Ta korrigeeris oma astumist nii, et ei pannud jalatalda enam kordagi plaatidevahelisele joonele. Seetõttu astus ta nüüd ühe pika sammu ülejäärgmisele plaadile, siis ühe lühema järgmisele (sest kahte pikka ei ulatanud ta järjest võtma), siis jälle ühe pika ja nii kogu aeg. Miks ta sedasi pidi tegema, selle üle polnud Federic kunagi mõelnud. Aga alati, kui ta eksis, hakkas ta kartma. Midagi olulisemat aga kui hoiduda hirmust Federicu jaoks polnud. Äkiline kursimuutus oli ohtlik, seetõttu ei lasknud Federic end kordagi häirida vastutulijatest ega eksitada tema kummalisele liikumisviisile heidetud kõõrdpilkudest. Lõpuks istus ta ühele pargipingile.

«Aga mis siis, kui tüdruk ise tahtis kolmeteistkümne noorukiga magada,» mõtles ta endamisi. Ta polnud advokaati vahepeal kordagi meenutanud, mõte tuli talle pähe juhuslikult.

«Sellisel puhul,» arutles ta edasi, «peaks noorukite süüd saama kindlasti oluliselt kergendada. Ja veel parem, kui kuidagi ilmneks, et politseikongis toimunud kolmeteistkümnenda nooruki mõrvgi oli mingil moel tüdruku poolt põhjustatud. Ehk oli tüdruk lits! Huvitav, miks advokaat ise seda võimalust ei näinud,» imestas Federic.

Vägistamise pealt kandusid ta arutlused edasi nõgese toonud tüdrukule. Federic püüdis kujutleda, mis võis nende vahel olla. Ta ei uskunud, et polnud olnud teadvusel, kui end riidest lahti võttis. Aga sellisel juhul polnud võimatu, et nende vahel oli midagi palju rohkemat kui lihtne tohterdamine. Federicule ei meenunud küll midagi, aga kõike pidas ta võimalikuks. Kindlasti tuli neiu üles otsida. Federic kartis, et teda ei lasta kohvikusse ilma piletitä sisse. (Selleks õieti oligi pilet, et puruvaesed hulgused asjatult kohti kinni ei hoiaks.) Ta mõtles, kas tal pole enam midagi müüa. Kuid kui ta oli piisavalt kaua kaalunud mõnda võimalikku asja, tuli talle lõpuks ometi meelde, et oli selle juba müünud.

«Ah, pagan, olen kõik läbi laristanud, kui istusin mõttetult kõrtsis, ja nüüd, kus mind seal oodatakse (ta oli kindel, et tüdruk teda ootab), ei ole mul enam midagi müüa.»

Ta leidis, et peaks kusagilt raha saama. «Oot, oot,» ei lasknud hea mõte kaua oodata. «Advokaat rääkis honoraridest. Kaksteist honorari!» Viivu kaalus ta kahe võimaluse vahel, kas koostada kaitseplaani ja müüa see advokaadile poole honorari eest või võtta kogu kaitsmine tervenisti enda peale. Veidi arutanud, otsustas ta viimase variandi kasuks.

Ta proovis ka kohvikusse sisse saada, ent uksehoidjale oli ta juba silma jäänud. Et Federic piletit ei suutnud osta, visati ta välja. Omamoodi oli Federicul sellest isegi hea meel. Enne ahju jahtumist sai ta nüüd soojas toas segamatult töötada.

Õhtuks oli tal detailne kaitseplaan valmis.

Hommikul alustas Federic kaitsekõnede kirjutamist. Ta otsustas koostada esialgu kaksteist iseseisvat kõnet — igaühe kohta eraldi — ja siis vaadata, kuidas terviklik kõne kokku panna.

Ta lükkas laua puhtaks, otsis paberi ja pliitsi. Seejärel asus ta valima raamatuid, mis võiksid talle töö juures abiks olla.

Raamatutes peitus teatav teenimisviis. Federic oli neid korjanud kohaliku ülikooli ühiselamutest pärast eksamisesseioone. Siis sõitis suur osa üliõpilasi ära ja alati jäeti hulk raamatuid koridorikappidesse tolmuma. Sealt oligi Federic neid suures rahahädas korjanud ja hiljem laadal maha müünud. Endale olid tal jäänud vaid sellised, mida keegi ei ostnud. Niisugused olid näiteks: «Marksistliku filosoofia ajalugu» ja mõned teisedki.

Nüüd neid lapanud, oli Federicul kahju, et polnud mõnda spetsiaalset kaitsekõnede valimikku, kuid pärast mõningast uurimist leidis ta ka olemasolevad abimaterjalid sobivat.

Kuna Federic kaitsealuseid ei teadnud, siis otsustas ta esialgu nad nummerdada. Kuid pärast mõningast järelemõtlemist leidis ta, et nüümoodi võivad tal kohtualused segamini minna, ja ta otsustas tähistada igaühe mõne suvalise nimega, et siis hiljem, kui tal on teada õiged nimed, need asendada.

Esimese kaitstava nimeks valis Federic Lenini. Niisiis ta alustas: «Tema oli kogu selle kamba juht. Tema töötas välja naise võtmise konkreetse programmi, mis pidi saama aluseks kollektiivsele tegutsemisele. Oma tegevuse esimestest sammudest peale pööras Lenin suurt tähelepanu esteetikale ja üldse üllaste võtete ning asendite kasutamisele...»

Tilk, tilk, langesid kevade pisarad aknaalusele plekile. Federic jäi hetkeks kuulatama. Juba hämardus. Keegi liigutas, Federic võpatas ja pöördus. Ah, see oli vaid too potilill. Federic jätkas tööd.

«Pole kahtlust, et Lenini juhtimisel oleks kõik läinud ammendamalt hästi. Tuleb ju rõhutada, et kire baas — naine — armastas ja ihkas kõiki kolmeteistkümend, iseäranis kirglikult armastas ta aga Leninit.»

Püüdkem endale hetkeks ette kujutada algset olukorda. Mõnus ruum, sobilik aeg. Suur voodi. Selles ihaldav naine, täiesti vaba. Ümber laua aga istuvad nemad — õnnelikud inimesed, kes nad on kutsutud osa saama looduse annist. Üks neist on Lenin. Suur strateeg ja taktik. Valitseb üksmeel ja koos teha tahtmine. Rõõm on suur.

Kas olid nemad oma kaheldamatus süütuses üldse võimelised kahtlustama, et naise teguviis — siis kui ta neid tänaval kohates endale

peale kutsus — võis olla mingil moel ebasünnis või koguni pahe-
line? Nad nägid ju neiu ihast põlevaid silmi, nad mõistsid, et ta ei
suudaks valida neist ühte, et seda armastada, nad nägid, et neiu, suut-
mata valida, vajab neid kõiki. Võib arvata, et teistest rohkem armas-
tas ta küll Leninit, kuid ta ju mõistis, et see üllas noormees, oma seltsi-
meeste juht ja õpetaja, ei suuda jätta teisi välja külmetama, kui ise on
sees. Muidugi valis siis neiu korraga kõik, sest alternatiivi . . . alter-
natiivi tal ju polnudki.

Niisiis olid neil parimad kavatsused. Istusid ümber laua. Lenin
jagas aktuaalseid juhtnõure. Lenin lubas ise olla esimene. Esitada
ühe musternäidise. Ta põhjendas erakordselt tähtsat ja viljakat teesi
tunnete, aistingute ja kehaosade ühtelangemisest ja ühtsusest. Viida-
tes peatselt enda poolt esitatavale kui sellise ühtsuse tõelisele avaldu-
misvormile, esitas Lenin hulgaliselt sellesuunalisi väärtuslikke mõt-
teid, mis kujutavad endast vastavate suhete edasiarendamise tervet
programmi.»

«Õieti oli ta ju õilsuse, headuse ja voo­ruse kehastus,» mõtles Fede-
ric Leniniga esialgu lõpetades. Ta asus järgmise kõne kallale. Aga
see ei olnud kaitsekõne, vaid süüdistus. Juttu tuli nimelt kolmeteist-
küm­nendast, tapetust.

«Tema nimi oli Jeesus. Praegu võime me kõhkle­mata öelda, et
algse idüllil purustamises ja kõiges hirmsas, mis järgnes hiljem, oli
süüdi tema. Me peame tingimata vastama ka küsimusele, mis oli tema
nurjatu teguviisi põhjus, ehk teisiti öeldes: mis tal viga oli! Kuid jäägu
see meie analüüsi lõppu kui mitte asjakohast, vaid pigem tunnetus-
likku väärtust omav. Niisiis — tema, kidur, viletsa tervise­ga, igerik
kuju, kelle puhul tekib küsimus, kas teda ikka naine armastaski —
tema tõusis korraga püsti, sirutas välja oma kondise käe ja püüdis
teha tarka nägu. See oli ju tema sagedane komme, püüda teha nägu,
justkui teaks tema teistest midagi rohkemat, midagi, milleni teised ei
küüni, kuid tegelikult ei teadnud ta mitte tuhkagi!

Ja siis ütles ta — muidugi sosinal, et naine ei kuuleks —, ta ütles,
et naisesse ei tohi puutuda!

Esialgu põhjustas tema totter väide muidugi vaid kergelt hämmin-
gut. Kuid see igerik valetaja Jeesus oli varmas viitama mingitele jõu-
dudele ja mingitele hirmsatele tagajärgedele, mis pidid naisesse tun-
gimisele järgnema. Ta esitas kahjuliku teesi, nagu hakkaks keelust
üleastujatel ilm­nema hirmsaid vaevusi urineerimisel. Ta esitas seis-
koha, et kusetorust hakkab välja tulema midagi halli, mädasar-
nast ja vedelat. Ta väitis, et kusetoru võib isegi kinni kleepuda. Ta
maal­is kuritegelikult oma seltsilistele pildi sellest, kuidas sugu-
liige üles tursub, selle peale ilmuvad paistetused. Kõik see kordub ka
huultel, palgel ja näppudel. Algab üksikute kehaosade aeglane ja
vaevaline äralangemine. Kõigepealt kukub ära nina. Silmad vajuvad
sisse, teadvus hä­mardub. Kuid karistus võivat ilm­neda veel kohu-
tavamal kujul. Siis ei tajuta esialgu midagi, kuid kui patune haiges-

tub mõnda muidu kergesti talutavasse tõppe, näiteks nohusse, siis korruga ei suuda ta haigusele vähimalgi määral vastu seista. Nohu tungib organismi sissepoole, hakkab välja ajama mitte ainult ninast, vaid ka kõrvadest, silmadest, suust ja muidugi kusetorust. Lõpuks, kui kogu sisikond on mattunud tati sisse, saabub piinarikas surm.

Kas tõesti, küsisid nüüd seltsimehed ehmunult.

Jah, see on nii, kinnitas valeinformatsiooni levitaja õhinal. Ta kuulutas, et on naise kehal leidnud tundemärke, mis tema kartust kõige kindlamal kujul põhjendavad.

Võimatu on kirjeldada seda masendust ja meeleheidet, mis nüüd muidu nii lõbusa seltskonna peal lasus. Kõik elevus oli korruga kadunud. Jäi vaid rusuv nukrus ja piinav hirm.

Mis siis oli see, mis viis Jeesuse nii kahetsusväärsele teele? Oli see vaid mõni iseloomu iseärasus, mingi kummaline kartus; uskus ta ehk ise seda, mida kõneles? Me võime kinnitada, et see ei olnud nii! Tege- mist oli teadliku valega, kainelt kavandatud petmisega.

Koletu kuriteo põhjus seisnes selles, et Jeesus oli suguvõimetu. Tema häbemele polnud kasvanudki veel karvu! (Federic lisas teksti kõrvale küsimärgi, et hiljem, kui tal laiba arstliku läbivaatuse tule- mused on teada ja esitatud seisukoht karvade osas täit kinnitust ei leia, see väide asendada.) Ta kartis, et asudes kollektiivselt maitsma looduse poolt kingitud naudinguid, ilmneb tema saamatus. Ja kas siis sellest olekski olnud häbi! Egas oleks Lenin lubanud tema üle veel seepärast naerda!»

Järgnevaks kaitstavaks oli Stalin.

«Ta oli tegelikult hea poiss, kuid ta tegi vigu. Mõneti loomulik, et ta kandis Lenini vastu salajast vimma. Vaimuannete, õppeedukuse ja teoreetiliste tööde suure tähtsuse poolest ei jäänudki ta ju alati Leninile alla. Samuti ilmutas ta sageli suurt isiklikku vaprust. Kuid... seda suurt populaarsust ja veetlust, tähelepanuväärset isiksuslikku sära, mis oli omane Leninile, Stalinil ei olnud. Ta oli pigem endasse- tõmbunud ja tagasihoidlik, vahel kogeles. Lenin oli tema vastu sõb- ralik ja lahke. Ta sai aru, et sõbral on kerge vimm hinge peal, kuid ta püüdis seda hajutada. Ometi tegi ta igaks juhuks avalduse, milles märkis ära, et kui tema peaks vahel kambast eemal olema, ei valitaks pealikuks Stalinil. Lenin nimelt kartis Stalini mõningaid iseloomu- omadusi. Kuid vahest see avaldus puhuski Stalini viha lõkkele? Igal juhul nüüd, kus oli tekkinud keeruline olukord, nende väljavaated voodisse jõuda sattunud kahtluse alla, ja selgus, et ainsana on Sta- linil olemas kaitsevahend — üks preservatiiv... Siis selle asemel et leppida sõbralikult kokku, kuidas seda kasutada, hakkas ta endale nõudma ainuotsustamise voli. Kõigepealt pidavat hoopis tema ole- ma esimene. See, mida teeb tema, pidi olema musternäidise muster- näidis. Tagasihoidliku küsimuse peale aga, kas Stalin ikka kavatseb lähtuda Lenini poolt antud suunistest, haaras Stalin noa ja lubas pre- servatiivi purustada, kui tema nõudmisi ei täideta. Vaatamata tea-

tavatele negatiivsetele joontele ja vigadele oli Stalini tegevuses ka tunnustust väärivat. On tõsi, et preservatiivi laenamise eest tahtis ta endale õigust mõnele jalaga persse panna, kuid peamine on ju, et preservatiivi kui sellist, vähemalt teoreetilist võimalust naisesse jõuda ta ju ei eitanud. Ja raskest olukorrast saadi seetõttu just eelkõige tänu Stalinile üle.»

Vaevalt jõudis Federic lõpetada Stalini kaitsmise, kui juba asus Heraklese kallale. Federic näitas Heraklese vaieldamatuid voorusi, tema omakasupüüdmatus ja ausust. Kuid et kõne kahtlustäratavalt ülistav ei saaks, lõpetas ta selle järgmiselt:

«Selles tõsiasjas, et tema, suur ja turske mees, ei suutnud minna ja kiskuda ülbelt kehenpüksilt ära tema preservatiivi, kajastus tema mahajäämus, ilmnes tema nõrkus, asjaolu, et ta ei olnud suuteline astuma avalikult välja isiku ja omandi kultuse vastu ja otsis kompromissi. Tema ei uskunud, et preservatiivide ebaõiglasest jaotumisest tulenenud kurja saab kaotada. Ta otsis lohutust Jeesuse õpetusest: harmoonia ja kõlbeline kord pole saavutatavad mitte voodis, vaid mõistuse abil saavutatavas maailmas. Usk Jeesusesse tagaski tema arvates kõlbluskorra. Resultaat, milleni ta sellise arutlusega jõudis, oli kasulik Jeesusele. Kuid tuleb märkida, et säärane vagatsev, naisekartlik hoiak oli talle tarvilik vaid preservatiivi rentimiseks. Ta ei saanud aru, et naise keha saamiseks oleks ta pidanud astuma otsustavalt, lausa revolutsiooniliselt välja preservatiivlike privileegide vastu. Kuid see tee, mida pidi ta resultaadi poole liikus, need motiivid, mille alusel ta vagatses, omasid sügavaid gnoseoloogilisi juuri. Siin me näemegi, et kuigi ta oli intellektuaalselt niivõrd kängunud, et vaatas arglikult Jeesuse poole, siis just see asjaolu oli tegelikult määrav, mis võimaldas tal oma sugutungi talitseda.»

Rohkem Federic sellel päeval ei jõudnud.

Federic oli hiiglaslikus passaažis. Läbi klaaskatuse voolas alla roosakasrohekat valgust. Tundmatud imposantsete õitega taimed sirutusid lae alla. Serpentiinidena keerdusid liaanid mööda dooria sambaid. Roosipõõsad nõtkusid maani, laotades imajat aroomi.

Värisev valgus helkis tagasi kullast ja hõbedast müntidelt, mis vedelesid kristallselge veega ääreni täitunud marmortiikides.

Rohekassinised värvilained veiclesid smaragdsõrmustel, keset tumma puna helgavaid rubiinist kõrvaehteid, mis nii kui korallkeedki olid pillatud kuldrantidest piiratud tiikidesse. Vääriskivide, pärlite, kulla ja hõbeda särast ujusid üle majesteetlikud hiilgavate uimedega imekalad, kelle rüüde sädelus tuhmistas hetketi nende alla jääva elutu materia kiirguse.

Lopsakate taimede ja sillerdavate veesilmade vahelt lookles ülespoole ehtsa mistra vaibaga kaetud trepp. Vaip pidurdas Federicu liikumist, sest ta pidi mademetel uurima pinda jalge all, et mitte astuda marmortahvlite vahedele.

Ta jõudis gigantsesse paviljoni, kus kasvasid palmid, akaatsiad, passebusid, banaanid, ahvileivapuu ja imekaunis tsutsuu-põõsas. Laialt laiutavatel viktooriatel näksid küpsenud vilju suuresilmsed, hardalt vaikivad pärdikud.

Eestpoolt kostis kõmisev hääl.

«Kohus teeb teatavaks oma otsuse. Süüdistus vägistamises osutus alusetuks. Elagu meie päästja, elagu Federic!»

Kõikjalt enda ümbert kuulis Federic käteplaginat. Talle viibati, tal paluti astuda poodiumile. Tuled kustusid, üle müstilise metsa vajus hämarus. Federic vaatas ehmunult lakke. Klaaskatuse taga nägi ta hanguvat neoni.

«Honorar,» kõlas kohtuniku hääl. Federic vaatas tagasi. Mööda treppi kargles kuljuste kõlinal üles narr. Pikk, põleva otsaga kepp joonistas õhku hõõguvaid ringe. Federic taipas, et need olid summa nullid. Narr keksis Federicust mööda. Federic tahtis talle järgneda. Mingid lehed jäid talle ette. Ta püüdis oksti kõrvale lükata, märkas, et taim oli kõrbenud, süsimust. Märjad tahmased laperdavad latakad, mis olid jäänud näosuurustest lehtedest, kleepusid Federicu riiete külge. Federic sööstis edasi, et raipest lahti saada, kuid astus kogemata tiiki. Tema kingade küljes olnud pori lahustus, pruunikad voolused kandusid laiali, sädelus mattus haisvasse mutta. Ilgete irvetega kalad vupsatasid pinnale, paljastades tuhmunud kõhualused.

Federic hakkas vajuma mülkasse. Ta haaras kinni roosipõõsastest, kartmata okkaid, kuid need rebenesid silmapilkselt. Federicu pihku jäi nutsak paberirämpsu.

Ta ärkas. Tema ees tantsiskles ja värises, kui valmistudes voodis lebajat kägistavalt embama, hiigellehtedega must lill. Federic vaatas aknast välja. Tõusnud tuul kõigutas vanamoelist tänavalaternat. Varju heitev kirju nõges seisis aknalaual.

Federic venitas teki endale kõrini. Kui ta silmad sulges, tundus talle, et vari hiilib tasakesi lähemale. Silmalaud võpatasid lahti.

«Tuleb, tuleb jälle, uuesti hakkab peale,» soigus ta jõuetult. Keha haarasid esimesed võbinad. Must vari seinal lehvitas mühinal tiibu. Tuul oli ägenenud. Federic pilgutas korra silmi, kuid tume elukas muutus veelgi ähvardavamaks. Federic püüdis midagi valjusti öelda, et julgust juurde saada, kuid liigutas vaid hääletult huuli. Sassis juustega koletis nihkus järjest lähemale. Ta oli valmis võtma voodis lamaja oma väljasirutatud haarmete vahele, kuid viivitas, justkui tahtes lasta ohvril õudusest kõngeda.

«Mida ta ootab,» ägas hingeldades Federic, kes tundis tondi tapvat hingeõhku. Korruga märkas ta, et gnoomil oli veel üks kombits. Selle oli too salamahti ajanud teki alt sisse ja nüüd haarasid kombitsa harud kinni Federicu paremast munandist. Lõbusalt tantsiskles koletis munandit venitades eemale.

Federic karjatas, hüppas püsti. Ta jooksis seina äärde ja püüdis

tuld põlema panna. Pirn, mis laest alla tilpnes, plingatas korraks, kuid kustus siis.

«Läbi põles,» kiunus Federic õuduses. Veel oli tal tsipake jõudu. Ummisjalu tormas ta poti kallale. Haaras selle pihku, kuid tema toa aken ei käinud lahti. Seepärast komberdas Federic ukse poole, et lill koridori aknast välja visata.

Hommikumantli vöö oli kunagi käinud läbi seljale õmmeldud aasa. Aas oli ammu narmendunud ja mantli parandaja oli vöö selja peale lihtsalt kinni õmmelnud. Kui Federic vabalt ripnevale vööotsale peale astus, kaotas ta tasakaalu ja kukkus, potti lahti laskmata, peaaegu tikksirgelt ukse ette pikali. Pott jäi talle täpselt otsmiku alla ja Federic jõudis kuulda, et midagi murenes, kuid ta ei saanud aru, oli see lillepott või tema pea.

Siis hakkas kuskilt kaugelt temaga tasaselt rääkima hääl, mida Federic mäletas lapsepõlvest, kuid kellele oli see kuulunud, ta ei teadnud.

«Sa kardad lille?» küsis hääl.

«Jah, ma kardan!»

«Miks?»

«Ma ei tea!»

«Sa kukkusid?»

«Jah, ma kukkusin ja lõin pea ära!»

«Kas sa oled varem nii kõvasti kukkunud?»

«Jah, lapsena!»

«Kas sa mäletad seda?»

«Ei, ma ei mäleta seda ise, mulle on seda räägitud, ma olin siis tükk aega meeleta, arvati, et sellest tulid minu häired!»

«Millised häired?»

«Noh see, et ma kogu aeg kardan!»

«Sa pead selle meelde tuletama!»

Federic vajus tühjusse. Tuikav valu tungis otsmikust kõrvasse, tekitades peast läbilõikavat kriginat. Kulus umbes tund. Siis tundus Federicule, et ta on tulnud teadvusele. Kuid samas kuulis ta häält:

«Kas tuli meelde?»

«Jah, tuli. Ma olin saanud juhuslikult teada, et Rääkivat Inimest kavatsetakse ära tappa ja tahtsin minna teda hoiatama. Siis tõusin ma korruga kuhugi kõrgele, ma arvan, et kellegi käed haarasid mind selja tagant ja tõstsid õhku. Aga edasi mäletan ma ainult pimedust.»

«Nüüd sa siis tead jälle?»

«Jah!»

«Sel hetkel, kui sind maha heideti, olid sa hirmul Rääkiva Inimese pärast. Kui sa uuesti ärkasid, olid sa Rääkiva Inimese unustanud. Aga see hirm, mida sa tema pärast olid tundnud, jäi sinusse alles. Et sa aga ei osanud seda enam õige põhjusega seostada, tahtsid sa tappa lille, kuna mõtlesid, et tema on su hirmus süüdi?»

«Jah, see oli nii!»

Mõnda aega hää! vaikus, siis küsis ta:

«Kas sa igatsed midagi?»

«Jah, ma igatsen seda naist.»

Hää! naeris, ütles siis:

«Ma küsisin, kas sa igatsed midagi?»

«Jah, ma igatsen seda naist,» vastas Federic, ta ei suutnud valetada.

«Sa oled siis selle ka unustanud?»

«Mille?»

«Selle, mida sa tegelikult igatsesid?»

«Ah, see ka! Ei, ei, just praegu mul tuli meelde . . .»

Äratundmise erutusest haaratud, ajas Federic enda püsti. Ta tahtis just nimetada igatsetavat, kuid kibe valu otsa ees andis nii järsult tunda, et ta suutis vaid tuikuda voodisse, kus ta kohe vajus raskesse unne.

Saabus uus hommik. Ent Federic sai alles pärast lõunat voodist välja. Peas lõhkus endiselt. Uimasena uuris ta oma paremat munandit. Ta ei avastanud mingeid venitusjälgi. «Mul polegi rauaviili,» mõtles ta. Ta pani riided selga ja vantsis trepist alla. Vanamoori lillepotid vedelid endises kohas. Federic läks ja võttis kaks potti kätte. Siis seisis ta juhmilt naeratades moori ukse taga. Ülemeelikusest ei suutnud ta jätta isegi koputamata. Kui uks lahti lükatati, varjas Federic enda selle taha. Eit porises midagi ja tõmbas ukse kinni. Nüüd pani Federic potid tagasi ja tormas õue. «See on siis tõsi, see on siis ikkagi tõsi,» pomises ta enda ette kui segane. Suurest joovastusest ei teadnud Federic korruga, mida peale hakata. Ta kavatses kõndida räästaste all, kuid mõte sellest, et talle võiks midagi pähe sadada, tundus Federicule nii naeruväärne, et ta hakkas naerma. «Kui midagi, siis vast ainult ehk tuvisitt,» kaalus ta pähekukkumisvõimalusi ja puhkes homeeriliselt hirnuma.

Nüüd oli tema ees parki viiv tee. Sirges perspektiivis ruudustik. See oli nagu miski, mis oli aheldanud Federicu jalad, omanud nähtamatut võimu tema üle, sundides teda kõndima ainult nii ja ei kuidagi teisiti. Saada lahti tee kavalalt kammitsaist oli Federicule kui ilmvõimatu piiri ületamine. Astuda vabalt, hüljjata meelevaldne joonestik kui mingite nähtamatute jõudude salakaval käsustik! See tundus Federicule olevat üle kõigi tema seniste kogemuste. Ta valmis tegema esimest sammu. Korraks näis talle, justkui puruneks läbi paistev kile, mingi umbne kott, mis oli teda kogu aeg ümbritsenud, laskmata vabalt hingata.

Siis oli ta teel. Suurte latakatena tundis Federic langevat maha kuivanud kõntsa oma hinge ümbert. Äkiline vabanemine pani ta hetkeks taaruma, vaevalt suutis ta säilitada tasakaalu. Ta läks üles pargi poole. Ta vaatas endale vastutulevaid inimesi. Ta andis aupaklikult teed vanuritele, aitas noorel emal lapsevankrit lükata, tegi silma kelmikatele plikadele.

Peale jalutuskäiku kirjutas Federic valmis veel Juudase kaitsekõne. Ülejäänud kõned, samuti kaitse üldise läbiviimise otsustas ta jätta siiski advokaadi hooleks. Asja üle põhjalikumalt järele mõeldes ei pidanud ta enda jõudu piisavaks, et kogu protsessiga üksinda toime tulla. Pealegi oli hirmust pääsemine muutnud Federicu tuju nii heaks, et ta oli nõus leppima ka poole honorariga. Federic otsustas veel üles tähendada kaitse põhilise idee, siis aga Leo Tsiiveri üles otsida ja temaga lepingu sõlmida.

Kaitses tuli keskenduda preservatiivi purunemisele. Oli ju kummikile katkemine sündmuseks, mis lõhkus põhjalikult Jeesuse kiuste saavutatud korrapära ja kutsus esile muidu alati nii üksmeelse seltskonna lõhenemise vaenulikeks poolteks. Tekkis kaks antagonistlikku gruppi. Ühelt poolt juba rahuldatud ja teiselt poolt veel rahuldamatud. On mõistetav, et piisas vaid väikesest sädemest, et need ajas lõplikult ja kvalitatiivselt jäigalt eraldatud osad viia omavahel konflikti, mille ulatus ja maht on inimvaimule hõlmamatud.

On arusaadav, et esimese löögi alla sattus too õnnetu, kelle korra ajal purunemine oli toimunud. Ta, vaene mehike, teenis ära rahuldamatute kõige esimese, kõige äkilisema viha. Samal ajal oli rahuldatul küllalt põhjust asuda nahutama Stalinit — oli neil ju värskelt meeles, millist hinda pidid nad maksma, milliseid solvanguid Stalini poolt taluma, et rahuldatud saada.

Alanud käsikähmlusest oli vaid kukesamm üldise verise lööminguni. Sest nüüd toimus ju Heraklese ärkamine. Tema, kes ta kannatlikult oma korda oli oodanud, vaikselt omaette unistanud ja kuulunud rahuldatute lugusid sellest suurest õndsusest ja heaolust, mis voodi pidi kaasa tooma . . . Tema leidis nüüd ennast olukorrast, kus mingit rahuldust talle enam keegi ei lubanud, kus seda ka kaugemas perspektiivis polnud ette näha. Ja ometi oli see tema, kellel oli jõudu rohkem kui kõigil neil Stalini ees pugunud rahuldatul kokku! Oleks ta algusest peale teadlik olnud, ta oleks võinud kõik endale võtta! Küll mõistsid rahuldatud ohtu, mis võis neid ähvardada Heraklese raevumise korral. Seepärast püüdsid nad kogu selle hiiglakasvu noormehe viha suunata Stalini vastu, näidata, et kõiges oli süüdi vaid too — nüüd nii naeruväärselt kõssi tõmbunud kehkenpüks. Aga see neil ei õnnestunud. Heraklese jaoks olid nad kõik, need vastikult korrumpeerunud tegelased, võrdselt süüdi.

Heraklese eestvedamisel algas rahuldatute ja rahuldamatute suur kokkupõrge. Küll püüdis veel Lenin vaenutsevaid pooli lepitada, kuid ei olnud siin abi ka Leninist.

Kaitses tuli siinkohal veenvalt näidata, mis oli kummikile katkemise tõeline põhjus. Muidugi lasus kogu vastutus naisel. Tema oma ülemäärase innu ja põhjendamatult suure nõudlikkusega oligi rebenemise põhjustanud. Kõne alla tuli isegi hüpotees, et naine oma liigses agaruses hammustas preservatiivi katki.

Nüüd, nähes suurt madinat, süükoorem hingel lasumas, hakkas ta

muidugi hirmsasti kartma, et ta paljastatakse. Seepärast korjas ta tasakesi riided kokku ja püüdis minema hiilida. Kuid seda märkas Juudas. Juudas oli näiliselt nagu Jeesuse sõber. Tegelikult oli aga Juudas ainus, kes Jeesuse õpetust üldse ei uskunud. Seepärast, nähes naist tasakesi välja hiilimas, oli Juudase ainus mõte talle järele minna ja võtta teda ilma igasuguste preservatiivideta, kartmata sealjuures mingeid tagajärgi.

Naine aga mõtles, et Juudas tahab teda paljastada ning et teda ootab ees teenitud aruandmine kummi katkemise eest. Seepärast tema, alatu, endal süda hirmust saapasääres, pistis plehku, suutmata enam üldse kaaluda, kuhu ja milleks.

Oleks tema südametunnistus tärnanud vähemalt siis, kui politsei ta kinni nabis. Aga ei, tema lasi kuuldavale muidugi kohe jõletu laimu, justkui oleks talle järeletormav Juudas tahtnud teda vägistada...

Ja olidki nad kõik vangikongis. Aga nüüd meenus kellelgi midagi, mis nende arusaamist toimunud paugupealt selgitas. Kui Stalin Maa peale läks, oli Maa jalgevahe muutunud veriseks. Sellest järeldus aga ju, et Maa oli algselt süütu! Kuidas nad seda kohe polnud taibanud! Valel on lühikesed jalad...

Kes kandis vastutust selle eest, et parimad sõbrad olid üksteist julgalt klohminud? Isegi Herakles sai pikema järelemõtlemise läbi aru, et tema õnnetuse tegelik põhjustaja oli Jeesus. Oh seda õiglustunnet küll! Kas oleksid sõbrad saanud üksteisele otsa vaadata, püüdmata vähimalgi määral heastada ülekohtu, mis nad olid teinud. Tülgastus Jeesuse vastu oli nii suur, et isegi Lenin ei osanud leida tema kaitseks ühtegi sõna. Niisiis leiti, et õpetuseks ja meelespidamiseks peab ka Jeesus saama tunda osakestki sellest valust, mida tema vale teistele oli tekitanud. Kas ongi õige ütelda, et selle tulemusel lendas Jeesuse hing välja? Sest kas Jeesusel ikka oligi üldse hinge... Vähemalt tema erakordselt küünilise ja julma käitumise põhjal seda küll kahtlustada ei saa.

Heitnud pilgu tööle, avastas Federic süstemaatilise vea. Ta parandas selle paaris kohas, kuid oletades, et sama väärtus võib esineda veelgi, tõmbas ta teksti alla joone ja märkis meelespidamiseks ära: igal pool, kus on kirjutatud Maa, lugeda naine või vägistatu.

Möödus mõni päev. Federic istus oma toas ja luges ajalehte.

Lepingu sõlmimine oli sujunud suurepäraselt. Advokaat oli kogu oma jõu suunanud noorukite vaimse piiratud kindlakstegemisele. Juba oli ta jõudnud selleni, et arstlik komisjon oleks suutnud tuvastada süüaluste ränka debiilsust, seega ka süüdimatust. Komisjoni otsusele aga teatava kindla, juriidiliselt vaieldamatu konstitutsiooni andmiseks vajanuks Leo Tsiiver mõningast käsiraha. Kuid siin jäi ta jänni. Poiste vanemad keeldusid otsustavalt finantseerimisest. Lasta lapsed ametlikult lolliks tunnistada? Ei! Sellega pole nad nõus.

Parem pandagu nad juba vangi! Muidugi, sellisel juhul ei saa kaitsja pennigi. Lapsed peavad protsessist välja tulema süütuna ja keegi ei tohi kahelda selles, et nad on täiearulised! Sattunud niiviisi täbarasse seisule, oli advokaat valmis kinni haarama millest tahes. Federicu pakumine oli talle kui õlekõrs.

Federic lugese artiklit seksuaalsuhetest. Autor võrdles seksuaalkultuuri söögikommetega, kuid kurtis, et kui viimase kohta on ilmunud piisavalt kirjandust, siis esimeses sfääris on inimeste teadmised tihti pealiskaudsed. Federicu hakkas asi huvitama. Kuid eelkõige söömise koha pealt, sest naist tal ju polnud. Ta kraamis oma logiseva laua puhtaks ja kattis selle värske ajalehega. Siis pani ta lauale suitsuräime ja asus sööma. Kala oli oivaline! Mida rohkem Federic aga oma kätega kala küljest tükikesi kiskus, seda enam hakkas teda miski vaevama. Ta püüdis küll olla nii kombekas, kui vähegi omas ettekujutust sellest, mis on kombekas. Ometi jäi nagu midagi puudu. Lõpuks Federic taipas. Tema käsutuses olev mööbel (laud, toolid jne), lauakatted, eriti aga serviis, kuid samuti üldine interjöör ja seinamaalingute seisund seadsid kommete võimalikule rakendusulatusele teatud piirid. Ohates viis Federic räime külma tagasi. Ta otsustas honorari eest muretseda kõik vajaliku ja siis uuesti proovida. Peale selle leidis ta, et peab endale kellegi külla kutsuma. Ta oletas, et tõeliselt võivad head lauakombed avalduda üksnes siis, kui ei sööda mitte üksinda, vaid kellegagi koos. Nimelt viisakas vestlus, kaaslaste toitumise ulatamine, asjakohane toost jms polnud üksisöömise juures eriti rakendatavad.

Peale mõningast kaalumist leidis Federic õige olevat kutsuda neiu, kes talle lille oli kinkinud. Kuid enne seda tuli tutvust värskendada. Federic otsustas teha advokaadilt laenatud raha eest vastukingituse.

Ta läks linna. Ühest kirikust kostis muusikat. Federic astus huvi pärast sisse. Ta polnud siin varem käinud. Parajasti oli õpetaja alustanud jutlust. Ta tsiteeris lõiku piiblist:

«Ja õhtul tuli tuvi tema juurde, ja vaata, tal oli nokas haljas õlipuu leht! Siis Noa mõistis, et vesi oli maa pealt kahanenud.»

«Huvitav, mis juhtunuks, kui tuvi eksinuks teelt, siis poleks ehk Noa taibanudki, et uputus on lõppenud,» mõtles Federic ja lahkus kirikust. Ta pidi minema kingitust ostma, kuid talle meenus midagi ja ta sosistas tasa enda ette: «Ma ju ei igatse enam toda tüdrukut.» Ta lõi käega, ohkas, oli enda peale eksituse pärast veidi pahane ja otsustas koju tagasi minna. Kui ta pöördus, ujusid kirikutorni tagant välja tumedad pilved ja hakkas sadama.

Õöl enne kohut magas Federic rahutult.

Ta oli võõras linnas. Muidu oli see ilus linn. Ainult üks veider asi häiris Federicu silma. Kui ta mööda tänavat kõndis, siis nägi ta, kuidas aeg-ajalt avati mõni aken ja lillepott visati alla, vastu tänavasilutist puruks. «Miks on selle linna elanikel nii veider komme?» oli

Federic üliväga imestunud. Potikilde vedeles kõikjal. Ainult mõnel aknal tabas Federicu silm terve poti lillega. Kuid peagi visati seegi alla.

Peale pikka otsimist avastas Federic keldrikorruse akna, mille taga oli rohkem lilli ja kust ühtegi välja ei loobitud. Ta läks ja koputas. Tudisev vanamees lasi ukse paokile. Nii kui Federic midagi lilledest küsis, tahtis ta ukse kohe jälle kinni panna, ise hädiselt kinnitades, et ta ei anna potililli lõhkumiseks. Alles siis, kui Federic taeva nimel kinnitas, et tema ei tahagi lõhkuda, lasi vanamees ta sisse.

Nüüd sai Federic üht-teist teada selle linna ajaloost. Kunagi väga ammu oli selgunud, et linn kuulub hävitamisele. Isikutele aga, kes pidid teatud ajal saabuma ja linna likvideerima, tehti ülesandeks ära viia kõik need, kes ei soovi purustatavasse linna jääda.

Küsimusele, miks pidi linn hukkuma ja kes olid need täideviijad, ei osanud vanamees täpset vastust anda. Ta vaid nentis, et see oli palju aega tagasi ja võimatu on kõiki asjaolusid välja uurida.

Inimeste evakueerijad pidid saabuma suurte õhulaevadega. Kuna kogu protsess pidi vältama lühikest aega, sõlmiti linnaelanikega leping, mille kohaselt igaühel, kes tahtis pääseda, tuli aknale panna lillepott. Selle järgi olid päästetavad kiiresti leitavad.

Federicu küsimuse peale, et kas siis oli neid, kes ei soovinud lahkuda, muutus vanamees kurvaks. Ta ütles, et temagi arvates on see uskumatu, ometi . . .

Miks oli lepingu märgiks just lillepott? Vanamehel oli selle kohta oma hüpotees, mida aga tänapäeval selles linnas keegi ei uskunud. Nimelt oletas ta, et linlastel oli algselt loomuomane kalduvus aknalaudadel lilli kasvatada. Niisiis oli see märk ju väga lihtne kasutada. See ei nõudnud suurt pingutust ega mingit loomuvastast ponnistust.

Muidugi juhtus ka tol ajal, et kogemata lõhuti mõni pott. Kuid seda tuli ette harva, pealegi ei olnud sellest suuremat häda, sest aknalaudadel oli tavaliselt ikka rohkem kui üks lill. Niiviisi oli siis leping ikkagi täidetud. Aga imelikul kombel hakkas potte aina rohkem purunema. Algul püüti seda varjata. Samuti ei räägitud avalikult sellest, et lõhutakse meelega.

«Nüüd on aknalaudad tühjad,» rääkis vanamees. «Samal ajal on linna ääres tohutud kasvuhooned. Lilli toodetakse meeletult. Kuid vaid mõni üksik paneb lille aknale. Enamasti loobitakse need kohe puruks.»

«Aga niiviisi jäävad nad ju rusude alla,» ehmatas Federic, «kas nad siis surma ei karda?»

«Linna hukkumine on kuulutatud muinasjutuks,» vastas vanamees. «Kuid sellegi poolest,» ei suutnud Federic mõista, «miks teevad nad säherdust rumalust? Sel pole ju mingit mõtet!»

«On,» vastas vanamees. «Mina küll aru ei saa, kuid nüüd kirjutatakse nii isegi ajalehtedes. Lõhkumine pidavat olema inimese bioloogiline vajadus. Selle takistamine mõjuvat psüühikale traumeerivalt.

Lõhkumisest pidavat saada orgasmi. See pidavat olema vajalik organismi normaalseks elutegevuseks. Lõhkumist ei võivat keelata isegi lastele. Siis võivat juhtuda, et neil tekib kompleks ja nad ei hakka ka suureks kasvades lõhkuma. Säherdused mittelõhkujad pidavat aga olema ebatäiuslikud indiviidid.»

Federicu üllatusel selle linna elanike totruse üle polnud piire.

Vanamees kartis, et linna hukkumine on lähedal. Seepärast oli ta oma keldris kasvatanud hulga lilli. Vahetult enne, kui saabuvad äraviijad, tahtis ta sokutada lilli akendele. Nii lootis ta mõnegi linlase veel päästa.

Aga Federicul oli parem plaan. Tema arvates olid linlased lihtsalt eksinud. Neile tuleks õpetada, kuidas tegelikult orgasmi saavutada. Siis loobuksid nad kohe kindlasti oma senisest rumalast tegevusest.

Kui vanamees oli süvenenud Federicu idee peensustesse, vangutas ta pead, rääkis midagi laste saamisest, siis aga mõtles veidi järele ja ütles:

«Ma ei usu. Meie linna elanikel ei ole sellist maaniat. Vaevalt on seda ka niisama lihtne kujundada. Ma kardan isegi, et sellise ogaruse saaks siin tekitada ainult uus leping, mis...» selle koha peal Federic ärkas.

Oli hommik. Halb unenägu ei andnud rahu. «Lill, lill, lõhutud lilled,» pobises Federic unesegaselt. Ta otsis kaussi, et seoses tähtsa sündmusega, ikkagi esimene kord kohtusse minna, ennast pesta. Kausi alt leidis ta mulla ja sodi seest, segamini potikildudega, lõdvalt tolknevate lehtedega taimejäänuse.

Ahastuses langes ta põlvile ja haaras närbunud lille endale sülle. Pisarad purskusid ta silmist nii ohjeldamatult, justkui püüdnuks ta silmaveega taime elule kasta. Nuuksudes halas ta:

«Mis valu küll olen ma Sinule teinud! Kuis võisin küll olla ma nõnda hoolimatu! Kas tõesti ei märganud ma, kuidas Sa kannatasid? Kas olen ma Sind kordagi kastnud... Sind, kellele võlgnen ju kõik. Sina päätsid mu. Sa hoolitsesid mu eest rohkem kui iganes keegi teine. Kas tõesti olin see mina, kes laskis Sul kuivada ja külmuda. Oh, kui saaksin ma veel midagi heastada. Mis olid mu tunded Sinu vastu? Vaid haavatud looma afektid. Kas suutsin näha Su tõelist ilu, mu kauneim neid? Ei. Vaid alati, kui nägin Sind, täitis mu hinge mingi saastane vaev. Kui näinuks Sind mingi tiirane elajas mus, kuskil seal, kus silmi ei peaks olema. Mitte aga mu tõelikud silmad. Mis tundsin Sinu vastu ma, kas oli see armastus? See oli mädane sapp. Mitte ei armastanud Sind ma, vaid kartsin. Nägin Sus seda, mida Sus polnud. Tahtsin Sust teha kiimase vördja räsitud mängukanni, aga värisesin jubedusest Su varju nähes. Kujutlesin Sind enesele vaenlaseks, kuigi olid ainus, kes mind aitas. Tahtsin, et Sa vastaksid mu ebardlikele afektidele. Neile nõdrameelse soovidele. Ja see oli kõik, milleks Sa minu jaoks olid maailma loodud.

Mitte kordagi ei tulnud ma mõttele, et oleksin Sind pidanud kasta, mu lill. Lasin külmal halastamatult näpistada Su imelisi vikerkaarelehti. Ei hoolinud vähimatki ma Sinu ilust. Sa närtsisid, taludes mu jõhkrust ja lastes mul enda peal talluda. Ja mina pidasin seda veel armastuseks. Ma, kohutavaim türann, kes iial on ilma loodud! Ma tahtsin Sind tappa.

Sa päätsid mu sellest afektist, sellest haigusest. Ja mis taipasin mina sellest? Vaid, et armastus oli mulle nüüd lõppenud! Et enam ei vaevanud mind see ilgus. Kui poolkogemata veel tuli mul mõte Sulle midagi head püüda teha, siis tõrjusin selle, öeldes endale: ma ei armasta ju teda, mul pole teda enam vaja!

Kas ei näinud siis tõesti ma, et Sulle polnud vaja mu armastust. Sest mis oli mu armastus — hullumeelse värisemine lille varju nähes, haige vaevatud maadlemine omaenda kujutlustega — ei muud.

Oh, ärka veel ellu! Ma kütan ahju, et Sul oleks soe, ma pesen puh-taks akna, et Sul oleks valgust, ma kastan Sind oma pisaratega!

Anna mulle andeks see halb, mida mult pidid taluma, kui Sind armastasin. Lase mul heastada siis Sulle tehtud ülekohus!»

Terve hommik kulus lille ravitsemisele, kohtusse jõudis Federic suure hilinemisega. Ta ei saanud korrastele aru, kui kaugele oli protsess jõudnud. Nüüd nägi ta kaitstavaid esimest korda. Paistis, et advokaat oli neile osad korralikult selgeks õpetanud, sellest hoolimata jätsid nad eemaletõukava mulje.

Federic eriti ei pabistanud. Vahetult enne kohut oli ta saanud Leo Tsiiverilt hea teate. Nimelt osutus Jeesus tõesti impotentseks ja naine süütuks. Samuti oli täiendava läbiotsimise käigus leitud tütarlapse eluruumidest ilmsete hambajälgedega preservatiiv. See sisendas lootust.

Federic ei hakanudki protsessi jälgima. Selle asemel istus ta ühte viimastest ridadest ja andus mõtiskelule. Teda vaevas küsimus, mis siis oli ikkagi Rääkivast Inimesest saanud. Federic otsustas niipea, kui protsess lõpeb, välja selgitada, kas ta on veel elus. Mida ta aga õieti teadis Rääkivast Inimesest? See, mida ta palju aastaid polnud mäletanud, oli tal nüüd nii värskelt meeles, kui oleks see juhtunud alles äsja . . .

Arvati vist, et ta magab. Aga ta oli üleval. Ta seisis ukse taga ja kuulas eestõas olijate juttu kikkis kõrvadega pealt. Rääkijad olid tema ema ja keegi võõras naine.

«Oeh, ma ei tea, see on ikkagi niivõrd jube,» oli rääkinud üks nais-test. «Kõige hullem on, kui tulevad külalised. Ma saadan ta muidugi teise tuppa, panen ukse vahelt kõvasti kinni, püüan ise võimalikult valjusti rääkida, kuid see ei aita . . .»

«See on siis ikkagi kuulda,» imestas teine naine.

«Jah, nad kuulevad, saad sa aru, kui kohutav see on, nad kuule-

vad kõike . . .» Ta ohkas, oli pikk paus, justkui kogunuks rääkija jõudu. «Ma ei tea, kuidas teda sundida, olen proovinud kõiki mooduseid, isegi neid, ah, ütlen seda sulle kui vanale sõbrannale, isegi neid, mis on keelatud, oi, nii raske on sellest kõnelda, kuid nüüd sa vast vähemalt mõistad, kui kaugele ma olen aetud. Ja nüüd olen ma siis otsustanud selle viimase kasuks.»

«Sa siis, ega sa ei taha ometi öelda, et sa tahad teda . . .» küsis teine naine sosinal.

«Aga mis mul siis üle jääb, saad sa aru, millisesse seisundisse mind on viidud, ma ju ei taha seda, kuid mida ma pean tegema, ütle, mida . . .»

«Jah, muidugi,» lausus teine ehmunult. «Tõepoolest, sul ei jää ju midagi muud üle . . . Jah, sul on tulnud üle elada hirmsaid asju . . . Aga sa ei rääkinud mulle, kuidas see kõik üldse alguse sai . . .»

«Nojah. Algul ta ainult mängis kõiksuguste asjadega ja seletas seal omaette, noh, umbes niimoodi, et mida ta teeb ja et mis nuku ütleb ja sedasi. Ma pidasin seda loomulikuks. Aga ma arvasin, et täiskasvanud inimeste tulemine mängutuppa peaks selle rumala omaette rääkimise suruma tema sisse, muutma selle mõtlemiseks, eks ole . . . Hiljem sai mulle selgeks, et ta pole normaalne. Mitte miski ei ole sundinud teda vaikima. Ka mina ei ole seda suutnud.»

«Aga, ma saan siis aru, et see tema omaette kõnelemine on õieti see, mis enamusel inimestest on, noh, mis sa ütlesidki, väga tabavalt . . ., ah jaa, mis on mõtlemine . . . Aga . . .» rääkis daam üsna optimistliku tooniga, kuid siis vakatas ja küsis kähinal, kui oleks ta kõrri löönud kramp: «Ma tahtsin just öelda, et see ei ole ju ometi nii hull, kuid, kas mu kahtlused on põhjendatud, tähendab siis, et see, mida ta . . . mõtleb, sa saad aru, mis ma selle sõna all silmas pean, et ka selles on mingi viga . . .»

«Ei tea, kas nüüd selles on just viga,» kahtles teine naine. «Mõnes mõttes arutleb ta täiesti tavaliselt.»

«Täiesti tavaliselt?»

«No jah, nii nagu räägin mina, nagu sina, nagu me kõik.»

«Aga . . . sellisel juhul, mis ei lase siis tema mõtlemist võtta nagu tavalist kõnelemist, miks pead sa teda alati peitma, varjama, lukustama polsterdatud uste taha . . ., mis viis sind lõpuks selleni, et sa läksid keelatud vahenditeni?»

«Saad sa aru, meie ju räägime seda, aga tema mõtlebki nii! No ja ma ju ütlesin, et see oli alles algus, esimene asi, mida ma täheldasin, oli see, et ta ei olnud suuteline vaik jääma. Edasi läks kõik muidugi veel hullemaks. Ta ei mõtle kunagi kedagi tappa, ta ei mõtle eales alasti naistest, ta ei kavanda midagi varastada, kordagi pole ma kuulnud, et ta mõtleks kahte vastukäivat mõtet.»

«Kuid,» jälle ei suutnud teine naine oma vestluskaaslast mõista, «siis pole ju tema mõtted eriti sündsusetud.»

«Ah, kuidas sa ei taipaa, normaalselt kasvav laps enda arenedes

algul toimetab teatud tegusid markeeritult, kuna teda keelatakse, näiteks ei lubata tal nuku pead vastu põrandat peksta, siis hakkab ta seda kõike tegema mõttes, kujutluses. Niisamuti ta algul räägib kõike, mida kavatseb, kui aga selgub, et tema mõtted pole kuigi kombekad, ei räägi ta neid enam, vaid piirdub kõnes sellega, mis on ette nähtud. Kuid minu pojal ei arenenud ka see võime välja . . .»

«Oh jumal, jumal, on siis ka juba juhtunud midagi hirmsat tulenevalt tema säärasest võimetusest!»

«Ei veel. Õnneks ei suuda ta midagi ilma objektita . . . Kuid ma olen teda alati hoidnud kiivalt luku taga, ma pole teda kunagi majast välja lasknud . . . Sellepärast ongi nii jube, kui tulevad külalised, alati neile tundub, et kõrvaltoas räägitakse midagi, et seal on keegi . . . Issand, mul läheb alati keha higiseks, kui keegi midagi sellist hakkab seletama.»

«Oi, õudne, nüüd ma alles mõistan sinu õnnetuse kogu suurust, aga kas siis lõpuks midagi ehk aitab.»

«Jah, lõpuks olen ma leidnud, et ei jää muud üle, ma pean . . .»

«Mida sa siis pead tegema?»

«Ta üles pooma.»

«Ah, sa oled tark naine, ma usun, et see aitab, kuid räägi, ega siin ei ole mingit ohtu sinule . . .»

«Ei, ma rääkisin sulle, et olin sunnitud hoidma teda inimeste eest varjul, tema olemasolu ei mäleta enam keegi, teda peetakse juba ammu teadmata kadunuks. Mul oli ju väike lootus, et ta ikkagi paraneb, siis oleks muidugi tulnud tema teadmata kadunuks tunnistamine tühistada, see oleks võinud tuua mulle mõningaid raskeid küsimusi, ehk oleks mind isegi lapse varjamise eest süüdistatud, kuid mis raskus oleks olnud kanda neid ebameeldivusi, võibolla isegi kartusi, teades, et sul on terve, mõelda vaid, TERVE laps . . . Aga ta ei ole paranenud . . .»

Siinkohal katkestas saalis tõusnud sumin Federicu mõttemõlgutuse. Kohtu ette astus vägistatu. Ta rõõmsameelne nägu oli vajunud kort-sudesse. Neiu juuksed olid sorgus, ta ise võbises kergelt. Tal paluti vastata ainult ühele küsimusele.

«Jah,» vastas ta. Kohus palus tal oma tunnistust korrata.

«Jah, ma tahtsin nende kõikidega magada,» kõlas vastus.

Federic oli oma kohalt püsti karanud. Ta oli tüdruku ära tundnud. Tema, see oli siis tema!

Miski ei suutnud Federicu takistada. Kui poolpime vaarus ta kohtulaua ette ja nõudis tungivalt sõna. Tal olevat vaja teha oluline avaldus, mis võivat kogu protsessi käiku muuta. Lõpuks, kuna ta keeldus tagasi minemast, lubatigi tal rääkida. Kohtusaal oli pingest viimseni laetud. Kõigi ootavad pilgud puurisid ainiti Federicu. Ta kogus end pisut ja teatas siis:

«Ma mõtlesin selle kõik välja, see ei ole tõsi.»

Siis seletas ta nii veenvalt, kui suutis, kogu loo. Kui talt küsiti, kust

Jüri Ehlvest

oli tal üldse tulnud selline idee, väitis ta, nagu oleks tal kunagi olnud armuke. (Tegelikult tundus talle nüüd tõesti, et tookord, kui ta oli rängas palavikus hinge vaakumas, oli tüdruk mitu päeva temaga samas sängis maganud.) Ta väitis, nagu oleks ta siis, meeletus kiivushoos, kujutlenud, et tema armastatu peab intiimsuhteid kümnete meestega. Ta ütles, et kuuldes advokaadilt vägistamisest, olevat ta otsustanud oma kunagise luulu ära kasutada.

Kui tal paluti seletada tüdruku ülestunnistust, väitis ta, et see tuleb selle inimese erakordsest headusest, soovist vaesed õnnetud noorukid päästa.

Veidi segaseks läks Federicu jutt siis, kui talt küsiti, miks ta seda üldse tegi. Selle asemel et viidata selgesõnaliselt rahale, hakkas ta seletama uuest lauast, kenast tagasihoidlikust serviisist ja pidulikust õhtusöögist. Ja kui kohus ei mõistnud, hakkas ta rääkima lauakommetest ja sellest, et iga jooki tuleb valada erineva kujuga klaasi.

Advokaat muidugi ütles, et näeb Federicu esimest korda.

Otsustas aga kogu loo mingi paber, mis kuidagi märkamatuult kohtulauale jõudis. Selles tõendati, et Federic põeb raskekujulist psühhooosi järgmiste sümptomitega: tanatofobia, skotofobia, batofobia, kairofobia, hidrosofobia, triskaidekafoobia . . .

Kohus otsustas, et haige ei ole teovõimeline, ei suuda oma käitumist kontrollida, tema tunnistused ei ole pädevad.

Federic talutati kohtusaalist välja. Ta naaldus lukustatud ukse najale, püüdis kuulda, millega kohus lõpeb, aga veel rohkem tahtis ta leida võimalust veel kord tütarlast näha.

Olukord muutus nüüd täienenisti. Endised süüalused muutusid korraga süüdistajateks. Nende suust hakkas voolama sääraseid asju, mis ületasid isegi stsenaariumi piirid. Lõpuks kuulutati välja otsus: kakskümmend viis pluss viis aastat.

Federic hakkas aeglaselt kohtuhoonest eemalduma. Ta kuulis ühte tuttavat häält ennast hõikavat. «Õelda talle näkku,» mõtles raevunud Federic. Ei tea, kas valis ta sõimusõna teatava kõlasarnasuse tõttu talle järele tõtanud advokaadi nimega, igatahes ütles ta:

«Mida te soovite, Lutsifer?»

Kuid viimane vastas heatujuliselt, justkui polekski teda solvatud:
«Siin on teie osa, Rääkiv Inimene!»

* * *

On õhtu. Akna taga sajab tasast laiska lund. Federicu toas on künnavalge. Laud on kaetud. Koht Federicu vastas tühi. Ometi serveerib ta hoolega ka sinna. Terve tuba on täis mitmevärviliste lehtedega taimi. Federicu voodi kohale on põletatud kakskümmend viis järjestikust ja siis veel veidi eraldi viis kriipsukest. Osa kriipsukesti on risti läbi tõmmatud.

SVEN KIVISILDNIK

edgariga

me teeme igavesest vaevast
nagu paneelelamute torud
me teeme nagu tramm
vaid püstiseisjad
vaid istujad
sest kuulume kokku
nagu meri ja piirivalvurid
piirivalvurid nagu ikka

me teeme — mannapuder igavesest taevast
riikide kohal kauem ühendriikide kohal
kiirus pääsukesehigi läbisegi
me teeme nagu joodikud tänavatel
keda te tunnete vaid läbi
pimeduse kõhkluse ja topeltakende

meie armastuse tätoveeritud ankur
meie — armastusearmaada allveelaevad
oleme ületanud kiindumuse piiri
me ei ole rikkunud midagi
ma olen pannud käe su naha ümber
sa oled pannud end mu sõrme ümber

me oleme nahkhiired
sigapidi veetud

kobraga koos pildistada lasta

sarkofaagi marmorsõrestiku külge aga seotakse
värvilisi villaseid lõngaotsi sest see toob
ljan-hua-tun-tsi et ta abielluks rikka
kaupmehe tütreaga ja haigestuks raskesse
nahahaigusse seejärel lõpetaks kooli ja
sattuks sõjaväkke organism jõuaks sellega
harjuda siis aga peaks ljan-hua-tun-tsi ronima
neljakäpukil samal ajal mõeldes: kui vähe
veenab see mind ennastki tõepoolest: tõlgin
ajalehti prospekte afiše millel ilma minuta
poleks antiikaja koori ülesandeid vabaneks
ja elaks vaadis nagu kadumisele määratud
diogenes kas või vesi silmist väljas

me seisame kohas kus kunagi asus

kandetoolid see on rahvusliku vormi küsimus
seepärast luban endale veel ühe tsitaadi:
tänapäeva hiinas on confutsiuse õpetuse huma-
nistlikud ideed au sees tema sügavalt juurdunud
konservatiivseid mõtteid aga püütakse rahva
teadvusest kõrvaldada

lummatud nagu küülik kes peab mõne nädala
vastu ja kaob siis uuesti naervana
viletsate kulunud hammaste vahelt pritsides
sülge klassituppa ja saali pinkidele
aga kas mina surnud olen ei mina elan
meie sinuga doktor oleme kõik ühesugused
armastame väga oraatori osa me jätame
endast järgi tütreid kellel pole järglasi
me õpime palju ja riskime vähe

võitleja kukkuv sügavusse teise enda

loomise säilitamise ja hävitamise paratamatu seos
küllap saab uues vabariigis sellele piir pandud
neid sooritatakse lõdvalt aeglaselt ning
nad haaravad olles soovivad nii
noortele kui vanadele see tegemine
ajab mind segadusse sest minu meelest
peavad ühed joonistama ja teised mängima
kabet mind nähes peab hüütama:

- jänes liha ei söö
- sina tõid selle hirmsa uudise sina
kutsusid välja pimeduse
- mõtelge ometi sellele härra et te
lähete vastu anarhiale
- no nüüd on paar parajat kokku saanud

asemele astuvaga üks usaldab teist

linnud enamasti rongad valisid vanemaid
naisi välja kuigi esialgu silmadega
mõndki rooga mida söövad uskmatud
ei sobi ju soovitada tavalises hiina
teemajas või sööklas kust isuäratavad
lõhnad levivad kogu kvartali ulatuses

ning teevad kogu kvartali mine
tea mis seal kõik veel tehakse
alati oskavad nad kõrvale hiilida kui
vanematel abi vaja saunas tahavad
küll käia aga puid ei tee kindlasti on
teekann vett laiali pritsides esikusse
lennanud nägin selle ümber tunglemas
ühe suure ja kuulsa mässuõhutaja
perekonna järglasi müümas piibleid ja
ajaloolisi töid lähen homme linna
kompvekkide ja saiade järele ja siis
ostan minagi jah ma pean mõne tooma

KARL MARTIN SINIJÄRV

*

yx sildnik on nyyd syndinud
oh hõiska syrr maria
poeg allahi on syndinud
oh jaura muhamed
on iodoocus syndinud
oh laula rõõmus rahvas
kõikkivisildnik taastatud
suur tänu muhamed

*

see mägi merine ja meri mägine
et vägi verine ja veri vägine
ja kägin keriseb kui keris kägiseb
ja riimid alg ja riimid lõpp ja luule rahvalik
täid regivärsilised ytles keegi geenius
luges geenius ja ylle sai migreenius
verbaalset põhjust ylistab purgeenius
ja riimid alg ja riimid lõpp ja luule rahvalik
kahvlid albumid ja autod majad — kodanlik
pärsia vaibad kaugver makid — erikodanlik
ja mõttetusevabaduse saab nõukodanik
ja riimid alg ja riimid lõpp ja luule rahvalik
ja riimid alg ja riimid lõpp ja luule svensildnik

* Avaldatakse vastu autori tahtmist. *Toim.*

Karl Martin Sinjärvi

*

millest jutustab meile
onu sven?
ikka uuest
paremast elust
millega me teda
autasustame?
ikka rinnamärgiga
millel on lenini profiil
ja mille nimi on
mees kes mõtles meile

*

tegelikult
oleme kogu maailma
poetide diktaatorid
mina ja sven
ja kõik teised
on kõik teised

*

kahekordne sildnik
nagu londoni autobuss
sõidab sõidab ja sõidab
nagu londoni autobussilgi
pole ka kahekordsel sildnikul
ylemisel korrusel mingit juhti

*

meri on paxem kui mesi
muri on paxem kui musi
kuri on paxem kui kusi
runnel on peenem kui peep

*

veriorel
kõriora
yhed mustad mõlemad

seisab alfred kylmas õhtus
põuetaskus juhan liiv
tööd ei leidnud kusagilt
rääkimata rahapajast

igav kiik ja tyhi kaugver
lõhmus lõdisev
jõuan tulles kommunismi
algab põrgutee

KAUKSI ÜLLE

Hamlet

Mercalõ

Olla vai olõmada jättä — taa ta um
Mia olõs etemb — vaimun vällä kannata
kõik noolõ midä kiuslik saatus saat
vai nõstõh riista hädämere vasta
vaiv lõpõta? Koolda maada —
ei inämb, nii suikuh
hääss süämehalo ja musttuhat hätä
mis mi liha ilmast peri
Tuu jääss perämädses, mia
om himostatav: koolda maada!
Jah maada . . . Und ka viil nätä?
Tah ta um
tu umgi tuu, mis unõ
meil tulla võiva kooluunõn
ku ilmamüllüpuntrast päsemi —
seo märgutama pand; tah ta um
minkperäst viletsüse iga pikk
kiä vällä kannatas ao piitsavorpõ tsuskamiisi
vaotaja kalkust süäka pahaspandmist
põlat armu hallu kohtu vinümist
ja võimu täütmätüst ja kundsalüüke
midä tasalik ja pallotennü saa
kui hinnäst igäveses priis tetä
võis palla tuudsiga? kiä kuurmat vias
ja leemetäs ja oigas elo halon
ku pelgüs tollõ iih mia peräst kuulmist
tuul läbikumpamada maal, kost ütski käüjä
tulõõi-rabassiõi tahtmist
mis innemb nättü kura kannatas
ku pakõ tõisi viil tiidmätüte manu
ja süäkusõ tervest näovärvist
saa hallõ mõttõ põtur kahvatus
ja korgõ tähtsä ettevõtmise
tiipäält targutadõn kallusõ
ja ärki kaotasõ teo nime. . . Aga tassa

Teit teo

mis ärä määrnü kombõlise hillõ roosa
simäkirätiindres tege õigusõ,
ilmsüüldä armu otsaiist vii ninni
ja asõmõlõ paisõ pand

kõik pulmatõotusõ tä võlõsis püürd
nii nigu kaardimänguh antu vandõ
nii hirmsa teo, et hinge kisk sul vällä
seo kokkuleppin sõnakõminas
tege kalli usu. Taiva põsk um roosa
ja taagi tihkõ rassõ kerä (näütäs kuud)
näost hallõ nigu inne viimsetpäivä um
taast asast mõttõ haigõ.

KUNINGANNA No mis tegu tuu sis um
ku sisukõrdki nigu pikne lüü?
HAMLET (vii pilte mano)
Näet sedä pilti siih ja toda sää!
mis märkmäh katõ veljo kujju?
kas näet mis vastupandõmada kenä
plink um sjollõh näoh?
Hyperioni loki otsaiist ku Zeus
kaetus pallolupav käskvä nigu Marsil
sälg sirgõ nigu heeroltil Mercuriusõl
kiä maandus ilmalõ suud andval mäel
ütteminek vormikorgus minkalõ
vast ega jummal lõõnü pitseri
et tiiäs ilm mis inemine um
Tä ol su kaasa, kae mis saa
Seo um suu kaasa — nigu tungalterä
tä veljo närvetäs. Kos ummava su silmä?
Arm seo olõõs, su iän ei kii
jo veri tä nigu setuk uut
mia aru käsk; mis aru veie
küll taa mant—tollõ mano? Meele
sul ummava jo, muido tükmissi es olnu
a usu meele sul um halvat
hull ka essüõi nii hullus ilman
ei olõ miili oras tennü nii
et olõs oiü võtnu valimises
koh vahe um nii kimmäs! Mis kurivaim
su ärä petse pümmesikumänguh
silm tundõlda vai tunnõ silmäldä
kõrv nägemisemeleldä vai käeldä
vai nuhutamine vai mändse meele
üts põtur osa segi nii ei lähäs
Oh häbükõnõ kos su veretüs?
Sa põrgukiiv?
ku ajat müllü täüs nii vana luu
sõs nuurusliguh tulõh nigu vaha
las kainus sulla! Mis piami häbüs

et mässäv tuli lahki aja
ku iä võtt tuld ja aru
saa himu kupõldajas

KUNINGANNA Hamlet
olõ vakka: mu vahtma sunnit hinge põhja
sääl sissesõönü mustõ plekke näe
noil värv ei kulõhtu

HAMLET A elädä
seoh rasvast räästet sängü vängelh läpäh
hinnäst muurih ja mesiarmatsõda
tsiapahah

KUNINGANNA Jätä är no inämb!
Ku tuudsi löövä mullõ sõna kõrvu
Hamlet kallis, küländ.

VALERIA RÄNIK

Noored raamatusõbrad tõid O. Lutsu ausamba ette kapsapea ja hakkasid arutama Kapsapea Seltsi loomise küsimust.

Terve maa mängis seltsiloomist. Terve riik põdes üubernimetamis-sündroomi.

Rahvausk õpetab, et üubernimetamist tuleb teostada niikaua, kuni «imik saab õige nime». Ometi see hüva õpetus ei käi surnu kohta, sest surnud olendit nimeta kuidas tahad, ei see mõtlegi lakata kõdunemast. Ent uskuda surnud olendi elluärkamist ning tuua selle nimel ohvreid on vähemalt mõttetu, ausalt öelda perversne. Hullem veel, kui tegelda nekrofiiliaga. Perverssem kui armuda välismaalasesse.

Ometi mõtles nooruke kirjandusõpetajanna, ta oleks viimane kapsapea, kui julgeks öelda lastele midagi selletaolist. Kuigi ka lapsed vist arvavad sedasama. Siililegi selge, et elus ei ole midagi, mida võiks tunnistada perversseks, peale vahest just kõike seda, mille keskel oleme sunnitud elama. Just meie, just siin, just praegu. (Miks meie? miks siin? miks praegu? . . .)

Aga linnud seal põõsas sädistasid lausa inimkeeli: vitt, vitt, vitt. . . ja noor õpetajanna vahtis ehmunult ringi: jumal tänatud, keegi ei märganud. Õpilastele kuuldus teistmoodi. Õpetajanna vaatas aga igaks juhuks veel korra ringi: ega nemad juhuslikult ei aimanud, et just eile

Valeria Ränik

oli ta sundinud kooli ainukese meesõpetaja oma naisele truudust murdma.

Et hämmeldust salata, hakkab õpetajanna poetama lindudele külmunud saia. Emajõelt tulevad näljased pardid ja söövad selle koos õpetajanna saabastega ära. Õpetajanna seisab lume peal paljajalu ja tajub oma alastiolekut, nagu oleks ta maitsnud vilju hea ja kurja tundmise puust.

Lapsed ei märka. Nad hakkavad hääletama.

Luts irvitab. Kreutzwald muigab.

Vaikse tänava kohal lendavad reaktiivlennukid. Ning Jaama tänaval pole ammugi mingit jaama.

*

Lume tulek — ja lootuste hukk?
Hinge kallal käib painaja-mure.
Kuri pimedus silmi pureb.
Millal koitu taaskireb kukk?

Unne jäänud on metsatukk.
Ära läinud on ammu kured.
Lume tulek — ja lootuste hukk.
Hinge kallal käin painaja-mure. . .

Suule taba ja hingele lukk.
Aga elame, ära ei sure.
Kuu on kurblik kui hiline murel,
õrn ja arglik kui nurmenukk.

Lume tulek . . . Kas kireb kukk? . . .

Rongisõit

Pea on paks ja suisa sume,
halliks muutus näojume,
rongisõit teeb loiuks.
Rongirahvas rõivaist hall ja
ammugi ei mõista nalja,
iga inimlojus

hoiab kinni oma kotist,
kohvrist, kastist, karbist, potist,
 äkki mõni varas . . .
Rongis pakutakse kana —
poolteistkümme aastat vana,
 neile aga paras.

Tänapäev või «vremja oono»? . . .
Kõik on sama: riigi-Kronos
 omi lapsi õgib.
Igas kandis, igas kolgas
sama jama. Tere, Volga,
 soome-ugri jõgi.

*

Siin on lugu ühe
riigi-äbariku
kodaniku Koidu
naisest Hämarikust.

Võrgutanud mehe
infovõrgu kaudu,
abieluplaanidki ta
lihtsameelselt haudus.

Kuid valuutasabad,
passid, viisad, tollid,
paberite tonnid ja
ametnike kollid,

karmi näoga piiri-
valve esindajad,
vabadussetungijad-
palveesitajad . . .

Liiga palju pahandust
välismaisest naisest.
Mitu salakausta täis
kirjutatud sai sest,

kuigi koos on oldud vaid
lennukis või laevas . . .
Päriskokku saadi (vist)
riigivabas taevas.

SVEN KIVISILDNIK

ETNOFUTURISMI IDEAALID

Etnofuturismi kujukaks ideaaliks on veendumus sürrealismi ja kato-liikluse konfidentsiaalsest samasusest kui kollaboratsioonismi tradit-sioonilähedasest vormist.

EF eksperdid (Kauksi Ülle, Valeria Ränik, Karl Martin Sinijärv, Jüri Ehlvest) peavad eesti natsiooni määravaks tunnuseks vanadus-surma. Eesti eluvaade leitakse salvestatuna vanasõnades ja rahva-lauludes nii informatsiooni kui paralleelstruktuuridena. Viimaseid peetaksegi primaarseks, teisisõnu, autentseks informatsiooniks pee-takse kõike seda, mis leidub meie ja ka kõigi teiste rahvaste kollek-tiivses loomingus, vaid eesti rahvaluules esinevat peetakse õigusega laenuliseks.

Paralleelsus on meie natsioonile omane, me ei tunnista kompassi, mis koosneb nõelast ja temaga risti asetsevast magnetnõelast. Me ei saa käia seadeldise järgi, mis osutab kahes vastandlikus suunas. Vanad rahvad teavad, et aja möödudes magnetpoolused nihkuvad, enamus mälust on täidetud endistest näitudest. Kuid eestlane ei purusta kompassi. Ta vaid painutab magnetnõela Umagnetiks. Ja siis näitavad magnetnõela punane ja sinine teravik ühes suunas, taevasse üles, nagu magnetiseerimata nõel, millele Umagnet toetub. Samas suunas näitab eestlase kompass ka siis, kui poolused oma asukohta muudavad, seda me teame ja sellepärast usume paralleelset kolmainust. Meil on seda lihtsam teha kui teistel.

Sürrealistliku kunsti algust märgib meie jaoks risti kujund. Rist oleks meile vastuvõetamatu, kui ta ei oleks paralleelne kõigi teiste kujunditega (nt lahustuv kala; objektiivne juhused; punkt teadvuses, kus elu ja surm on paralleelsed jne), kujundi omadust õpetavad EFi eksperdid kui võimet olla paralleelne nähtavate ja nähtamatute puudega.

Oleme surev metsarahvas, sellest EFi kaks põhiülesannet: inime-sena leida elujõuline rahvas viljakaks kollaboratsioonimiks, natsioonina surra välja nii, et see möödapääsmatu tõsiasi kas või veidigi lihtsustaks esimese ülesande täitmist. Seega juhib EF tähelepanu kõige üldisematele paralleelidele, üleaegetele probleemidele, mis kõigil rahvastel ühiselt lahendamata, nagu armastus, uni ja saprofiilia. Seega on tegu kõige sellega, mis otseselt kuulub esteetilise tegevuse sfääri, kunstikeldrisse. Antud problemaatika on meile tuntud omakultuurist, mille rajanud sakslased (Koidula, Faehlmann, von Baer), jätkanud lätlased (Gailit, Laaban, Ivask, Grünthal), lõpetanud kohalikud pool-

venelased ja setud (Kolk, Kauksi, Vahing, Kangro*). Sealjuures on neid takistanud juudid (Kaplinksi, Krull, Lotman) ning kompromiteerinud põliseesti plagiaatorid (Oks, Morn, Nõu, Salu).

Nimetatud baasilt tuli lahendada probleem, kuidas seletada rahvastele, et kunst on kõige kurja juur, ja muuta kunsti paradigmat, kuni eesti natsioonil oli võimalik temaga lahutamatu kokku kasvada, et vajuda koos.

Anti käsk kirjutada «Märg Viktor», vastav kõigile tingimustele.

METODOLOOGILISI MARGINAALID

Kuni 8. IV 1989 valitses inimkonda kunst. Täisväärtuslikeks ja haigeteks isikuteks lõhestunud liiki ühendas vaid vajadus leida kontakte oma alateadvusega. Haigetel inimestel oli atakkide ajal see võimalus. Tervetel tuli oma muredega haigete poole pöörduda, ebatervet olukorda süvendades, et haigetest ebaeetilised hakkasid end kunstnikeks nimetama, nõudes privileege, hoides kõrvale produktiivsest tööst ja organiseerudes nn loomeliitudesse.

Haiged andsid tervetele teavet oma alateadvuse kohta, kuid alateadvuse struktuurist tingituna (jagunemine kollektiivseks ja subjektiivseks alateadvuseks**) õnnestus neil end mõistetavaks teha vaid osaliselt. Informatsioon, mis puudutas alateadvuse kollektiivset osa, sai tervetele mõistetavaks (rääkimata sellest, et informatsioon ei saa asendada kogemust); mis aga oli mõeldud edastamiseks alateadvuse subjektiivset sfääri, jäi arusaamatuks, on see ju kõigil inimestel erinev, ning aja möödudes vastavatest katsetest loobuti sootuks. Jäi meile, kunstidest edaspidi kirjanduse näitel, nii tuttav harjumusluule, luterlus; hiljem sotsialism, isegi eeposed.

Tasakaal sai rikutud. Manipuleerimine alateadvuse kollektiivse osaga, ühe osa arendamine teise kättesaamatuse tõttu viis inimkonna riikide, revolutsioonide, salateenistuste, kuritegevuse, prostitutsiooni ja sõdade narkomaanilisse ajajärku. Kunstnikud, tuntud kõige äärmuslikuma pateetika poolest läbi aegade, on seisnud kõigi jubeduste taga — puudub veel vaid tuumasõda.

Käesoleva sajandi alguseks oli inimkonna kollektiivne alateadvus juba niivõrd arenenud, et ei vajanud enam kunstnike abi, nad heideti kasutuna kõrvale; subjektiivne alateadvus oli jäänud vähemusse oma kodumaal. Hukule määratud kunstnikkond, kaotanud elatise, sai esmakordselt võimaluse olla aus — tekkis sürrealism; automatismi kuulutamise ja reklaam osutus väljapääsuna näiliseks, meetod töötas vaid haigete inimeste puhul, kellest enamik oli aga traditsioonist niivõrd rikutud või lihtsameelne, et uskus juba iseennast. Haigetestki said

* Ehkki Kangro paralleelid jäävad ähmaseks, kompenseerib neid jõuline enesekordus.

täieliku kontakti vaid üksikud. Tervetel polnud automatismiga midagi peale hakata, sest nende jaoks tähendas see vene rahaga valuutapoes jõlkumist — süsteemi eelised osutusid varjamatuks. Ent saavutamatuks.

Veel keegi ei olnud pakkunud meetodit, millega terve inimene narkootikumide, bürokraatia jne abita oleks võinud saavutada kontakti oma alateadvuse kogu ülevusega, säilitades sealjuures nii tervise kui südametunnistuse. Tee, mis pidi viima tervikliku elamuse juurde, osutus teeks, mis viis vaid detaili saavutamisele ülejäänud detailide purustamise hinnaga. Lihtne oli teda välja vahetada teega, mille sihiks oma elemendi leidmine, ehkki Mendelejevi tabel pole lõplik, on omad vaid seosed elementide vahel, me kõik koosneme põhiliselt vesinikust ja hapnikust.

Isiklik ühend, mitmete võõraste ühendite saadus — võimalik tegelikkus väljaspool laboratooriume. Mida õpetab autarkia? Mälu ületamist, et teadvuselt võtta hoovad käest, et hakkaks tööle teadvuse omanik, kes ei liiguta end seni, kuni on keegi, keda rakendada. Tal on omad asjad ajada, rebi tal kindad käest, muidu ei saa sa tema tumedate tegude jälile. Viktor on veekindel.

** vt AooSi Nymphodorose «Põhjemdamatu järjekindluse dogmaatika» 28. peatükki.

J.P. TEINEKE

ARMASTUSE JA VABADUSE MANIFEST EHK TARTU VAIMU HETKESEIS.

Käesoleva artikli saamispõhjuseks oli Kirjanike Liidu Tartu osakonna aastakoosolekul Kajar Pruuli, tartlaste 1989. a ilmunud esikraamatuid ja almanahhe käsitletud ettekanne, mis sisaldas mõtte, nagu oleks privaatsel vaimuilmal teisejärguline tähtsus. Esiplaanil on kollektiivne ja meis kõigis on kultiveeritud härjumust paigutada end kuidagi sellesse; kohandada end vastavalt raamidele. Ma usun siiski, et K. P. puhul see päris nii ei ole, ehkki ta olevat enese juures selliseid tendentse tähele pannud. Järgnevalt püüaksingi lahata grupi ja indiviidi vahekordi, nende kultiveerimise* põhjusi ja «ühiskondliku arvamuse» tagamaid, sest eelpoolnimetatud hoiakud paistavad olevat omased tervele 60ndail ja 70ndate alul sündinud põlvkonnale.

* Kultiveerimise all on mõeldud ühiskondliku arvamuse ja suundumuste kujundamist massimeediami vahendite ja demagoogia abil.

Põhieelduseks on terav eetikadefitsiit selle vaimse koorekihi hulgas, kes peaks olema ühiskonna tõeline eliit; kes sellele pretendeerib, kuid kes seda ometigi ei ole kõigist oma ponnistusist hoolimata, sest sellised mõisted nagu au, ausus, ausõna, vabadus, isiklik omand ja lubaduse sisu on hängustunud tänu sellele, et mõningad on pika aja vältel võtnud õiguse kanda ja olla ise. Õieti on kogu meie häda allikas peidus selles, et kõikide mõistete sisu on muutunud ebamääraseks. Sellel koorekihil on küllaga põhjusi uskuda oma elitaarset seisundit, sest madalam keskklass, rääkimata alamklassist, vaatab ammulisui nende poole. Ka siin on mõiste «elitaarne» sisu hämanenud. Ainult üksikud intelligendinärakad, valdavas enamuses vana kooli mehed, minu sügav kummardus neile, kannavad seda taaka edasi. Nii au, mõistust kui südametunnistust. Aga nende aeg on füüsiliselt ümber saamas. Need, kes peaksid võtma tõrviku, et seda langeda laskmata edasi kanda, on mugavalt ja küüniliselt istet võtnud, värvid kõhu pääle säädnud ja räuskavad ja joovad õlut ja viskavad linna kaunimid poetessa õllesaalist välja, ilma et leiduks ühtki härrasmeest, kes daami läbi öise linna saadaks, sest ametlik ideoloogia on vabastanud nad vastutusest. Vabastanud need, kes peaksid võtma tõrviku ja kes on võimelised võtma. Need, kes lõkke ääres tahavad istuda, kuid metsa puude järele minna ei viitsi. Kuid on võimelised. Kuid on laisad. Neid on. Ja kandma.

Oli huvitav jälgida, mugavalt tugitoolis istuda ja jälgida, kuidas loodi Ülemaailmne Sürrrealistide Selts. Miks selline Selts loodi, tekib küsimus. Minu vastus sellele on kirjas Paranoia-kriitilise Metodismi III Manifestis, aga lühidalt on tegu asjaoluga, et ei ole paslik rääkida iseendast kiitvalt, ülistavalt jne. Üle viiekümne aasta on avalikult enesele tuhka pähe raputatud. Enesepilastus, mitte vooruste esiletoomine on muutunud kilbiks rünnakute vastu. Kõik mõisted on omandanud vastupidise tähenduse. Vabadus on orjus etc.

Aga kui sinust räägivad hästi sinu sõbrad? Ja sina räägid neist? Ja sellise kokkuleppe garantiiks on kuulumine ühte klanni?

Frommi järgi, kui ma õigesti mäletan, pidi kollektiivsete orgastiliste riituste läbiviimine kuuluma sügavale inimloomuse juurde, kuna inimene on karjaloom ja samas nii üksik ja individuaalne. Oma eraldusest pääsemiseks ühinevadki inimesed mitmesugustesse gruppidesse, organisatsioonidesse ehk karjadesse (siinkohal ärgem vaadeldgem intiimsuhteid), nagu Kommunistlik Partei, Ülemaailmne Sürrrealistide Selts, suvaline corp!, nagu see, millest eelpool juttu oli, värvidega rohe/lilla/valge, Abi-Pürissaare Dalinistlik Kõõl, Eesti Kostabi-Šelts või NAK. Ainuke, mis eetikast järele on jäänud, on see, et raha eest ei ole võimalik osta enese tunnistamist ühe või teise organisatsiooni liikmeks. Mis ei tähenda muidugi, et raha vastu ei võeta.

Aga sellest on veel vähe. Inimesel peab olema midagi veel peale ostu-müügi, mille abil ta end inimesena realiseerib. Läbi sajandite on

selleks olnud oma usukuuluvuse ainuõigeks tunnistamine ja mingil hetkel öeldakse otse või kaudselt, et siin oleme «meie» ja seal oled «sina». Ja seda soosib ideoloogia ja seadlusandlus, mille kohaselt organisatsioonil on suuremad õigused kui üksikisikul.

Kõige selle foonil on tänapäeva Tartu Vaimu sisuks intellektuaalne ja verbaalne sixty-nine. Seda nimetatakse evolutsiooniks. Olevusvõitluse sisuks on saanud püüd sarnaneda ninasarvikuga, kes on siseneanud portselanipoodi; samastuda selle jõhkrusega, mille võrdkujuks on toodud väljend; et oleks võimalik trügida üksmeelselt kaaslasi ülistavate, piimjalt sädelevaid, magusalt lõhnavaid piisakesi pritsijate tihedasse, külg külje kõrval paiknevasse monoliitsesse ringi.

Eeldus on saanud põhjuseks. Ring on sulgunud. Iga tõeliselt vaimse noore inimese ülesanne on teadvustada enesele juba täna selle ringi sulgumise põhjused, et siis sellest välja murda, et olla vaba. Vabadus on diskreetne monument* mäe otsas, ja kui ta pole mäe otsas, siis pole ta Vabaduse Monument. Selle ülesande sisu on püüda mõelda teisiti kui see kari, millega Sa end samastad. See on Sinu arengu uus eeldus. Ma tegelikult armastan teid kõiki.

** Diskreetne ei tähenda siin objekti, millesse tuleb ettevaatlikult ja tähelepanuga suhtuda, vaid matemaatilist mõistet, kus objekti lähedal puuduvad püürkonnad, kus objekt omaks iseenesest väga vähe erinevaid väärtusi. Diskreetse vastand on pidev. Vabadust kas on või ei ole. Mittetäielik vabadus on absurd. Mittetäielik orjus on hullem kui täielik.

HEIE TREIER

VIRVE SARAPIK: AUTOPORTREE «HIROHALLI» TAUSTAL

Noorte kunstnike ja kirjanike vaheline läbikäimine pole praegu kuigi tihe. Tegemist on ju erinevate maailmade, erinevate eludega. Reeglidki on erinevad, tsunftisisesed, vaid omadele mõistetavad, samas aga mõlemale poolele huvitavad ja põnevust pakkuvad. See-pärast võibki kunstnike ja kirjanike üksteisega haakumisest kasvada välja midagi hoopis uut ja seda nii ühtede kui teiste jaoks. Virve Sarapik on kujundanud ja illustreerinud «Hirohalli» kolme liikme luulekogud, ta kuulub grupi juurde, ja nii nagu tema teisi toetab, toetavad ka teised teda. Järgnev jutt ei ole katse teoretiseerida mingi kindlalt väljakujunenud kunstnikuisiksuse üle. See on

katse tabada mitte enam «noore kunsti», vaid juba «uue kunsti» eostumisprotsessi, riivata ja aimata ette tulevat kümnendit. See on Virve Sarapiku eneseprojektsioon, omamüüt. Võib-olla mõneti marginaalne ja samas võib-olla väljakutsuvgi. Aga ta on vaade, seisukoht ja enesenägemine omas ajas, omasuguste ja võõraste keskel, omaenese loomingus sees.

«Mu maale ei saa koju seinale panna. Need on miskitpidi ängi-pildid. Aga minu enda jaoks ka lootuse pildid. Varem oli mul tunne, et igasugusest ängistusest peab sedamoodi lahti saama, et püüda ta ära

maalida. Diplomitööd tehes jõudsin vastupidi-sele arusaamale: kui hakkad ängi maalima, ta suureneb ja hakkab omakorda sulle tagasi mõjuma, nii et ängist lahti ei saagi. Tekib probleem — kas igasugust kunsti üldse tohib teha ja kas kõiki pilte tohib üldse teistele näidata? Kui ma suudan ängi maalida nii, et panen inimesi vihastama, oleks see vast õigustatud. Aga kui ta jääb mind ennast rõhuma ja teisi veel rohkem rõhuma, siis ei tohiks seda teha. Mu pildid võivad paista abstraktsed, aga nad ei ole seda. Näiteks «Voolab ülevalt». Pildi alumist risu-räsu võiks tinglikult võtta olemasoleva maailmana, mille kohal seisavad figuurid, atlandid, mingid tuimad vaatajad. Nad toetavad katust, taevast, tundmata huvi alumise maailma vastu. Figuurid võiksid friisina lõputult korduda. See on elu eemalt vaatamine. Et saad aru küll: allpool on rahutus, möll, aga ise vaatad looduskatastroofi ülevalt kõrgelt ega viitsi eriti süveneda. Kuni ühel atlandil läksid järsku silmad lahti, ta oli veidi isepäine, ta vaatas liiga palju seda alumist, inimeste sogaat maailma ja tal hakkas öudne («Äranäinu»). . . Diplomitöö «Antimythos» on «Voolab ülevalt» alumise osa mõtteline kohtsuurendus. Müüdi varisemine ei toimu nii, nagu kukuks üks suur puu mürinal maha ja lõhuks kõik enda all. See on pigem kõdunenud puu, mis kukub maha pinnale, andes talle uut toitu, ja sealt kasvab välja midagi uut. Vaid portreepildid on mul neutraalsed. Üksvahe tegin palju portreesid. Inimese hinge peeglik on silmad, aga kunstis tundub silmade rõhutamine juba äraleierdatuna, see on aegade jooksul muutunud odavaks, banaalseks kujundiks. Leidsin, et suu väljendab palju rohkemat. Väljavenitatud suu, selles on äng või surutis. Nina võib aga jätta hoopis joonistamata, nägu otsevaates sellest ei muutuks. Sageli on portree puhul ümbritsev ruum isegi olulisem.

Graafika on igas mõttes vastandlik tegevus maalimisele, siin tõuseb esiplaanile tehniline külg. Graafika annab võimaluse jõuda valmis, korraliku pildini, kuna maalide puhul täiesti valmis resultaatini viia ei jõuagi. Graafika võimaldab palju katsetamist ja lausa avastamisrõõmu, mängimist tehnika, värvide, paigutusega. Tekib mosaiigiefekt — kui panen killud teistmoodi kokku, tuleb välja teine pilt. Graafika jääb mulle natuke ka väikese ironia või sarkasmi väljaelamise kanaliks.

Ülim, täiuslik värv on valge, ta on ideaal, mis sisaldab endas kõiki teisi värve. Valge poole peaks püüdma. Kuigi samas valges võib ka halba olla, aga see pole enam valge süü. Must väljendab maisust, materiaalsust. Siiski eitan seda, et kõik värvid peaksid

sõnasõnalist tähendust omama. Kui see tõepoolest nii toimiks, oleks väga kena — see annaks ühese info ilma sõnadeta. Aga see toimib vaid väga kitsastes suletud kultuuriga süsteemides. Nii nagu sümbooldiki. Sümboolid on mind huvitanud, aga mida rohkem ma neid tean, seda enam tekib vastumeelsus neid ise rakendada. Nende kasutamine oleks liiga lihtne tee. Sellepärast mulle tundub, et näiteks sürrealism on mehaaniline. Freudism, kommunism on skeem liiga jäik ja lihtsustav, millega saab kõike liiga lihtsalt ära seletada. Ja tegelikult elus nad ei toimi, sest segab kast, piir. Muidugi, millest üle ei saa, on kogu meie kultuuri kristlik baas. Budism võib meeldida, aga kristlus on keeles, meie ümber ning see, kas ise oled usklik või mitte, muutub juba väheoluliseks, kuna kristlus lihtsalt mängib kaasa.

Ma ei usu, et mul kunstis eeskujud oleks. Mõne autori töodes võin huviga vaadata värve, teise puhul tehnikat, kolmandal töö pealkirja. Ainuke, keda eesti oludes geeniusena aktsepteerin, on Mudist. Täiesti tingimusteta hindan konstruktivistlikku kunsti, kus kõik on paigas, nii kompositsioon kui värv. Mind ei sega, et nad mõtlevad teistmoodi kui mina. Kunstist meeldib dada, hilised konstruktivistid. Ning mul on hea meel, et avangardiga on praegu, nagu on. Ma ei tahaks öelda, et kogu 20. sajandi kunst oleks vastuvõetamatu. Seenekesed, mis siin seal kasvavad, on päris huvitavad. Kuid üldine vedru, mis on avangardi käivitanud (uudsus ja uudsus ja uudsus), kaotab ära selle, milleks kunsti teha. Nüüd tuleks tagasi jõuda vanasse seisu. Kunst on kindla jalgealuse kaotanud, rahmeldab uppjana vees. Nüüd peaks hoone, jalgealuse jälle tugevamalt välja ehitama.

Välise laadi poolest leiaks ehk minu piltides sarnasust mõnede noorkunstnike töödega, aga ma ei tunne, et osaleksin otseselt noortekunstis. Omavaheline suhtlemine, koos tegutsemine on seni olnud väga väike. See ei tohiks saada küll omaette eesmärgiks, aga tihedam kontakt võiks noorkunstnike vahel olla küll (nii nagu «Uue graafika näitus», mis oli algusest peale meeldiv kogemus). Tegelikult noort kunsti või noori kunstnikke kui selliseid nagu ei eksisteerigi, tahetakse teha päris kunsti ja olla päris kunstnikud, valitseb kiivas konkurentsivaim. Kunstnike ühinemisedki toimuvad sageli pragmaatilisel pinnal: antakse endale aru, et mingil etapil on üksteist vaja, mind sulle, sind mulle. Noorkirjanikud on selles mõttes meeldivam kamp. Kui tutvusin «Hirohalliga», jäin õhku ahmides vaatama, kuidas nad omavahel koos tegutsevad, kuigi on nii erinevad. Ma ei usu, et neid on üksteisele

selle jaoks vaja, et kindlamalt parnassile pääseda. Näen, kuidas üks noorkirjanik müüb teise noorkirjaniku teoseid. Ma ei kujuta ette, et üks noorkunstnik müüks teise noorkunstniku pilte.

Tahaksin näha, mis sest kõigest on umbes kümne aasta pärast saanud. Praegu kasvavad noorkunstnikud oma piltidest enamasti väga ruttu üle. Kümme aastat on aeg, mil kõik jõuab selgemaks saada ja settida.»

24., 25. veebruaril 1990. a.

Virve Sarapik (s. 1961) õppis Kunstiinstituudis lühikest aega disaini ning lõpetas kooli 1989. a maalijana. Tema töid on eksponeeritud noortenäitustel (1986, 1987, 1988, 1989), Kunstihoone kevadnäitusel (1989), «Uue graafika näitusel» (1989/1990) jm. Ta on illustreerinud luulekogusid: Kauksi Ülle «Hanõ vai luigõ» (AlmaNAKi Raamatukogu, Tartu, 1989), Sven Kivisildniku «Märg, Viktor» (Eesti Kostabi-Šeltsi väljaanne, Tartu, 1989) ja Valeria Räniku «Ellujäämine» (Eesti Kostabi-Šeltsi väljaanne, Tartu, 1990). Virve Sarapik kuulub ka «Uue graafika näitusel» esinenud noorkunstnike loomingulise grupeeringusse.

Virve Sarapik tuli kunsti heal ajal — oma eakaaslastest kunstnike ja luuletajate üldise tõusulaine toel, mis võimaldas ka

temal omakorda kujundada seda lainet. Millisena näeme tema töid praegu aktuaalse kunstisuundumuse taustal? S.o kunsti taustal, millest on jäljetult kadunud vahepeal valitsenud unisus ning mis armastab atraktiivsust, erutatud värve ja löövust? Virve Sarapiku tööd pole atraktiivsed ja seda oleks neilt ülekohtunegi nõuda, sest tema natuuris ja kunsti loomise põhjustes vastavat taotlust lihtsalt pole. Ta maalide ja graafika kaasaegsus seisneb pigem muus — samade tunnete äratundmises, mis painavad paljusid ta kaasaegseid. Kuidas iseloomustada Virve Sarapiku laadi? See on pigem üldistav ja umbkaudne kui selget kõiketeadmist väljendav, ta tööd on loodud nagu tingivas kõneviisis. Ta ei ütle resoluutselt: «See on nii» (ega maali suuri ühtlasi värvipindu eredate punaste atraktiivsete kujunditega), vaid ta ütleb: «See oleks nii» (maalides suuri värvipindu segatud toonidega ning kõigest aimatava vihjega kujundile). Ta kunst pole «valmis», hoidudes koguni meelega nii vara selleni jõudmast, et jätta endale juba ette vaba tee erinevate võimaluste vahel valimiseks. Kuuludes grupeeringusse, jääb kunstnik siiski omaette individuaalseks, ainult sel tingimusel pakub ta loomingu huvi.

Võtkem siis tema tõsist, endasse ja oma kaasaega süvenevat kõrvalpilku kui head kingitust, mis jääb veel lahtiharutamist ootama.

PIRET VIRES

KÕIK ON KOKKU «SIURU»

Isse kirjutame, isse anname välja, isse müüme, isse ostame, isse arvustame, isse loeme.

Karl M. Sinijärv

*Say not «a real artist».
Say «I».*

Mark K. Kostabi

«Hirohall» on kirjandusnähtus. Kuigi «Hirohalli» liikmed isse kirjanduse surnuks on kuulutanud, on siiski just kirjandus see kuldvasikas, mille ümber nende tants käib. Mida aga «Hirohall» tegelikult üldse tähendab?

«Hirohalli» loomisajaks peavad osalised isse 1988. aasta sügist. Rühmituse asutamise ajaks polnud keegi kokkutulnutest päris *tabula rasa*. Jüri Ehlvest ja Sven Sildnik kuulusid Tartus tuntud salapärasesse ja segasse ühingusse nimega «Abi-Piirissaare Dalinistlik Kõõl» ja olid muu tegevuse hulgas välja andnud nüüdseks üllariteetseks muutunud ajakirja «Kosmopoliit Sõber». Karl Martin Sinijärv oli moes ja populaarne noorpoet, «Kasset'88» üks tõmbenumbreid. Valeria Räniku kohta on võimalik lugeda siitsamast «Vikerkaarest». Kauksi Ülle oli neist kõige staažikam kirjandusesolija, olles tuntuks saanud võru kultuuri kindlakäelise viljelemisega. Kirjandusliku ühistevuse kogemus oli ka temal, nimelt oli ta kuulunud 1980. aastate alguses tegutsenud «Vile»-rühma.¹ Niisiis vähemalt mingil Tartu taustal olid kõik tuntud tegelased. Enesekuulutamisega tegeldi alguses peamiselt suuliselt, kirjasonas võis laiem lugejaskond «Hirohalliga» tutvuda «Edasis» ilmunud artikli «Hirohalli loomingutuline oja» kaudu.² Pidevalt avaldati aga oma loomingut perioodikas ja ka Tartu NAKi almanahhis «AlmaNAK». Lisaks ilmus «AlmaNAK» Raamatukogus Kauksi Ülle teine raamat «Hanõ vai luigõ» (Tartu, 1989). Pärast Eesti Kostabi-Šeltsi asutamist hakkas rühma liik-

mete loomingut avaldamise eest hoolitsema Šeltsi kirjastus.

Alati on väga hingerõõmustav leida parallele möödunud. Nii nagu poliitilistes küsimustes võib praegu vanad ajalehepakid ette võtta ja lausa näpuga järke ajada, nii võib ka kirjanduselus leida niivõrd palju kokkupuutepunkte varase iseseisvusaegse kirjandusega. Ja kui mõelda «Hirohalli» peale, kerkib silme ette kohe «Siuru».

Seda võrdlust võib pidada vägivaldseks või epateerivaks, kuid ei tohiks unustada, et «Siuru» mõiste kui midagi kirjandusajaloolist ja väljakujunenut sai oma tähenduse alles tema tegutsemisaastate järgneva aja jooksul. Oli ju «Siuru» 1917–20 tegelikult lihtsalt üks veidi hullukeste boheemlaste kamp, kõrgendatud eneseteadvuse ja kõrgendatud ärritamisoskusega. Ehk, nagu kirjutab 1917. aasta kohta Hugo Raudsepp: «Spekulant oli majanduslik sangar. Aga vaimliseks heerooseks sai — boheemlane.»³

Ometi ei ole «Hirohall» end kunagi pidanud «Siuru» või ühegi teise kirjandusliku rühma järglaseks. «Siurut» ja «Noor-Eestit» mängis teadlikult üliõpilasteater «Valhalla». Ja seda väga konkreetselt, isikuti, tehes teatrit, ja et see on teater, teadsid nii näitlejad kui vaatajad. See oli kindel vaimude väljakutsumine. «Hirohall» ei taotle rekonstruktsiooni nagu üliõpilasseltsid või humanitaarselts «Wellesto», kes peab oma eelkäijaks arbujaid, «Tuulisuid» ja «Veljestot».⁴ «Hirohall» mängib küll. Ta mängib salongi, ta mängib esinemistel, ta mängib manifeste. Kuid Karl Martin ei ole iial Visnapuu või Jüri Ehlvest Gailit. Nad ei tahagi seda olla. Nad on nad ise.

«Hirohall» on isetekkinud organism. Koonduimine on toimunud sõpruskondlikult, vastastikuse meeldimise põhjal. «Hirohall» on elav, hingav ja loov, vaba ja vallatu. Ja see, et ta ei tahagi olla kellegi järglane, et ta ei tahagi esitada «Noor-Eestit», «Siurut» või näiteks «Tulenkantajaid», on ta tugevuseks.

¹ Lähemalt vt selle kohta: Kes oli «Vile»? Kes on «Vile»? «TRÜ» 6. 3. 1987 ja «Vile» arhiiv (artikli autori valduses).

² R. Hanson. Hirohalli loomingutuline oja. «Edasi» 4. 6. 1989, lk 4.

³ H. Raudsepp. Mait Metsanurk ja tema aeg. Tartu, 1929, lk 229.

⁴ «Wellesto». Oulu, 1989, lk 8—9.

Tuglas ütles 10. novembril 1917. aastal «Siuru» õhtul Viljandis: «Loomise rõõm — see olgu meie ainus Tõukejõud!»⁵ Mis muu seisab «Hirohalligi» taga.

Poliitilise elavnemise ajal sündisid nii «Hirohall» kui «Siuru». Vaba ja rõõmsat loomingu kuulutavad mõlemad, sõpruskondlik kambameel, nali ja kelmikus saadavad mõlemat. Atraktiivsus ja andekus, kirjandust elavdada püüdev vaim on nii «Hirohalli» kui «Siuru» aluseks.

Sellele lisaks võib sarnasusi näha ka keeleküsimumuses. «Siuru» liikmetest oli enamik lõunaestilist päritolu.⁶ See ja lisaks Aaviku keeleuendus jättis jälgi ka nende loominguusse. Keelemurdmist harrastab ka «Hirohall», neist kõige rohkem Karl Martin. Kauksi Ülle oma võrukeelse loomingu ja eriti «Hirohalli» liikmete teoste võru keelde tõlkimisega asetub juba niigi keeliliselt huvitavasse positsiooni. Samuti erandlik on ju Valeria Räniku keeletaust. Arvatavasti võib nii mõnegi «Hirohalli» teose peale reageerida analoogiliselt, nagu reageeriti «Siuru» peale: «Ehk siis veel uuem kirja keel! Kui sull sellekohast sõnaraamatud käepärast pole, siis küll pead ütleva: «Ära saada meid kirjanduse sisse.»⁷

Huvitav on aga muide see, et erootika, mis massi jaoks peaaegu «Siuru» sünonüümiks sai, on «Hirohalli» juures võrreldes ümberringi lohkava seksibuumiga sordiini all. Korraliku inimese maitsepiiridest libiseb mõningate novellidega üle ainult Ehlvest.

Ometi on «Hirohall» teinud ka ühe otseste viite «Siurule». See on eksperimenteeriv luulevorm «visnapuudulik». See, Visnapuu luuletuse «Sireli» mitmekordne läbimängimine (paroodiana rakendatud juba Tiibuse Mari poolt), on tuttav ka «Vikerkaare» lugejale.⁸

Kambatunne, opositsiooni meie—teie tekitamine on inimesele midagi loomuoast. Kambas, rühmas, ordis on enesidentifitseerimine lihtsam. Inimene on täiuslikum, ta on rahulikum, tal on midagi oma, tal on oma kari. Samas on rühmas sellepärast ka raskem, et pidevalt domineerib arvestamine teistega.

Miks luuakse ikka ja jälle rühmitusi? Arvatavasti kuulub see probleem grupipsühholoogia või mõne sarnase ala valdkonda. Mi-

na kasutaksin siin rühmituste olemuse tähistamiseks märksõna Templiordu. Sobib see ju kui ordudest võimsaim ja legendaarseim tähistama kokkukuuluvustunnet, ühele eesmärgile andumist ja samas salaseltslikku müstikat. Peale Templiordu keelustamist arvatakse teda ju edasi kestvate vabamüürlaste ja roosiristlaste liikumistes, mis on muutunud lausa ülima salaseltsluse sünonüümideks.⁹

Keskaeg avastati uuesti romantismi ajal. Ühes sellega kerkisid jälle esile ka rühmitused. Sobivaimaks näiteks võiks siin olla natsareenlaste rühm, kes püüdis elustada keskaegset kunstitegemise kommet. Sinna juurde kuulus vennaskondlik kooselu kloostri ja ühine loomingu.¹⁰

Rühmakirjandus esindabki romantilist, vennaskondlikku eluvaadet ja kirjandussuhetumist. Üksikuid on alati olnud. Alati on olnud ka vastuolud individualismi pooldate ja grupi vahel. Olid ka «Siuru» ajal. Eraldi jäid ju näiteks kas või Tammsaare, Metsanurk, Raudsepp. See rühmakirjanduse ja individualistliku üksikkirjanduse vastuolu on ju tegelikult uusaegse individualismi ja keskaegse kogudusevaimu (ordu, tsunfti) vastuolu lõputu ja uuesti korduv läbimängimine.

Rühmitav on niisiis suletud süsteem, omamoodi kogodus. Siiski ollakse kirjanduslikus rühmas ka eraldi, individuaalsus ei saa kaduda. Muidu pole ju loomingu võimalik.

Kui nüüd konkreetselt «Hirohalli» juurde tagasi tulla, siis võib peale seoste keskaegse ordu ja kogudusega leida tema juures teise seosena ka keskaegse naerukultuuri elemente. Karneval ja show, mis «Hirohalli» juurde kuulub (ja mis kuulus ka «Siuru» juurde), on selle naerukultuuri otsene väljendus.

Tegelikult on kahesuguseid rühmi: romantilisi ja pragmaatilisi. Romantilistesse ühendustesse ollakse koondunud lihtsalt rõõmust, et koo on tore olla, sisemise sunni survel, ja nende eesmärk on valdavalt mänguline. Pragmaatilistel rühmadel on aga konkreetne eesmärk: kas midagi propageerida, leida tunnustust, «läbi lüüa» või teha äri.

«Siuru» kuulus servapidi mõlema jaotuse alla. Peale mängu oli oluline ju ka tunnustuse saamine ja raamatute kirjastamine. «Hirohall» jääks selles jaotuses aga puhtalt romantiliseks rühmituseks. Pragmaatilise

⁵ H. Raudsepp. *Op. cit.*, lk 239.

⁶ N. Andresen. *Siuru*. — Rmt.: N. Andresen. Terendus. Tallinn, 1979, lk 134.

⁷ Jaan Doornberg «Päevalehe» toimetusele. KM KO, f 180, m 26:5.

⁸ Visnapuudulik — luule ime! «Vikerkaar» 1989, nr 7, lk 26—31.

⁹ J. Undusk. Rüütel, humanist ja eksistentzialist. Sisseminek «Hingedes ööses». Karl Ristikivi 75. sünniaastapäevale pühendatud konverentsi materjalid. I. Tallinn, 1988, lk 77—78.

¹⁰ J. Kangilaski kunstiajaloo konsept. (V. Saarapiku valduses.)

rühmituse rolli «Hirohalli» juures täidab tema paariline — Eesti Kostabi-Šelts.

Eesti Kostabi-Šelts on registreeritud 11. septembril 1989. Seltsi põhituumikuks on «Hirohalli» liikmed, kuid Šelts on märgatavalt laiahaardelisem. Kui «Hirohall» «liigub ja loob ja lehvitab», siis katsub Kostabi-Šelts seda loodu tulemust realiseerida. Ühelt poolt on ta puhtäriline ettevõtte, teiselt poolt, kuna enamus Šeltsi igapäevatootegijatest on kirjandusnimesed, ka veidi boheemlik ja hajasate piiridega moodustis. Šeltsi üheks kõige konkreetsemaks ülesandeks (ehkki tal on neid veel küll ja küll, kõiki võimalusi ei kujuta vist keegi täpselt ette) on kirjastustegevus. Selle artikli kirjutamise ajaks on ilmunud Šeltsi kirjastamisel Sven Kivisildniku «Märg Viktor», trükkikojas ootab järge Indrek Hirve «Põueoda», töös on veel Valeria Räniku «Ellujäämine» ja Jaan Malini «Padi südamel». Käsikirju ja plaane on rohkemgi. Kuivõrd need kõik realiseeritakse, on iseasi. Tahes-tahtmata tekib siin aga probleem äritegevuse ja kirjanduse ühitamisest, nimelt kas ja kuivõrd on võimalik kirjandusnimesel üldse äriinimeseks hakata. Sest «buržua-karakterit eritledes majandusteadlased on ammu selgusele jõudnud, et kapitalistlik ettevõtja oma põhitüübis on täielik vastand «kunstniku» inimeseladile. Üks on sihipüüdlük, teine sihitu. Üks on vaimu- ja tahtmusinimene, teine tunde-meelne. Üks on mehelikult karm, teine naiselikult pehme ja õrn. Üks on elutark, teine eluvõõras. Üks tunneb inimesi, teine inimest. Neil vastakail tüüpidel on kõige vähem eeldusi üksteist mõista, veel vähem austada.»¹¹

Nii ongi Kostabi-Šeltsi katse ühitada mõneti ühitamatut — äri ja kultuuri.

Miks on Šeltsi nimi Kostabi-Šelts? Sellele vastaks vist igauks erinevalt. Kuivõrd on Šeltsi nimi seotud konkreetset Mark K. Kostabi isikuga, on muidugi eriküsimus. Kostabi nimest on saanud pigem sümbol. Kunstikriitik Heie Treier näiteks leiab, et kui Eestisse jõudis info Kostabi ja tema fenomeni kohta, siis mõjus see lausa ilmutusena.¹² Igale inimesele tähendab Kostabi ja Kostabi-Šelts midagi erinevat. Kas siis ilmutust, avantüüri, äri või nalja. Kostabi nimi ühendab endas maagilised polaarsused: äri ja kunsti, Ameerika ja Eesti, show ja loomingu. Kostabi tähistab vaese kunstniku müüdi lõppemist, eneseväärustamist. Ka luuletaja võib olla edukas ja rikas. Ja tööde tege-

likku väärtust tähistab ta hind (Sven Kivisildniku «Märg Viktor»: 3— 20 rbl.).

Minevikuparalleelidest ei pääse aga siingi. Rääkides Kostabist kui sümbolist ei saa jätta tsiteerimata Tuglase kirja Adsonile: «Nagu näete, on see Siuru-mõiste midagi sarnast, mis sugugi ei tarvitse enam otsekohe meiega olla seotud, see on teatud stiil, teatud vool, see on osa elust enesest!»¹³

Šeltsi praktilise asjaajajana võin kahe käega alla kirjutada näiteks ka järgmisele: «Mehed siin on nüüd paberitõves: nagu oleks kõik raamatud ainult seks, et nende paberit võrrelda Siuru omaga. Aga et siit kaanepaberit ei saa, siis kihelevad nad ja palavikus unistavad ärasõidust maale, mis rikas odavast Kaane Paberist.»¹⁴ Sest tõesti, kõik saab alguse kaanepaberist ja lõpeb kaanepaberiga.¹⁵ Muide, Kostabi-Šelts vajab hädasti varustajat.

Praeguses küllaltki segases kirjanduspildis on «Hirohall» tegelikult üks väheseid kindla-piirilisi ja löögijõulisi nähtusi. Teda päästab see, et ta kõigub naeru ja tõsiseltvõetavuse piiril. Sellega lööb ta relvad käest juba kõigil arvustama hakkajatel. Üks «Hirohalli» ja Kostabi-Šeltsi eesmärgid on olnud kahtlemata ka kirjandusse suhtumise murdmine. Kirjandus olgu lõbus ja huvitav, üks suur happening. Aeg on ise selle mängu tekitanud, nõudmise dunaamilise ja intensiivse kirjanduse järele. Olid isikud, kes selle kõige paremini vastu võtsid ja oma isikutes kõige paremini välja pakkusid. «Hirohalli» koondumise märk polnud mitte niivõrd läbi lüüa ja parnassile jõuda. Seal nad kas juba olid või oleksid jõudnud ka iseseisvalt. Eesmärk oli muuta kirjandus huvitavaks, teha show'd, mütologiseerida iseennast ja oma rühmitust. «Hirohalli» loogika liigub väljaspool loogikat. Mõtlemine on lihtsalt teine. Ja iga kord pole võimalikki selle uperpalli jälgida. Omaette teema on muidugi «Hirohalli» suhted publikuga. «Siuru» sai koostada mapi pealkirjaga «Publik sõimab».¹⁶ «Hirohalli» otsest eitamist pole ma juhtunud kuulma.

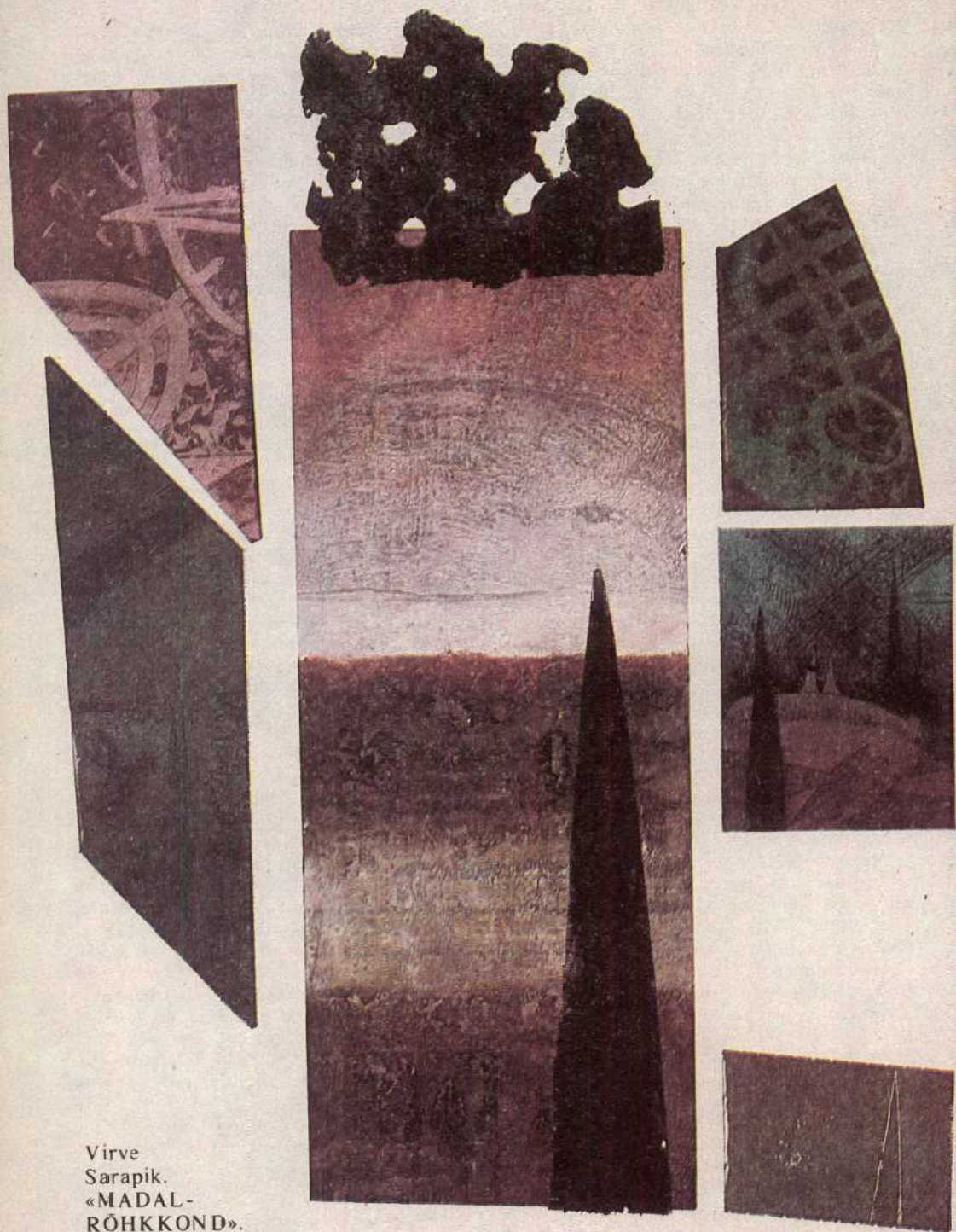
¹³ F. Tuglas A. Adsonile 13. jaan. 1918. KM KO, f. 180, m. 5.

¹⁴ A. Adson F. Tuglasele /J. Semperi tekst/ 20. aug. 1917. KM KO, f. 245, m. 5.

¹⁵ V. Sarapiku suuline teade artikli autorile 11. III. 1990.

¹¹ H. Raudsepp. *Op. cit.*, lk 210.

¹² H. Treieri suuline teade artikli autorile 2. III. 1990.

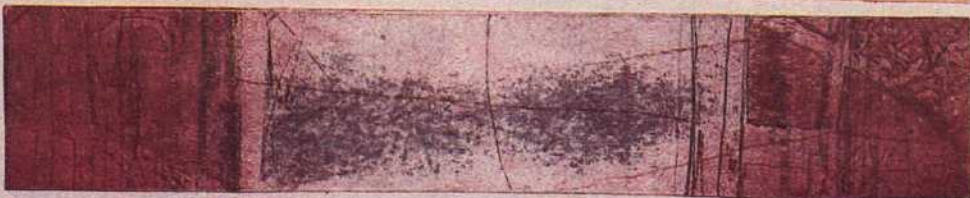
Virve
Sarapik.
«MADAL-
RÖHKKOND».
Söövitus,
sega-
tehnika.
1989.

A. Sarapik '89

"Madal rõhkond"

Virve
Sarapik.
«KIITUS
RIDADELE».
Söövitus.
1989.

Esineb küll mõningast põlgusevarjundiga suhtumist: lärmavad, aga midagi ei tee, niisama tühja tuule tagaajajad. Rohkem suhtutakse «Hirohalli» siiski heatahtlikult, mõistvalt, kas siis muigega või ilma.

«Hirohalli» tulevikku ma ennustama ei hakka. Ehkki loogiline oleks, nagu kõikide loominguliste ühenduste puhul, lagunemine. Suletud süsteem, kogudus, on ju ühelt poolt rõõm, täielik üksteisele andumine, teiselt poolt sellest samast suletud süsteemist tekivad pinged ja ebakõlad (Gailit ja Visnapuu *contra* Under ja Adson). Aga nagu juba öeldud, «Hirohalli» loogika ei ole tavaline

loogika. Ta võib üllatada millegi täiesti muuga.

«Hirohallis» on kõrvuti bluff ja tõsi. Kust jookseb nendevaheline piir, seda ei oska vist keegi öelda. Kuid ükski bluff ei saa õhus rippuda. Aluspõhi, see tugi, mille peale ehitada, see peab olema olema. «Hirohallil» see aluspõhi on. Ja selle põhja nimi on andekus.

Kõige paremini sobiks vist lõpetada ühe publikupoolse vastukajaga nende kahe ühenduse tegevusele. Nimelt: «Palju kisa, palju villa».¹⁷

¹⁷ Ü. Kursi suuline teade artikli autorile 27. II. 1990.

¹⁶ Vt KM KO, f 180, m 26:5

MAGNUS ILMJÄRV

EESTI SOOME VÄLISPOLIITIKAS 1937—1939.*

Holsti saab Soome välisministriks

1936. a juulis aset leidnud Eduskunna valimiste tulemusel tugevnesid sotsiaaldemokraadid ja maaliitlased. President P. E. Svinhufvud tegi valitsuse moodustamise ülesandeks senisele Eduskunna eesistujale Kyösti Kalliole. Viimane ei osanud ühtki võõrkeelt ja välispoliitika oli talle võõras ala. Kallio meelest oli sobivaim mees Soome välisministri kohale filosoofiadoktor Rudolf Holsti.¹

Saksameelse Antti Hackzelli asemel ametisse asunud Holstilt oodati Eestis suuremat välispoliitilist aktiivsust (ERA 957—14—321, 173). Holsti tulek välisministriks tähendaski muutusi Soome välispoliitikas. 20ndate aastate alguses Soome välisministriks olles oli Holsti saanud tuntuks Soome, Baltimaade ja Poola koostöö pooldajana. Rootsi ajalehele «Svenska Dagbladet» antud intervjuus kinnitaski uus välisminister, et Soome huvides on teha välispoliitilist koostööd ka Eesti ja Lätiga («Svenska Dagbladet» 26. 10. 1936). Holsti suhtumine Saksamaasse ja Nõukogude Liitu oli äärmiselt ebausaldav. Saksamaalt saadavat sõjalist abi venelaste rünnaku korral pidas

Holsti ebarealseks. Tema seisukoht oli, et Saksa välispoliitika kujutab endast suurt ohtu rahu säilitamisele Euroopas. Skandinaavia-orientatsioon ei võinud Holsti arva-tes tagada Soome julgeolekut, kuna Soomel, Rootsil, Taanil ja Norral puudus ühine vaenlane. Lisaks sellele olid Põhjamaad ka välispoliitilistes seisukohavõttudes passiivsed. Holsti ei jaganud sotsiaaldemokraatide ja maaliitlaste arvamust, et Soome peab püsima rangelt erapooletuks, juhtugu Euroopas mis tahes. Ta oli veendunud, et Soome julgeolek on tagatud ainult siis, kui Inglismaa ja Prantsusmaa ümber koondub Rahvasteliidus võimalikult mitu liikmesriiki, kes koostöös Soomega on valmis kasutama äärmuslikke vahendeid selliste maade vastu, kes ohustavad rahu säilimist (Holsti-Hjelt 18.3.1936 ja 24.3.1936. Holsti, 40 VA).

1937. a presidendivalimistel sai Saksasõbraliku Svinhufvudi asemel presidendiks K. Kallio. Holsti jäi välisministriks edasi. Kallio poolt nimetatud Aimo K. Cajanderi nn punamuldse valitsuse valitusprogrammi välispoliitilises osas nimetati kõigepealt Skandinaaviamaid, teiseks Nõukogude Liitu ja Rahvasteliitu, kolmandana Eestit ja lõpuks räägiti suhetest kõikide teiste maadega. Saksamaast ei räägitud midagi, mis muidugi

* Vt ka «Vikerkaar» 1990, nr 2.

¹R. Holsti oli 1923—1925 Soome saadik Riias, 1923—1927 Soome saadik Tallinnas.

Saksa Helsingi saadikus suurt pahameelt tekitas (Blücher, lk 73). Programm näitas, et Holsti eesmärgiks oli parandada suhteid nende riikidega, kelle tulevases asendist Soome oli olenev.

Oma esimese välisvisiidi tegi Holsti Moskvasse. Nõukogude Liidus peeti Soome liitumist Skandinaavia riikide rühmaga selgeks bluffiks, mille eesmärgiks oli varjata Soome sõjalis-poliitilisi sümptiaid ja eesmärke (Holsti-Hjelt 6.3.1936. Holsti 40, VA).

Aeg-ajalt kostis ka mujalt maailmast häält, mis rääkisid, et Soome erapooletus on võlts Saksamaad toetav erapooletus (Holma Pariisist 5.8.1939 UM 5/C6). Ilmselt oli sellises hinnangus omajagu tõtt, sest Skandinaavia-orientatsiooni, mis ei võinud pakkuda Soomele kaitset, toetasid eelkõige Soome sõjaväelased (ERA 957—14—439, 304). Vaatamata sellele et Holsti Moskvas kinnitas Soome kavatsust end kaitseda iga maaletungija vastu, ei äratanud see venelastes usaldust. Holsti Moskva-visitide ainsaks tulemuseks oli välispoliitiline kodusõda Soomes, milles ühel poolel seisis sotsiaaldemokraadid, Eduerakond, Maaliit ja mille vastu tegutsesid Koonderakond, IRL ja sõjaväejuhtkond.

Moskva-visitidele järgnesid visiidid Londoni, Pariisi ja Rootsi. Stockholmis esitas Holsti küsimuse Rootsi abist sõja korral, kuid ei saanud vastust. 11.8.1937 jõudis Holsti Tallinna. Soome välisministrit võeti siin vastu kui suurt Eesti sõpra. Holsti Tallinna-visitit tekitas Soome parempoolsete seas rahulolematust. «Helsingin Sanomat» oli sunnitud teatama, et välisministri Tallinnasõidu puhul ei maksa kellelgi ärrituda, kuna see ei ole seotud suurpoliitikaga («Helsingin Sanomat» 11.8.1937).

Välisminister F. Akeli ja Holsti vahel toimunud vestluses arutati Soome-Eesti koostööküsimusi ja Skandinaaviamaade suhtumist Balti riikidesse. Eesti poolt tõstatati küsimus Skandinaavia—Balti kaitseliidust (ERA 957—14—446, 2). Akeli sooviks oli laiendada Balti liitu Soome ja Poola arvel. Läti Tallinna saadiku sõnade järgi olevat Akel olnud läbirääkimiste käigu üle eriti rahulolev (Hynninen Tallinnast 18.8.1937 UM5/C 12). Holstile oli selge, et sõja puhkedes ei õnnestu Baltimaadel ega ka Soomel sellest kõrvale jääda ja seepärast oli koostöö lähemate naabritega Soome huvides.

Soome oli saanud endale reisiva välisministri, kuid parempoolsed ja sõjaväejuhtkond olid rahulolematud, et Holsti oli jätnud Berliinis käimata. Selles nähti välisministri soovi halvendada Soome ja Hitleri-Saksamaa vahelisi suhteid. Oktoobris 1937

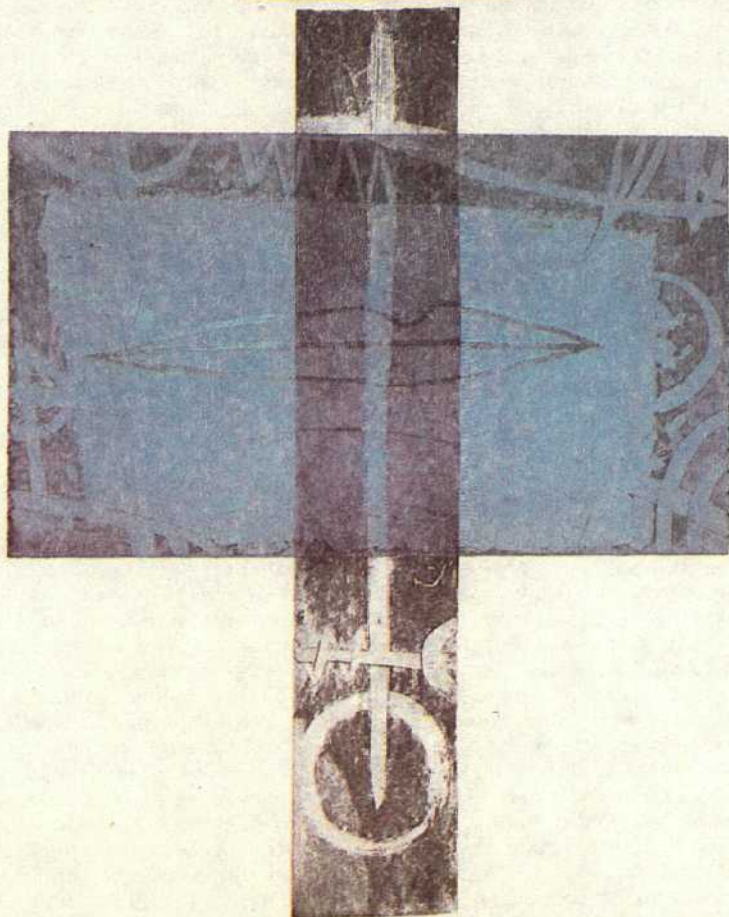
oli Holsti sunnitud ette võtma Berliini-reisi. Vastuvõtt Berliinis oli väga jahe. Saksa välisminister Konstantin von Neurath teatas, et Saksamaa on huvitatud Soome iseseisvuse säilimisest ja Saksamaa huvid nõuavad Soome erapooletuks jäämist mis tahes olukorras. Neurath suhtus pooldavalt Soome poolt valitud Skandinaavia-orientatsiooni ja ütles, et suhted Soomega püsivad headena ainult siis, kui Soome ei liitu mingisuguse Saksamaa vastu suunatud liiduga. Berliinis ei pooldatud Soome koostööd Baltimaadega. Holstile öeldi otse välja, et nii Saksamaa kui ka Nõukogude Liit on väga huvitatud Balti riikidest ja seepärast ei ole Soome huvides suunata välispoliitilist aktiivsust lahe lõunakaldale (Holsti visiit Berliini 6.11.1937 UM 5 D Holsti; ERA 957—14—446, 8). See osutas, et Holsti piiririikide-poliitika ja Eesti võtmine Cajanderi valitsuse välispoliitilisse programmi oli sakslaste silmis suur eksitus.

Juunis 1937 oli Soomet ja Baltimaid külastanud *Foreign Office*'i alamriigisekretär lord Blymouth. Samaaegselt oli visiidil Baltimaades ka Rootsi välisminister Richard Sandler. Vahetult sellele oli järgnenud Läti välisministri Wilhelms Muntersi Helsingi-visitit. Holsti ise oli Skandinaavia ja Balti riikide koostööküsimuse Põhjamaade välisministrite konverentsil üles tõstnud (ERA 957—14—446, 2). Ta oli esinenud vastava sooviga ka ajalehe «Vaba Maa» veergudel, öeldes, et «Soome ja Eesti lähenemine on mõlema maa huvides ... Soome ja Eesti moodustavad loomuliku silla Skandinaavia ja Balti riikide vahel ja me võime üksteise kaudu olla ühenduses palju laiemas ümbruskonnaga kui meil üksikult selleks oleks eeldus» («Vaba Maa» 29.4.1937).

Berliinis käsitleti lord Blymouthi, Sandleri ja Muntersi visiite ning Holsti välispoliitilist aktiivsust Inglismaa püüdena moodustada Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahele jäävatest riikidest Saksamaa-vastane rinne (ERA 957—14—445, 2). Sandleri puhul olid Berliini süüdistused alusetud. Rootsis ei olnud küll unustatud Karl XII sõnu, et Rootsil on kõige kergem ennast kaitsta teispoolt Balti vallikraavi, kuid vaatamata sellele Stockholmis Holstit ei mõistatud. Ametlik Rootsi ei väsinud rõhutamast, et mitte ainult Läänemeri ja Soome laht ei lahuta Balti riike Põhjamaadest, vaid asjaolu, et piiririikidena on Baltimaad sunnitud arvestama raskuste ja ohtudega, millest Põhjamaad on vabad («Svenska Dagbladet» 18. 10. 1936). Seepärast arvati olevat loomulik, et Soome peaks nii oma kui Skandinaavia huvides jääma Põhjamaade patsifisimiringe osaks. Muidugi leidis ka Rootsis

Banyan 89

Virve
Sarapik.
«UDU
TÕUSEB
IKKA
ÜLES».
Sõõvitus,
sega-
tehnika,
1989.

Virve
Sarapik.
«IGI-
KESTEVI
LUGU»!
Sõõvitus,
sega-
tehnika.
1989.

inimesi, kes pidasid Soome võimalusi eelseisvas sõjas erapooletuks jääda absurdseks.

Saksamaale oli tähtis säilitada valitsev seisund Läänemeresel ja vältida sissepiiramist Skandinaavia, Baltimaade ja Poola poolt. Saksa välispoliitika eesmärgiks aastatel 1936—1939 oli nimetatud maade lähene-mise takistamine. Kõik kollektiivsed ja mit-mepoolsed kaitsesepingud olid Saksamaale ohtlikud. Saksamaa poolt teatati Euroopa väikeriikidele, et neil on võimalik vältida sõda ainult siis, kui nad jäävad erapooletuks (M. Jakobson. Diplomaattien talvisota. Porvoo, 1956, lk 56). Berliini seisukohast polnud seega midagi meeldivamat kui võimalikult palju hermeetiliselt erapooletuid väike-riike. Nii sai Hitlerile hiljem võimalikuks Soome, Baltimaad ja Poola Nõukogude Liidu ette sõtta.

Tagasiteel Saksamaalt peatus Holsti Riias ja Tallinnas. Vaatamata Berliinis tehtud märkustele pidas ta Riias Läti-sõbraliku kõne, milles avaldas lootust, et Läti ja Soome suhted laienevad ja kindlustuvad («Helsingin Sanomat» 27.10.1937). Tallinnas informeeris Holsti välisminister Akelit Berliini-visitidi tulemustest.

Etiopia kriis, Reinimaa okupeerimine Saksamaa poolt 1936, suurriikide võidurel-vastumine, Hispaania kodusõda, Jaapani rünnak Hiinas 1937, *Anschluss* märtsis 1938 ja Rahvasteliidu abitus olid selged märgid uue maailmasõja lähenemisest.

Silmas pidades sõda lääneriikide ja Nõu-kogude Liiduga oli Saksamaa eriti huvitatud Rahvasteliidu lagunemist. Rahvasteliidu põ-hikirja artikkel XVI põhjal tuli tarvitada sanktsioone riigi vastu, kes oli alustanud sõda mõne liidu liikme vastu. Sanktsioonid olid kahesugused: majanduslikud ja sõjalised ning olid mõeldud vahendina üldise julge-oleku kindlustamiseks.

Ettepanek tühistada Rahvasteliidu põhi- kirja artikkel XVI tehti Oslo² ja Balti riikidele Saksamaa poolt. Berliinist teatati, et XVI artiklit võidakse kasutada ühe suurriikide rühma poolt Saksamaa vastu ja see võib tuua kaasa väikeriikide iseseisvuse likvideerimise (Jakobson, lk 56).

Holsti seisukoht oli, et XVI artikli põhjal on igal Rahvasteliidu liikmel õigus liidu liikmesriikidelt abi nõuda. Holsti mõistis, et artiklist loobumine teenib ainult Saksamaa huve ja ei ole kooskõlas Inglismaa huvidega (J. Suomi. Talvisodan tausta. Holstista Erkkoon, Helsinki, 1973, lk 270). Briti sooviks oli aidata Rahvasteliitu kriisist väljuda ja muuta see mõjukaks rahvus- vahelise koostöö organiks (ERA 957—14—324, 199).

XVI artiklist loobumisest olid kõige rohkem huvitatud Soome parempoolsed ja sõjaväejuhtkond. Paremradikaalne IRL aga nõudis koguni Soome lahkumist Rahvasteliidust («Ajan Suunta» 2.4.1937). Parem- poolsete positsioone tugevdas asjaolu, et Nõukogude Liit oli 1937. a kevadel nõudnud XVI artikli tugevdamist. Venelaste sooviks oli, et sanktsioone rakendava riigi sõja- jõudude läbimarsiõigusi ei oleneks agressori ja abistajariigi vahele jäävade riikide valit- susest.

Rahvasteliidu sanktsioonidest loobumisel sai Soomes määravaks marssal Mannerheimi seisukoht viia Soome välispoliitika vasta- vusse Põhjamaade erapooletusega. Holsti vastased tahtsid selles sündmuses näha lööki välisministri Rahvasteliidu-poliitikale ja tema enese positsioonile (ERA 957—14—439, 245).

19.9.1938, teise Tšehhoslovakkia kriisi ajal teatas ka Eesti valitsus, et Eesti võtab endale ise õiguse otsustada, mil määral raken- dada Rahvasteliidu põhikirja artikli XVI sätteid. 1938. a lõpus avaldasid Oslo ja Balti riigid vastastikku kooskõlastatult neutraliteedi deklaratsioonid, millega ütlesid lõplikult lahti artiklis XVI ettenähtud kohustustest.

Loobumine Rahvasteliidu sanktsiooni- dest ja Saksamaa huvides oleva erapooletuse toetamine võeti Berliinis täie rahuldus- tundega vastu (ERA 957—14—321, 256). Baltimaade ja Soome idasuhteid silmas pida- des oli XVI artiklist loobumine ebasoovitav. Rahvasteliit oli nüüd lõplikult muutunud tühipaljaks jututoaks. Neutraliteedipoliitika ainult kiirendas sõja saabumist. Soome ja Ees- ti jaoks oli Rahvasteliidu sanktsioonidest loobumise tagajärjeks omavaheliste suhete edasine jahenemine, Soome välispoliitilise koostöö süvenemine Saksamaa ja Rootsi- ga ning Eesti välispoliitika lõplik orienteeru- mine Saksamaale. See ei jätnud mõju aval- damata ka Eesti suhetele Läti ja Leeduga.

Valmistudes sõjakäiguks itta osutas Hitleri-Saksamaa Soomele ja Baltimaadele kui strateegiliselt tähtsatele riikidele suurt tähelepanu. Saksamaa seisukohast oli väga tähtis, et Soome püsiks eraldi Baltimaadest, kuna vastupidine variant võinuks saada takistuseks natside välispoliitilistele kombinat- sioonidele.

1938. a märtsis, kaks nädalat pärast *Anschluss*'i ütles Hitler Berliinis külaskäigul olevale Soome sõjavägede ülemjuhatajale

²1930. a sõlmiti Oslos Taani, Rootsi, Norra, Soome, Hollandi, Belgia ja Luksemburgi vahel majandusliku koostöö leping. Alates 1937. a koos- kõlastasid nimetatud riigid ka oma välispoliitikat.

Hugo Östermanile otse välja, et kavatseb Venemaa hävitada, enne kui see saab nii tugevaks, et teda enam lüüa ei saa (Wuorimaa, lk 81). Österman oma mälestustes Hitleri sõnu ei meenuta, kuid toob ära Göringi ütelse: «Soovin, et Soome jääks erapooletuks siis, kui me marsime Venemaa vastu» (H. Österman. Neljännnesuosisata elämästäni. Porvoo, 1966, lk 140). Österman ei selgita, kas Göring soovis Soome erapooletuks jäämist siis, kui sakslased marsivad läbi Soome. Pole kahtlust, et natside avameelsusel oli tähendus ka Soome suhetele Baltimaadega. Siit tulenes kaalutus, et pole vaja siduda end riikidega, kes peatselt hukuvad.

Baltimaade neutraliteet oluks kaitstud vaid Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahele jäävate riikide sõjalise liidu abil. Eestis ja Lätis loodeti selles liidus näha ka Soomet. Sõja korral oluks koostöös Soomega võimalik mineerida Soome laht ja sulgeda punalaevastik kotti. Vabadussõjas oli Murmanski ja Petrogradi raudteed ohustav Soome armee hoidnud kinni suure hulga punasõdureid ja sellega takistanud nende saatmist Balti rindele. Katsed Soome silla ehitamiseks said alguse kohe peale Vabadussõda. Nii 20ndad kui ka 30ndad aastad olid täis koostööpakkumisi, mis aga kahjuks jäid sillaehituskatseteks lahe lõunakaldalt.

Aastal 1928 kirjutas Holstile küsib Oskar Kallas: «Miks Soome kardab Baltimaid? Te relvastute tugevalt Venemaa vastu, aga ohu tulles — kui see tuleb — võib olla küll mitte üheaegselt, aga mõlemale — ei ole kindel, et Soome suudaks end üksi kaitsta. . . Baltimaid annaksid Soomele sõjaliselt plussi. . . Me ei usu, et Skandinaaviamaad, kellel ei ole venelastega ühist piiri, oleks valmis Soomet aitama» (Kallas-Holsti 21.6.1928 Holsti, 53 VA).

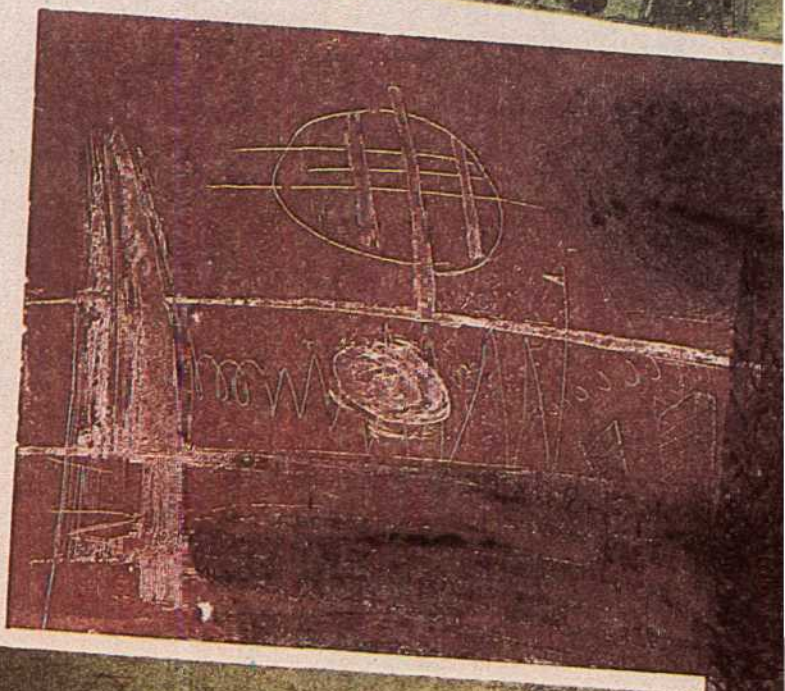
Holsti oli Saksamaa kavatsuste suhtes liiga kaugelenägev poliitik ja natsid tegid kõik, et temast vabaneda. Sakslaste süüdistus oli järgmine: mõned päevad enne Müncheni lepingut 26.9.1938 Genfis, rahvasteliidu istungi ajal ühes diplomaatilises seltskonnas, kes oli kogunenud kuulama Hitleri raadiokõnet, olevad alkoholihoobes Soome välisminister nimetanud Hitlerit hulluks koeraks ja Mussolinit süfiliitiliseks itaallaseks (Blücher, lk 130). *Auswärtiges Amt*'ist (välisministeriast) teatati järgnevalt, et pole mingeid võimalusi heade suhete arendamiseks Saksamaa ja Soome vahel niikaua, kui Holsti on välisminister (Wuorimaa, lk 86). Holsti ei pooldatud ka Rootsi valitsusringkondades, sest välisminister oli piiririikide-orientatsiooniga mees, mida ta ka ise ei varjanud (ERA 957—14—321,

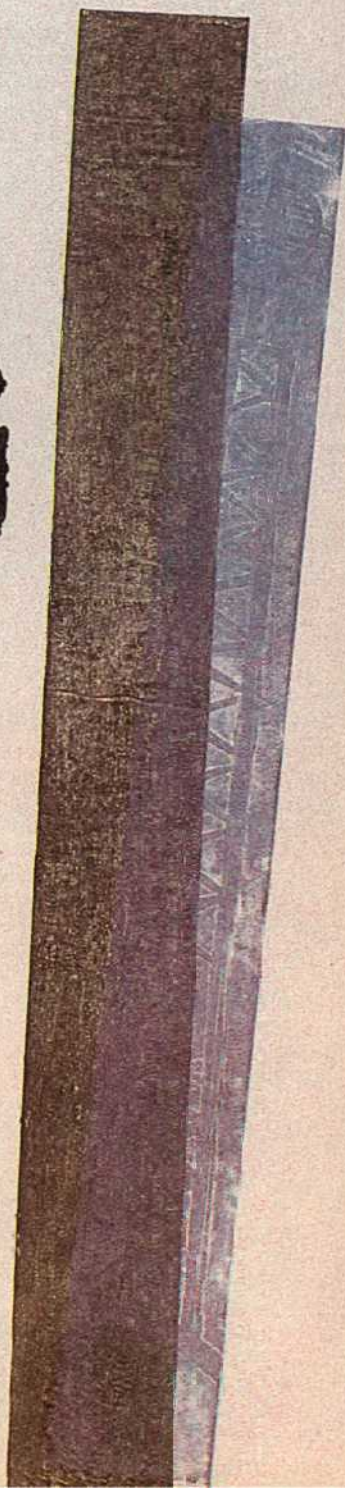
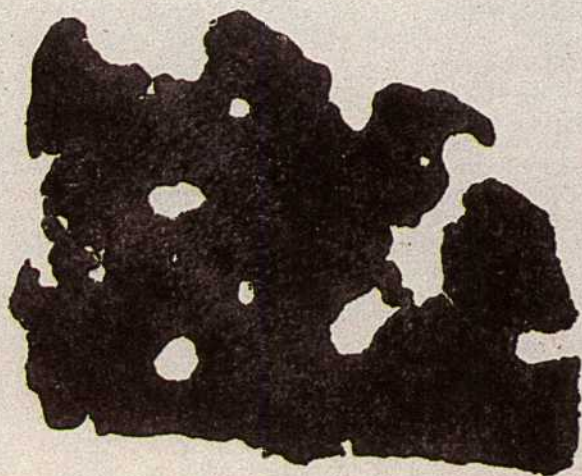
259). Holsti oli jätnud tähele panemata Mannerheimi välispoliitilised soovitusel ja tema suhted marssaliga olid seepärast väga jahedad (Österman, lk 150). Sõjaväejuhtkond ei saanud lubada, et Holsti pidas Saksamaad Nõukogude Liiduga üheväärseks. Sakslaste ja rootslaste survega liitusid Soome parempoolsed ja sõjaväejuhtkond. Saksa Helsingi-saatkonna diplomaatilise personali boikott välisministri poolt diplomaatkonnale korraldatud balli puhul pani asjad paika. Holstil tuli ametist lahkuda. Mannerheim oli see mees, kes seisis Holsti kõrvaldamise taga (J. Suomi, lk 288, 455). Soome parempoolsed ja sõjaväejuhtkond hindasid kõrgelt suhteid Saksamaaga, kelte mõju maailmapoliitikale oli Müncheni lepingu järel kasvanud. Saksamaa agressivsuse pärast Soomes ei muretsatud, sest Saksamaad peeti ainsaks vastukaalaks sellele ohule, mis ähvardas Soomet idast.

Holsti koha päris ennast eduerakondlaseks lugeva ajalehe «Helsingin Sanomat» omanik ja peatoimetaja Elijas Erkko. Tema ametisse määramine nagu omal ajal Holsti saamine välisministriks tähendas pööret Soome välispoliitikas. Uuel välisministril olid juba varem välja kujunenud head ja usalduslikud suhted Saksa Helsingi saatkonnaga (H. Brotherus. Elijas Erkko. Porvoo, 1973, lk 121). Mannerheimiga tal Soome orientatsiooniküsimustes eriarvamusi ei olnud. Eesti Helsingi saadik Hans Rebane iseloomustab 1935. a Erkkot kui kapriisset tütarlast, kellest kunagi ei võinud teada, mida ta mõtleb. Rebasel oli Erkkoga kõneldes jäänud mulje, et ta iga poole tunni tagant võib oma seisukohti muuta (ERA 957—14—16, 30).

Seoses uue välisministri ametisse astumisega teatati Eesti Helsingi saadikule, et peaminister Cajanderi deklaratsioon Eesti suhtes jääb maksma (ERA 957—14—321, 259). 6.3. 1938, punamuldse valitsuse esimesel aastapäeval kõneldes oli Cajander deklareerinud: «Soomel ei ole õigust unustada vennasrahvast. . . Soomel ei ole ükskõik, kas lahe lõunakaldal on iseseisev riik või mõnest suurriigist olenev provints» («Päevaleht» 7. 3. 1938). Eesti saadikule tehtud avaldusega taheti rõhutada, et üha tihedamad suhted Oslo riikidega ei tähenda selle suuna eelistamist.

Soome sõjavägede ülemjuhataja Östermani Eesti-visitidil 1938. a juulis tõstis president Päts üles kahe maa vahelise poliitilise ja sõjalise koostöö küsimuse. Eesti juhte huvitas eelkõige Rovaniemi—Petsamo raudteehitus, mille kaudu oluks sõja korral võimalik jätkata kaubavahetust lääneriikidega (Hynninen Tallinnast 16.9.1939 UM 5/C12). Visiidil tekkis Östermanil konflikt Soo-

Virve
Sarapik.
«KOLME
PILVEGA
PILT».
Sõõvitus,
sega-
tehnika.
1989.

me peakonsuliga Eestis Joakim Puhkiga, kes teravalt kritiseeris Soome isolatsioonipoliitikat. Östermani sõnade kohaselt piinliku vahejuhtumi lõpetas kindral Reegi sekkumine (Österman, lk 148).

Visiidil Soome jaanuaris 1939 pidas kindral Laidoner marssal Mannerheimi jt Soome sõjaväejuhtidega sõjalise koostöö alaseid kõnelusi. Laidonerile öeldi otse välja, et Soome kuulub Skandinaaviamaade hulka ega või end siduda Baltimaadega (R. Maasing. Eesti ja N. Liidu sõjaväeliste delegatsioonide läbirääkimised 1939. a. oktoobris. Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas II. Stockholm, 1956, lk 46). Ka Saksa Helsingi saadik ütleb oma mälestustes, et juhtivatel kohtadel olevad Soome sõjaväelased ei jätnud vähimatki kahtlust selles, nagu võiks tekkida küsimus Soome sõjalisest abist Eestile (Blücher, lk 106). Viisiidi ajal osales Laidoner Vironkäivijate 20. aastapäeva pidustustel. Helsingi Rahvusteatri peetud kõnes teatas Laidoner: «Ajalooline minevik ja geograafiline asend sunnivad meid sammuma käsi-käes. . . kui saatus peaks nõudma, siis teadke: Eesti saab võitlema Soome kõrval ja see tahe püsib kindlalt niikaua, kuni püsivad Soome ja Eesti riigid, Soome ja Eesti rahvad» (ERA 2553—1—84). Mannerheim polnud leidnud aega koosviibimisel osalemiseks. Ta oli saatnud Laidoneri kõnet kuulama oma marssalimütsi (A. Kristjan. Soome Talvesõjas. Eesti riik ja . . . II, lk 102). Selliseid liigutavaid peokõnesid oli kokku peetud tervelt kaks aastakümnet. Vabadussõjas antud abi meenutamise ja koostöö-lubaduste andmise eesmärgiks oli õhutada soomlasi koostööks ka tulevikus. Soomlased võtsid vaevaks seda ära kuulata ja see oli ka kõik. 30ndate aastate teine pool näis andvat õigust neile, kes Soome-Eesti suhete arendamisel tahtsid näha esmajoones kahe rahva kultuurilist lähenemist.

Visiidi järel ilmus koonderandkonna peahäälkandjas Mannerheimi inspireerimisel kirjutatud artikkel, milles Laidoneri kõnet halvustavalt kritiseeriti («Uusi Suomi» 19.2. 1939).

Soome tõrjuv hoiak ilmes ka selles, et sõjavägede ülemjuhataja Österman, tuues ettekäändeks hõivatust ja oma abikaasa haigust, lükkas tagasi Laidoneri soovi tulla sama aasta suvel uuele visiidile (ERA 2553—1—70). Laidoneri ei kutsutud ka augustis Karjala kannasel peetud suurtele sõjaväemanöövritele, kus osalesid mitmed välismaalastest külalised.

1939. a kevadeks oli Eesti välispoliitiline liikumisvabadus üha enam ahenenud. Sellele oli kaasa aidanud ka välisminister Holsti ametist lahkumine.

Tegelikuses läksid Soome—Eesti suhted halvenemise teed. Pärast Holsti lahkumist ei toimunud ühtki kahe maa välisministrite kohtumist. Ka president Kallio juba 1937. a kavandatud Eesti-visitit jäi ära. Pingestuvaks rahvusvahelises olukorras peeti paremaks mitte ärritada Saksamaad, Rootsit, Soome parempoolseid ja sotsiaaldemokraate, kellele visitit andnuks põhjust süüdistada valitsust katses muuta riigi välispoliitilist orientatsiooni.

Kolmepoolsed läbirääkimised Moskvast.

29. 9. 1938 rahuldask Inglismaa ja Prantsusmaa Münchenis Hitleri nõudmised. Järgmisel päeval oli Tšehhoslovakkia sunnitud alistuma ja loovutama Sudeedimaa.

1939. a märtsis anastas Hitler kogu Tšehhoslovakkia. Inglismaa ja Prantsusmaa Müncheni-poliitika oli jooksnud karile. Nüüd oldi mitmete sise- ja välispoliitiliste tegurite survele sunnitud alustama läbirääkimisi Nõukogude Liiduga Saksamaa agressiooniplaanide pidurdamiseks.

Moskvast alanud läbirääkimistel nõudis Nõukogude Liit, et sõlmitavas lepingus garanteeritaks ühiselt Poola, Rumeenia, Türgi, Kreeka ja Belgia kõrval ka Balti riigid nii otse kui ka kaudse agressiooni vastu, Balti riikide all mõeldi Moskva läbirääkimistel Eestit, Lätit ja Soomet. Helsingis oldi muidugi pettunud, et venelased ei tunnistanud Soome kuulumist Skandinaaviamaade hulka. Terminis «kaudne agressioon» lepingusse võtmine andnuks Moskvale võimaluse sekkuda garanteeritavate maade siseasjusse oma äranägemisel. Inglisele ja prantslastele taheti saada sama, mida hiljem saadi sakslastelt. Vahe oli ainult selles, et Inglismaal oleks jäänud mingi võimalus piiririikides toimuva suhtes kaasa rääkida.

Eesti, Läti ja Soome valitsused, tunnetades kolmepoolsete läbirääkimiste ajal Saksamaa toetust, teatasid, et niipea kui venelased kavatsevad anda abi, mida pole palutud, käsitletakse sellist abi agressioonina ja astutakse sellele sõjaliselt vastu.

Kolmepoolsete läbirääkimiste ajal asus Soome suhtumises Nõukogude Liitu Eesti ja Lätiga samale seisukohale, samas aga rõhutas, et tal ei ole midagi tegemist nimetatud maadega (Gripenberg Londonist 27. 6. 1939 UM 5/C7). Lääneriikide suhtumine Baltimaadesse ja Soomesse ei olnud ühesugune. Kui Londonis käsitleti Soomet ja Baltimaid piiririikidena, siis Pariisi suhtumine Soomesse oli teistsugune. Soomet süüdistati küll Saksa-sõbralikkuses, kuid samas tunnistati Soome kuulumist Skandinaavia-

maade hulka. Prantslaste arvates olid Baltimaad saavutanud iseseisvuse «ime läbi» ja nende võimalusi säilitada sõltumatust hinnati ühele tuhandest (Holma Pariisist 5. 8. 1939 UM 5/C6). *Foreign Office*'i nägemuses pidanuksid Eesti, Läti ja Soome olema õnnelikud, et lääneriigid on valmis sõlmima lepingut venelastega. Inglise ennustuste kohaselt pidi «Poola kriis» juba augusti lõpus põhjustama maailmasõja. Soome Londoni saadikule Georg Gripenbergile öeldi otse välja, et lepingu sõlmimisega takistatakse von Ribbentropi sõlmimast lepingut venelastega. Saadikul soovitati *Foreign Office*'i poolt mõelda, mida võib niisugune leping Soomele ja Baltimaadele tähendada (Gripenberg Londonist 27. 6. 1939 UM 5/C7).

1939. a suvel oli absurdne kujutleda, et peatselt saabuvas sõjas võivad Soome ja Baltimaad jääda erapooletuks. Ajalooline minevik ja erinev ideoloogia andsid piiririikidele küllal põhjust suhtuda kahtlustavalt Nõukogude Liidu abisse. Kolmepoolsete läbirääkimiste ajal mõisteti suurepäraselt, et kui Punaarmee satub sõja korral impeeriumist eraldunud piiririikide territooriumile, ootab neid ees sovetiseerimine ja venelased ei lahku siit kunagi (Idman Moskvas 3. 8. 1939 UM 5/C 18; O. Mämers. Häda võidetuile. Stockholm, 1958, lk 56, 64). Seepärast eelistasid Saksa protektoraati Nõukogude Liidu omale.

1939. a kevadel kirjutab Türi arst dr Oskar Pihlak Laidonerile: «Ringkonnas kellelgi mul on kokkupuuteid, on väga vähe neid, kellel on võitlustahet ja palju neid kes leiavad, et oleks loomulik hädaohu korral Eesti loovutamine Saksamaale a la Hacha. Seda vaadet olen märganud eriti kõrgemate omavalitsusjuhtide ja kõrgemate tuletõrjejuhtide juures... see halvab kogu jõu ja julguse... Rahvas uinub, kes jõuab rahvast äratada kui selleks on vajadus... võitlusetu me ei pääse» (Pihlak—Laidoner 13. 4. 1939 ERA 255—1—70).

Eestis ja Soomes loodeti Saksamaa abile. Usuti, et *status quo* säilimine Soomes ja Baltimaades on Saksamaale väga oluline, ja niipea kui venelased kavatsesid midagi ette võtta, ilmub Saksa laevastik Tallinna meridiaanile (Mämers, lk 81). Sakslased omalt poolt püüdsid igati kaasa aidata sellise arvamusel kujunemisele. *Auswärtiges Amt*'i Skandinaavia ja Baltimaade osakonna juhataja Werner von Grundherr teatas 1939. a jaanipäeva ajal Stockholmist, et Soome, Skandinaavia- ja Baltimaade arukas neutraliteedipoliitika vastab sajaprotsendiliselt Saksamaa huvidele (W. Carlgren. Svensk utrikespolitik 1939—1945. Stockholm, 1973, lk 20).

Saksa maavägede staabiülem kindral

Franz Halder valis aja, mil Moskvas toimusid kolmepoolsed läbirääkimised, «viisakusvisiitide» tegemiseks Eestisse ja Soome. Jutt, et poliitilistel teemadel nendele visiitidel ei räägitud, ei vasta tõele. Tallinnas teatas Halder Laidonerile ja luureülem Richard Maasingule, et Saksamaa ei soovi Eestilt midagi muud kui senise tingimusteta neutraliteedipoliitika järgimist — Halder ütles, et Eesti saarte strateegiline asend on Saksamaa seisukohast niivõrd tähtis, et Saksamaa ei või näha Eesti erapooletuse rikkumist. Ühtlasi kinnitas Halder, et ka teistel Läänemere naadel pole mingit põhjust Saksamaad ka. ta, ja kui Leedu ei liitu mingisuguse Saksamaa vastu suunatud liiduga, säilivad ka Leedu senised piirid (Hynninen Tallinnast 1. 7. 1939 UM 5/C12). Helsingis ütles Halder Saksamaad lootvat, et tugev ja sõltumatu Soome läheb ka süngetel aegadel õiget teed. Ta kinnitas soomlastele, et sellel raskel teekonnal ei kuulu Soomele mitte ainult Saksa sõdurite, vaid kogu Saksa rahva poolehoid (ERA 957—1—826, 34).

1939. a suvel külastasid Helsingit ja Tallinna *Abwehri* ülem admiral Canaris ja kindral von Tippelskrich. Ka need visiitid pidid jätma Helsingis ja Tallinnas mulje Saksamaa kindlast toetusest ja kallutama Baltimaade ja Soome välispoliitikat veelgi jäigematele positsioonidele Nõukogude Liidu suhtes. Mida arvati Saksa luureülem ja sõjaväejuhtide sõja eelõhtul toimunud visiitidest Londonis, Pariisis ja Moskvas?

Juba aprillis 1939 arutasid välisminister Karl Selter ja tema abi Oskar Öpik Saksa saadiku H. Frohweiniga sellise Saksa—Eesti ühise tegevuse üle, mis aitaks nurja ajada venelaste aktiivset Balti riikele ja Soomele garantiide andmiseks (Hynninen Tallinnast 1. 5. 1939 UM 5/C12). Eesti sooviks oli, et Saksamaa deklareeriks mingil moel temapoolsete agressiivsete kavatsuste puudumist Baltimaade suhtes.

Taktikalistel kaalutlustel tegigi Berliin aprilli lõpul Rootsile, Norrale, Taanile, Soomele, Eestile ja Lätile ettepaneku mittekallaletungilepingute sõlmimiseks. Mittekallaletungilepingu pakkumisega Soomele, Eestile ja Lätile taheti kaudselt rõhutada, et neid riike peetakse Berliinis Saksamaa huvifääri kuuluvaks.

Lepingu sõlmimise eel konsulteeris Eesti valitsus Inglismaa ja Soomega. *Foreign Office* ei soovitanud Eestil sakslastega lepingut sõlmida (ERA 975—14—700,48), Helsingist aga teatati, et Soome ei tunne end Saksamaa poolt ohustatuna ja on erapooletu riik, kes ei taha osaleda suurriikide kombinatsioonides (ERA 957—5—1074, 2). Lepingust loobumisega taheti rõhutada, et

Soome ei ole Balti riik. Mõisteti ka, et mittekallaletungilepingu sõlmimisega ärritatakse asjatult venelasi. Soome välisministri meelest oli Eesti toiminud täiesti mõtlematult juba siis, kui alustas Frohweiniga vastavaid kõnelusi. Välisminister ei kavatsenud oma pahameelt Eesti saadiku ees varjata (Erkko-Holsti 13. 5. 1939 Holsti, 50 VA).

Soome parempoolsed ja sotsiaaldemokraadid pooldasid nii nagu Eesti valitsuski mittekallaletungilepingu sõlmimist, väites, et see tasakaalustab ja täiendab Soome erapooletust. Samal meelel oli ka marssal Mannerheim, kellele näis, et lepingu tagasilükkamine halvendab suhteid Saksamaaga (Mannerheim. Mälestused. Stockholm, 1952, lk 41).

7. 6. 1939 kirjutati Berliinis Eesti—Saksa ja Läti—Saksa mittekallaletungilepingule alla. Eesti ja Läti julgeoleku kindlustamise seisukohalt polnud lepingul mingit väärtust:

oli ju teada, mis juhtus Müncheni kokkuleppega. Prantsuse välisministeeriumis oldi imestunud ja küsiti, kuidas Tallinnas ja Riias ei mõistatud, et Saksa—Poola sõja korral on sellega Eesti ja Läti käed täiesti seotud (Holma Pariisist 27. 6. 1939 UM 5/C6). Ka Molotov küsis Reilt: mis mõte oli sõlmida leping natsidega, kui Soomegi oli sellest keeldunud (Yrjö Koskinen Moskvast 7. 6. 1939 UM 5/C18). Oma mõju oli Eesti—Saksa ja Läti—Saksa mittekallaletungilepingul ka lääneriikide ja Skandinaaviamaade avalikule arvamusele. Eesti Londoni saatkonda saabusid kirjad, milles vihasealt teatati: ei ühtki Briti laeva, ei ühtki Briti sõdurit Eesti ja Läti kaitseks (ERA 957—14—700, 62). Üks Rootsi ajaleht läks aga koguni nii kaugele, et nimetas Pätsi ja Ulmanist reeturiteks, kes on oma rahvad natsidele maha müünud («Arbetaren» 22. 6. 1939).

(Järgneb)

EVALD LAASI

KAS AASTAIL 1942—1944 OLI EESTIS PARTISANILIIKUMINE?

Käesoleva aasta 22. veebruaril ilmus «Õhtulehes» Suure Isamaasõja partisanide ning luurajate Tallinna seksiooni juhatuse nimel vihane kirjutis Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi direktori ja Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi aseesimehe Rein Helme vastu pealkirjaga «Ajaloo võltsingute vastu». Kirjutis on allkirjata, kuigi öeldakse, et see on esitatud nimetatud seksiooni 68 liikme nimel. Oleks väga huvitav teada, kes need 68 inimest on, kuidas kõlavad nende nimed. Julgen arvata, et nende 68 hulgas leidub kaunis vähe Eesti Vabariigi kodanikke. Juba nende avalikustamine võimaldaks anda hinnangut nn partisaniliikumisele Eestis 1942—1944.

* * *

Püüame järgnevalt selgitada, kuid võrd Eestis partisaniliikumist esines ning kes olid partisanid ja luurajad. Samuti vaatleme, kui edukas oli võitlus partisanidega ning kui kaua nad suutsid Eestis vastu pidada pärast nende siia paiskamist. Ja veel — kuidas Eesti tsiviilnõukogude partisanidesse suhtus.

Nendele küsimustele vastust otsides tuleb läbi vaadata kirjandus — nii nõukogudepoolne kui mujal publitseeritu ning loomulikult ka kättesaadav arhiivimaterjal. Avalda-

tut, eeskätt «stagnaajal» ilmunud nõukoguliku kirjandust on rohkesti ning selle alusel võib teha täiesti ühesuunalisi järeldusi. Kõigepealt üks viide Eesti emigrantide poolt väljaantud materjalile. 1950. aastail ilmus Stockholmis 10kõiteline koguteos «Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas». Selles ilmus muuhulgas ka V. Saarseni artikkel «Nõukogude Liidu langevarjurid ja sabotöörid Eestis 1942—1944». Partisanidega seoses öeldakse seal muuhulgas järgmist: «Meie keelt ei tundnud neist peaaegu ükski... Iga lennuki sisselend, mis toimus tavaliselt öösi, tehti kohe kindlaks, langevarjurite arvatavad mahatuleku kohad piirati sisse ja venelastele jäi valik, kas võidelda suure ülekaalu vastu või alistuda.»

Nagu näeme, nimetab V. Saarsen langevarjureid (luurajaid-partisane) Nõukogude Liidu omadeks ning rõhutab nende vene päritolu. Ka nende kiire sissepiiramine väärrib tähelepanu. Siinkohal ei maksa V. Saarsenit kui vaenlast ja «äraandjat» valetamises süüdistada, vaid tuleks ta väiteid Nõukogude kirjandusega kõrvutada.

Kui tähelepanelikult lugeda R. Lumi raamatut «Tasujad» (Tallinn, 1964), koguteost «Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas» (II köide, Tallinn, 1977) või kahekõitelist mälestusraamatut «Rahvasu-

jad» (I—II, Tallinn, 1962—1965), siis näeme selgesti, et partisanide-luurajate hulgas domineerivad mitte-estlased. Eriti käib see partisanide juhtide kohta. Tõsi, on ka Eesti päritolu inimesid, kuid kes need on? Ka siin on teatav seaduspärasus. Kõigepealt on nende seas, eriti mis puutub Eesti partisaniliikumise staabi, üllatavalt palju Venemaa eestlasi, Punaarmee kaadriohvitserid ning poliitöötlajaid. Staabiohvitseride seast leiame järgmised Venemaa eestlased: Paul Stamm, Albert Must, Gustav Naan (hilisem akadeemik), Bernhard Ploom, Aleksander Telemann ja Valter Tenno. Endise Eesti kodanikuna esineb samas Valdar Leede.¹

Partisanide hulgas oli endisi Eesti Vabariigi kodanikke. Kuid kes? Eesti emigrantide juba nimetatud 10kõitelises koguteoses mainitakse 1944. aasta märtsis Mustvee rajooni ajutiselt sissetunginud Makarovi partisanibrigaadi kohta, et «umbes pooled pataljoni (nii nimetasid nemad seda brigaadi — E. L.) koosseisust olid venelased, ülejäänud olid eestlased, enamik nendest esimese punase okupatsioonista militsionäärid, NKVD mehed, hävituspataljoni lased ja muu seda sorti «rahvas».² Kas see oli «vaenlase» vale? Ei olnud! Igatahes viitavad N. Liidu publitseeritud materjalid otseselt sellele asjaolule. Sama räägivad ka Omakaitse marerjalid, mis säilivad Eesti Riigi Arhiivis (ERAs).

R. Lumi raamatus «Tasujad» on mõnede partisanide kohta toodud andmed nende tegevusest enne sõja algust. Nii olid 1940/41. a militsionäärid Feliks Posti, Endel Ariko, Johannes Kiivit, Ants Kullamäe ja Arik Meres, parteitöötajad Albert Koppel ja Paul Pelisaar, hävituspataljoni lased Olev Raudsepp ja Elmar Pani ning Eesti Vabariigi vastu juba rahu ajal võidelnud August Valdner.³ Omakaitse aruandes A. Filippovi partisanibrigaadi vastu peetud võitluste kohta veebruaris 1944 märgitakse, et selle koosseisu oli kuulunud 1941. aasta Iisaku valla täitevkomitee esimees. Seega olid eestlastest partisanid tõesti suures osas endised 1940/41. aastal eesti rahva vastu tegutsenud inimesed.

Asjaolu, et partisanid-luurajad olid kas venelased või eestlastest kollaborandid, määras ära nn partisaniliikumise täieliku ebaõnnestumise Eestis aastail 1942—1944. Jah, võime tõepoolest öelda, et Eestis õiget partisaniliikumist ei esinenud.

Partisanivõitlus eeldab selle sünni kohapeal ja kohapealse elanikkonna hulgast pärinevate võitlejatega. Eestis tugines nn partisaniliikumine täielikult lennukitega N. Liidust siia saadetud diversioonigruppidele. Viimastel ei saanud olla ega olnud elanikkonna toetust. Lennukeilt Eestisse paisatud diversioonigrupid, harilikult 4—7 inimest, langesid reeglina juba mõne päeva jooksul Omakaitse või politsei kätte.

Allakirjutanu nägi aastaid tagasi Eesti Partisaniliikumise Staabi päevaraamatut 1943. aasta septembri-oktoobri kohta, kus olid kirjas diversioonigrupid, mis tol ajal Eestisse paisati. Nende saatus oli masendav: juba paari päeva jooksul olid nad kinni püütud või hävitatud. Huvitav oli aga see, et pea kõigis gruppides oli 1—2 meest, kes esimesel võimalusel läksid end üles andma, mis tõi kaasa kogu grupi likvideerimise. Kas mitte selle asjaolu tõttu ei ole Eesti Partisaniliikumise Staabi päevaraamatut, mis on kahtlemata esmajärguline allikas, nõukogude kirjanduses senini isegi mainitud?

Milliseid tulemusi partisanid-diversandid Eestis saavutasid? Nõukogude andmeil olevat «üksnes Nõukogude tagalast saadetud partisanüksused, kes moodustasid vähem kui neljandiku (?) eesti partisanide üldarvust, hävitanud umbes (!) 3300 vaenlase sõdurit ja ohvitseri, purustanud 34 silda. . . ja lasknud kraavi 11 ešeloni, purustanud ligi (?) 170 veoautot. . .»⁴

Esitatud andmed võitlustest on enam kui kahtlased. Kus kohal need 34 purustatud silda Eestis paiknesid? On teada Surju raudteesilla purustamine kitsarööpmelisel raudteel Pärnu—Ikla vahel 26. oktoobril 1943. Kuid sellel sillal ei olnud mitte mingisugust sõjalist tähtsust ning seal puudus isegi valve.

21. jaanuaril 1944 lõhkes Oru raudteesillal Jõhvi lähedal miin kaubarongi viimase vaguni all, mille tagajärjel purunes sild (väike sild) ning rong jooksis rööbastelt välja. Inimohvreid ei olnud ning sild taastati samal päeval.⁵ Need olid ainukesed õnnestunud operatsioonid sildade vastu. Korralikult valvatud sildadele partisanid ligineda ei julgenud. Ka rünnakud raudteede vastu ei andnud olulisi tulemusi. Omakaitse ettekannete põhjal⁶ saame nimetada järgmisi saavutusi. 1. jaanuaril 1944 kell 18.28 lõhkes Piusa raudteejaamast 1,5 km Petseri suunas raudteele asetatud miin. Üksik vedur, mis miinist

¹Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas. II kd, lk 128.

²Punaste sissetung Mustvee piirkonda. Rmt-s: Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. IX. Stockholm, 1960, lk 126.

³R. Lumi. Tasujad. Tallinn, 1964, lk 70, 71, 73, 74, 118, 154, 155, 203 ja 230.

⁴Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas. II kd. Tln, 1977, lk 141—142.

⁵ERA f R-358, nim 2, s-ü 23, lk 14.

⁶Need ettekanded olid mõeldud salajastena ning Omakaitse polnud mõtet neid asju enda huvides ilustada.

üle sõitis, viga ei saanud. Roobas asendati uuega. 7. veebruaril 1944 kell 04.15 lõhkes miin Petseri ja Veski jaama vahel Petseri suunas sõitva kaubarongi all. Vedur sai väikesemaid vigastusi. 21. aprillil 1944 kell 22.10 sõitis rong Piusa raudteejaamast 1 km Võru poole miini otsa. Vedur ja 8 vagunit jooksid rööbastelt maha. Haavatuid oli 11, neist 10 eestlast.⁷

Näeme, et kõik nimetatud sündmused toimusid Petseri lähistel — alal, kus oli vene elanikkonda. Eesti alal taolisi juhtumeid ei esinenud.

Kuidas suhtuda väitesse, et diversandid-partisanid hävitasid Eestis umbes 3300 vaenlase sõdurit ja ohvitseri? See on täiesti meelevaldselt kirja pandud arv. Omakaitse aruannetest, mille õigsuses pole põhjust kahelda, selgub, et 1944. aasta jooksul kuni 13. juulini — see oli kõige intensiivsem partisanivõitluse aeg — sai võitluses diversantidega surma 77 ja haavata 67 omakaitselast, saksa ja eesti sõdurit. Samal ajal sai surma 225 ja võeti kinni 169 diversanti.⁸

Kui võtta aluseks, et partisane-diversante oli Eestis kokku tuhande ümber, siis näitab seegi nende ebaõnnestumist. Kuidas saigi see olla teisiti, kui diversandid olid

kas venelased või eestlased, kes olid end 1940/41. aastal rahva ees kompromiteerinud?

Nõukogude kirjandus ise on tunnistanud partisanitegevuse ebaõnnestumist Eestis ning põhjendanud seda järgmiselt: «Partisaniliikumine arenes okupeeritud Eestis erakordselt keerulistes ja rasketes tingimustes... Seda raskendasid... tihe teedevõrk ja suurte metsamassiivide puudumine... ning kohalike fašistlikult meelestatud natsionalistide igakülgne informatsioon, abi ja toetus neile (st sakslastele).»⁹

Sellega seoses tuleb tähendada, et nii 1941. aastal kui ka pärast sõda 1945—1953 võõra võimu (st N. Vene võimu) vastu relvastatud võitlust pidanud Eesti metsavendi ei seganud ei igasuguse välisabi puudumine, ei tihe teedevõrk ega suurte metsamassiivide puudumine. Ühtlasi oli neid mehi mitte 1000, vaid 12—15 tuhat. Seega saab partisanivõitlust pidada ikkagi vaid omal maal, kus elanikkond partisanega toetab. N. Venest saadetud diversantidel siin faktiliselt mingit toetust ei olnud ning sellepärast polnud ka partisanisõda. Siin võis juttu olla ainult N. Vene diversantidest ja sabotööridest.

⁷ERA f R-358, nim 2, s-ü 23, lk 1—191.

⁸Samas.

⁹Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas. II kd, lk 141.

SERGEI SOLDATOV

VAIMSUSE JA KÕLBLUSE TAASSÜND NING VABADUSAADE

Avalik pöördumine Eesti üldsuse poole
«Ilma eetilise renessaansita ei ole eestluse edasipüsimine mõeldav».

Oskar Loorits

EESSÕNA

Meeldiv oli taas kohtuda, üle nii pika aja ning legendide, mis mitte kõik pole olnud lõbustavad — pigem, jah, traagilised, ärevust tekitavad.

Arvo Valton. Sissekandest külalisraamatusse Münchenis 21. 10. 89

Ajad... Legendid... Legendaaersed ajad!

Need aastakümnete vältel ettevalmistatud ajad on ilmselt hakanud saabuma. Nüüd võib siis kodumaa pinnal, võimude loal või omal algatusel, karistusi kartmata ja kaasimeestega ühinedes, asutada rahva rindeid ja sõltumatusse parteisid, läbi viia Hirvepargi demonstratsioone ja laulvaid revolutsioone,

rangel toonil usutleda salapolitsei ülemat V. Krjutškovi suure maa Ülemnõukogu istungil ja moodustada mitmesajatuhande pealist Balti teed kolme pealinna vahel, skandeerides püha sõna «Vabadus!»

Kõik see oleks ju väga hea, kui polnuks ka, jah, kuhjaga halba!

Halastamatu mälu manab esile ka mittelegendaarseid aegu... Väikearvuline, põrandaalune, inim- ja rahvusõiguste tagamist, demokraatliku riigikorra kehtestamist ja rahvuste enesemääramist nõudlev grupp 60-te ja 70-te aastate piiril... Materjalide trükkimine konspiratiivkoriterites ja nende piiratud levitamine... Peaegu ületamatu kuristik grupi ja elanikkonna vahel... Sõna «vabadus» äratab vaid erakordset kartlikkust ning tohutut umbusaldust... Ja seljataga — hirmunud sisin: «KGB agendid!!!»... Ning veel

midagi: vastutõtamine vabaduspüüdlustele, rahvuste vahelise koostöö hülgamine ja ... salakaebused võimudele ... Varsti selgub kurva ja ümberlukkamatu tõena, et ühiskond vajab Kõlblust eluliselt rohkem kui Vabadust! ... Maailmaaetad ei sobi enam kokku ja grupp lõheneb ... Ja siis, 70-te aastate keskel, — vanglamüürid ja range usutlemine Pagari tänaval ... Veel hiljem — teekond määramatusse — trellitatud reisivagnis ning samuti läbi kolme pealinna ... Edasi — palju aastaid Mordvamaa riiklikes puhkekodudes, millised aga imekombel tervist ei kosutanud ... Just vastupidi ... Ning kõigele järgnenud saatuse pöördepunktina — väljaviskamine välismaale parandamatu rahva vaenlase ja riigikurjategijana ... Olen seega vist esimene muulane, kellest eesti rahvas edukalt lahti sai ... Aga on ilminguid, mis ära ei kao. Ja nad tulevad tagasi siis, kui tulema peab. Õnneks või õnnetuseks — seda näitab Aeg!

MÜÜDID EESTI AJALOOST

«Jutusta mulle oma minevikust ja ma saan teada su tulevikku!»

Konfutsius
«Maailma ajalugu on kohus maailma üle!»
F. v. Schiller

Üksikinimese moraalne tase avaldub väga kujukalt tema suhetes elulise tõe, pooltõe või sihiliku valega. Rahvusliku ühiskonna eetiline teadvus avaldub läbi selle haritlaskonna — ajaloolise tõe, pooltõe või ettekatsetatud vale väljaütlemises. Küsimus seisab ka selles, kas suudetakse vahet teha momendil kasuliku magusa vale ja kehvast vajaliku kibeda tõe vahel ...

Ajalugu on alati olnud mu lemmikala. Olen ka lapsepõlvest alates läbi elanud ajaloolisi sündmusi, nagu näiteks 2. maailmasõja tulemõll Eestimaa pinnal ... Kaasajal olen väga usin eesti ajakirjade ja ajalehtede lugeja ... Eesti meedias käsitletakse tänapäeval kaunis täielikult ja üksikasjaliselt tervet rida tähtsaid ajaloolisi sündmusi: Eesti Vabariigi tekkimine ja selle hävitamine, stalinismi kuriteod ja stagnatsiooni väärnähtused, ökolooiline ja demograafiline kriis, võõraste sisserändamine ja tsentraliseeritud majandus jne.

Kõik see on hea, kui sellega ei kaasneks ka midagi väga halba! Mida suudab rahvas õppida oma mitmepalgelisest ja vastuolulisest ajaloost, kui iga mõjule pääsenud grupp püüab kujutada seda suvaliselt väljanopitud, kas «valgust kiirgavate» või «õiselt süsimustade» tõsiasjade reana ... Ja millist paremat tulevikku võib loota sellisel moel petetud või ennast petta lasknud rahvas? ... Ja tõepoolest, miks ei leia me kaasajast meediast vastusi ka n.ö. valusatele ajaloolistele küsi-

mustele?

Esitan terve rea seni vastamata jäänud küsimusi:

Kas tõesti valitses Eestis 700-aastane pime orjaöö, mis tõi ainult halba? Kas olid baltisakslased ainult rõhujad või mängisid nad ka mingit osa eesti rahvuskultuuri kujundamisel? Kas mõjutas eesti rahvuskultuuri ja haritlaskonda ka vene kultuur, Venemaa ülikoolid, vene 19. sajandi kirjandus ja kunst või polnud seda mõju üldse? Millise pärandi sai Eesti Vabariik Vene impeeriumilt või puudus see täielikult? Millal hakkas vähenema Eesti elanikkonna iive, kas 30-tel aastatel või alles pärast 1945. a.? Mis toimus Eestis 12. märtsil 1934? Milline saatust tabas vabadussõjalaste juhtkonda, eriti nende «kuldsuud» Artur Sirku? Kas tegutses Eestis peale 5. märtsi 1935 ametlikult ainult üks partei või oli neid mitu? Kuidas funktsioneeris Eesti Riigikogu samal ajal? Mis tehti eesti rahva juhi Jaan Tõnissoni ja tema elutöö ajalehega «Postimees» juulis 1936? Millest kirjutasid 4 endist riigivanemat J. Tõnisson, J. Teemant, A. Piip ja Joh. Kukk oma märgukirjas president K. Pätsile 30. oktoobril 1936 ja kus see avaldati? Kuidas informeeris ajakirjandus Eesti elanikkonda Nõukogude Vene olude kohta? Millise rahvahäletuse või parlamendi otsusega lasti võõrad väed 1939. a. sügisel ja 1940. a. suvel Eestisse? Kas oli Eesti Vabariigi valitsuse kapituleerumine NSVL 16. juunil 1940 esitatud ultimaatumiga ees ainuõige ja ainuvõimalik lahendus? Kuidas toimusid samalaadsetes olukordades väikeriigid Soome, Norra, Kreeka, Albaania ja Holland 1939—40 a.? Kes andis Kaitseliidule käsu relvade äraandmiseks? Mitu pauku laskis Eesti sõjavägi 1940. a. sissevalguva vallutusarmee pihta? Kelle allkirja kannavad dekreedid, millest alusel seaduslik EV valitsus eesotsas J. Uluotsaga erru saadeti ja kõrgemad EV ametnikud oma kohtadelt tagandati? Kas koosnesid «juunipäevade» ja ka juulipäevade massemonstratsioonid ainult Petseri venelastest? Kelle dekreediga määrati põhiseadusevastased valimised juulis 1940? Kellest koosnes esinduslik delegatsioon, mis palus Kremlilt EV vastuvõtmist NSVL koosseisu? Kas tarvitas Punaarmee 1940. a. otseselt relvastatud vägivalda? Kelle kaasabil koostati «kõdandlike natsionalistide» ja «kulakute» nimekirjad, mille alusel toimusid 1941. a. juuni ja 1949. a. märtsi massarreteerimised? Mille eest tagandati oma ametikohalt Omakaitse ülem A. Lepik detsembris 1941? Millise manitsusega pöördus 1942. a. elanikkonna poole Eesti alal tegutseva Saksa julgeoleku politsei ülem Sandberger? ... Ehk aitab ja läheme üle kaasajale ... Milline on ENSV sisse- ja väljaveo suhe viimase aastakümne jooksul? Kas

võlgneb ENSV midagi ka teistele liiduvabariikidele või ei võlgne midagi? Kui suur osa ENSV kogutoodangust toodetakse vastavalt eesti ja mitte-eesti töötajate poolt? Kui suure erikaalu moodustavad eestlased ja mitte-eestlased ENSV rahvamajanduse põhilistes tootmisharudes? Milliseid eeliseid ja soodustusi kasutab ENSV rahvamajandus ja elanikkond, võrreldes paljude teiste liiduvabariikidega?

Vastused nendele 30-le küsimusele pole sugugi Eesti haritlaskonna intelligentiprooviks. Kõik need andmed pole salajased või kättesaamatud. . . . Need vastused oleksid tema südame tunnistuse, tema moraalse teadvuse prooviks. Sest tõe ja vale probleem taandub tehes tahtmata alternatiivile: kas Eesti haritlaskond soovib toita rahva vaimu täisnuumatud ajalooliste müütidega ja soodustab sellega rahva edaspidist allakäiku, või serveerib rahvale kondist ajalootõde, mis aga aitab kaasa rahva moraalse tõusule, teeb rahvast targemaks ja ettenägelikumaks! Ning see suur valik on erakordselt mõduandev rahva saatusese . . .

MÜÜDID LÄÄNE DEMOKRAATIAST

«Meil . . . on nii valgust, kui ka varju. Mida rohkem spetsialiseerumist, seda kitsam on vaatepiir; mida rohkem tehnilisi sidemeid, seda vähem on inimlikke kontakte; mida rohkem on kiirustamist, seda vähem on aega; mida rohkem on ettepanekuid, seda vähem on keskendumist; mida rohkem heaolu, seda vähem selgeid eesmärke, mida rohkem avanemist maailmale, seda nõrgemad on meie juured . . . Nende vasturääkivuste tähe all . . . kulgeb terve me elu! Lubamatu vastutustundetusega elame me teiste maailmaosade arvel ja tuleviku kulul.»

Saksa FV presidendi
R. von Weizsäckeri
kõnest 24. mail 1989.

On hea, et osa Eesti ühiskonnast on, peale poolesajandilist ühiskondlik-poliitilist passiivsust, viimaks letargiast üles ärrganud. On tubli, et osa Eesti ühiskonnast püüab Perestroika aegseid soodsaid tingimusi oma huvides ära kasutada ning poliitilist, majanduslikku ja kultuurialast suveräänsust igati laiendada. On mõistlik, et seejuures ei provotseerita vägivalga kasutamist keskviimude poolt korra ja rahu jaluleseadmise eesmärgil.

Kuid jällegi pole head ilma halvata! On täiesti selge, et iseseisvuse poole pürgiv haritlaskond ja osa üldsusest teeb vähe-malt kolme viga, mis tulevikus suuri pettumusi

si valmistavad ja ebasoovitavaid tagajärgi põhjustavad.

1. Ülepingutatud lootused USA ja teiste Lääneriikide abile.

Sigin-sagin USA kongressiliikmete ja teiste lääneriikide tegelaste ümber ei tähenda oma olemuselt midagi muud kui anumist: «Hea ameerika onu (või lääneonu), anna meile tagasi vabadus, mille me nii kergelt kurjale venelasele ära andsimel!» Ilmselt pole vana-aegne sakste kintsukaapamise ja käesuudluste mood ikkagi veel täielikult ära kadunud! Aga tuleks ju ükskord kainelt aru saada, et «hea ameerika onu» a) omab tohutut riigivõlga (2500 miljardit doll. 1988. a.), b) ei hakka kunagi ühtegi rahvast aitama jõuga (ja ka nõuga) vabaduse taastamisel pärast lüüasaamist Vietnamis 1975. a. (60 tuhat langenut ja tormiline meelepaha sisemaal), c) on seotud Helsingi kokkulepetega, mis jätvavad Euroopa piirid muutumatuks, d) on valmis tegema vaid iga-aastaseid illusonaalseid deklaratsioone, milliste poliitiline kaal ei ole suur.

2. Lääneriikide šokeerimine antidemokraatlike meetmete rakendamise tõttu.

1989. a. on Eesti autoriteet hakanud esimest korda märkimisväärselt langema. Selle languse tingisid a) katsed piirata streigiõigusi Eestis, mis on läänemaailmas üks töötajate põhiõigusi, b) katsed piirata kodanike valimisõigusi paiksustensuse sisseviimisega (2 ja 5 a.), mis on Lääne-Euroopas ammu ära kaotatud ning USA osariikide seas on kõige suurem paiksustensus . . . 30 päeva.

3. Lääne demokraatia ühiskonnamudeli pime kummardamine.

Oleks väga ekslik arvata, et kirjanduse, massmeedia või pealiskaudsete külastusreiside abil võib luua tõepärase ettekujutuse lääne demokraatiast. Meelisegavalt mõjub materialistlikult meelestatud inimesele ka sinne poodide küllus, mis ei kesta igavikku.

Tegelikult maksab aga Lääs oma väliste, kirevate ja värviküllaste saavutuste eest väga rasket hinda: 1) suhtelise majandusliku heaolu eest — vaimse vaesuse ja loodusliku keskkonna kasvava saastamise ja pideva hävinguga;

2) poliitiliste vabaduste eest — moraalse ükskõiksuse ja kuritegevuse tohtu kasvuga (USA-s sooritati 1988. a. 5.510 kuritegu 100 tuh. elaniku kohta, NSVL-s — 657).

3) rahvusvahelise integratsiooni eest — rahvusliku omapära üha suurema kaotuse ja sõltuvusega välismaistest jõududest.

Lääne demokraatia pole suutnud inimlikku kurjust vähendada. Muutub ainult kurjuse tõhusus, jaotus ja avaldusvorm. Ja sedagi mitteoluliselt, võrreldes diktatuuridega. Lääne nn. heaolu on rajatud savijalgadele ja eksisteerib arengumaade kulul. Kui nafta ja

teiste energiaressursside tarnimine väheneb, mida on aja jooksul oodata, siis kollapseeerub lääne «auto-elektrooniline» tsivilisatsioon väga kiiresti. Rooma klubi andmetel jätkub energiaressursse kõige rohkem ca 80-k aastaks.

Seega pole mingit mõtet orjalikult kopeerida lääne demokraatia mudelit, vaid kiiresti demokraatiseeruva diktatuuri s.t. Peterstroika oludes tuleb välja arendada vahepealne ja omapärane riigikorra vorm. See peaks endast kujutama mitte deklameeritavat «õigusriiki», vaid «õiguste-kohustuste» riiki, kus õigusi ei laiendataks lõpmatuseni, ja kohustusi ei vähendataks nullini.

Ka ei saa suurt loota lääne majanduslikule abile. Võtta muretlit välislaene — tähendaks ette programmeerida majanduslikku tragöödiat, mida me tänapäeval kogeme Poolas ja teistes maades. Loota tuleb ainult Eesti siseimistele jõududele ja võimalustele. Ja need ei ole eriti suured!

VÕÖRAVERELISTE PIME VIHKAMINE

«Vihkamine on argpüksi kättemaks selle eest, et ta ära hirmutatud on»

Bernard Shaw

Veri on paksem kui vesi, ütleb eesti vanasõna. Aga õige on ka, et vaim on tähtsam kui veri. Soe suhtumine oma rahvasse ning üldiselt heatahtlik hoiak teiste rahvaste vastu on täiesti loomulik ja igati tervitatav tundeavalduse vorm. Selles seisneb terve patriotism. Kui aga soe suhtumine oma tõusse ühendub vihavaenu, põlguse või samalasadsete destruktiivsete tunnute avaldumisega teiste rahvaste suhtes, siis on tegemist natsionalismi ja šovinismiga. Seejuures on suurriiklik šovinism sama vastik ja inimkonnastavane kui väikeriiklik ja väikerahvuslik šovinism. Ühelgi pole mingit õigustust. Ja need ebaterved nähtused väärivad mitte ainult taunimist ja hukkamõistmist, vaid maksavad ka alati valusalt kätte, põhjustades terve rea negatiivseid konsekvante rahvusele endale:

1) Globaalses mõttes toimub **võõrandumine inimkonnast**. Rahvusel tekivad kestvad pinged teiste rahvustega, langeb autoriteet ja lugupidamine, jääb ära abi ja toetus, suureneb hukatusliku kokkupõrke ja katastroofi oht.

2) poliitilises mõttes toimub **isolatsioon naaberriikidest**. Eestis üsna levinud šovinistlikud tundmused takistasid omal ajal sõlmimast liitu Läti, Leedu ja Soomega, mis nõrgendas muidugi EV kaitsevõimet ja rahvusvahelist positsiooni.

3) moraalises mõttes toimub **rahvusliku solidaarsuse ja ühtekuuluvuse kokkuvaris-**

mine... Vihavaen, olles esialgselt suunatud teiste rahvaste vastu, saab harjumuseks ja kandub vältimatult omaenda rahva peale. Tekib paradoks, mil teenitakse üldmõistet «rahvus» kui teoreetilist aadet, kuid tegelikus ollakse suvalistel põhjustel valmis vihkama ja isegi hävitama oma rahvuskassalasi. Ja neid traagilisi lehekülgi on Eesti ajaloos palju.

Kaasaegses Eestis on vihavaenu eesmärgiks põhiliselt venelased ja vene keelt rääkiv rahvusvähemus. On õiguslikult ja demograafiliselt täiesti põhjendatud, et mitte-eesti elanikkonna erikaal Eestis taanduks ca 40 %-lt — 10—15-ne %-ni elanike üldarvust. Kuid selle küsimuse lahendamisel tuleb endale kõigepealt selgeks teha, et väga olulisel määral oli **võõraste migratsiooni ja teiste väärnäh-**tuste eeltingimusteks ka EV valitsuse kapitalantlik hoiak ja Eesti ühiskonna loidus 1939. a. sügisel — 1940. a. suvel. Ja nüüd, pärast võrreldamatuid eksitusi ja väärsamme, on ajalooratust muidugi väga raske ja valuline tagasi pöörata. Ei ole võimatu, et hulljulge vastupanu korral saanuks Eesti «rahva-demokraatliku» riigi staatuse nagu Ungari, mis oleks igasugust migratsiooni välistanud. Millised lahendused oleksid praeguses olukorras võimalikud? Võiks minna väikerahvusliku natsionalismi ja šovinismi teed ehk: **1. kultiveerida vihavaenu, arendades rahvusvähemuse tundeid solvavat mõnituskampaaniat ja välja andes diskrimineerivaid seadusi.** See kutsuks esile vaid üha tugevneva vastupanu ja looks Eesti pinnal permanentse kaose olukorra. Tuleb arvestada seniolematut tõsiasja, et Perestroika aegne vene inimene (koos teiste rahvusvähemustega) on oma rahvus- ja kodanikuteadvust silmnähtavalt tugevdanud, õppinud end organiseerima ja võitlema oma huvide eest, ilma kesk- või muu toetuseta.

2. rakendada vägivalda ehk enamuse rusikaõigust. Kuid see põhjustaks vaid lühiajalise kodusõja, milles eestlastel oleks rohkem kaotada kui teistel rahvastel.

Seega on **suurrahvusliku ja väikerahvusliku šovinismi vahe sama, mis suurema ja väiksema rästiku hammustuse vahel.**

Põhjustel, mis selguvad 30-ne küsimuse ausal vastamisel, ei võta Eesti küsimust päevakorda ka ÜRO Peaassamblee.

Külma mõistuse ja õigluse seisukohalt jääb üle ainult **patriootlik lahendus**: austades teise poole inimväärakust ja rahvustundeid, **pöörduda venelaste ja teiste rahvusvähemuste poole üleskutsetega tagasi sõita oma kodumaale, repatrieeruda, teha oma hinnaline panus selle ülesehitamisel ja taastamisel.** Samal ajal tuleks väljarändajatele luua ka puhtmaterialeid ja olmelisi soodustusi.

Võib kindel olla, et kaaluv osa mitte-eesti rahvusvähemusest pöördus tagasi oma põlisele kodumaale, eriti patriootiliste tunnete tõusu tingimustes. Teist lahendust pole, kahjuks, tänapäeval antud!

Kui küsitaks: kas Eesti iseseisva riigi ideaal on mõeldav? — siis oleks vastuseks: jah, kaugemas perspektiivis. Lähemas tulevikus on küllaldaselt selle aate pooldajaid, kuid pole iseseisva, demokraatliku riigi kodanikke kui sellekohase Teadvuse ja Käitumise kandjaid. Ja see pole pärandatav sugulassidemete või ametlike paberite kaudu. Tuleb kainelt arvestada tõsiasja, et Eesti inimene pole 55 aastat (alates 1934. a.) elanud demokraatlikus riigis, vaid põhiliselt püüdnud end kohtandada võõramaise päritoluga režiiimidega (vähemalt 4 korda!), kaotades tükkaaval oma põliseid voorusi. Iseseisva ja vaba riigi kodaniku tüüpi, selle sallivuse, kompromissitahe, vastutus- ja kohusetundega pole Eestis seniajani kujunenud. Ka pole enamus elanikkonnast valmis oma kutsealast staatust vahetama vähem presitiizika vastu või isegi töötü olema, mis koheses Eesti iseseisvas riigis mõõdapääsmatu oleks. Seda vaba ja iseseisva riigi kodanikukuju, kes oleks valmis eneseohverduseks, tuleb luua kestva ja sihikindla kasvatustöö käigus. Ning see oleks IDEO-EETILISE RENESSANSI algastme üks põhiülesandeid!

KAASINIMISE KURITAHTLIK KAHTLUSTAMINE

«Kes on umbusklik, see ei vääri mingisugust usaldust.»

J. W. Goethe

«*Homo homini lupus est*» (inimene on inimesele hunt), ütleb ladina vanasõna. Stalinismi ajal möllanud massiline terror on praktiliselt kõikidel Nõukogude Liidus elavatel rahvastel äratanud umbusaldust ja valvust. Selle juured peituvad inimese enesekaitse instinktis, aga ka tema madalamas loomuses. Olude paranedes need haiglased omadused tavaliselt kaovad.

Kuid rohkem kui teisi rahvaid on kahtlustuse ja umbusu sündroom tabanud eesti rahva hinge. See destruktiivne nähtus on niivõrd ulatuslik ja massiline, et on tegelikult muutunud juba, töökuse ja kokkuhoidlikkuse kõrval, rahvusliku iseloomu põhijooneks, nii nagu näiteks, sakslaste korra ja täpsuse armastus, itaallaste kalduvus laulda ja tantsida. See unikaalne, kordumatu, puht eestilik, sügav umbusaldus ja kõikide kahtlustamine ei ole mingisuguse poliitilise korra kaasnähtus, kuna see on levinud nii kodu-Eestis kui ka väliseestlaste seas Lääne maailmas.

See pole ka psüühiline epideemia, sest vii-

mane on ajutine nähtus ning, olude paranedes, on teistel rahvastel juba ammu kadunud. Analüüsime seda kurba nähtust lähemalt, kuna sellela pole põhilised Eesti ühiskonna ilmingud mõistetavad. Seoses ristiusu ja teiste kõrgete väärtuste kadumisega hakkas paljude inimeste hinges tekkima vaimne tühimik, mis aga ei jäänud tühjaks. See tühimik täitus peagi ühe mentaalse kujundiga, millel on suurem võim kui omaaegsel ristiusul.

Selleks kujundiks on mõiste «salapolitseis», milles eesti mass- ja eliitinimene näeb ühe tohutu ja salapärase, üleilmliku jõu sünonüümi. See üliinimlik ja salapärane jõud on, ettekujutuste kohaselt, kõikjalolev, kõikekuulev, kõikenägev, kõiketeadev, kõikvõimas, kõikesuunav, ülemaailmne ja igavene, kõige oleva algus ja lõpp.

See nähtamatu ja võitmatu jõud kehastub kõikides kaasinimestes, olevustes ja isegi asjades. On tekkinud meie ajastu uus ja nähtamatu jumalus, mille peatempliks on salapolitseis peakorter ja preestriteks—salapolitseis ametnikud.

Seal aga, kus on tekkinud jumalus, on ka kultus, mis avaldub 1) kuulekuses, 2) alistumises ja 3) riituses. Selle jumaluse riitusesse kuuluvad a) «palvetused» ehk info andmine ebajumala preestritele ja b) «ohvritoomine» ehk salakaebused konkreetsete isikute peale.

Selle jumaluse kultuse «põrgu» on vanglad ja vangilaagrid, ning «paradiis» — soodustatud karjäär ja antavad privileegid.

Seega on Eestis ja osalt ka teistes piirkondades, alates veel 30-te aastate algusest, tekkinud ja suurimaks ühiskondlikuks jõuks kasvanud panteistlik pseudoreligioon, mille keskpunktis asub nimetu jumalus sünonüümiga «salapolitseis».

See pseudoreligioon meenutab kaugelt voodoo-usundit Haiitil (mis ka on seotud inimohvrite toomisega) ning USA-s tegutsevate Saatana kirikut (tumedaga ja kardetava alprintsibi kummardamine), kuid omab siiski ka mõningaid erinevusi oma eriti laastava toime tõttu. Kirjeldatud panteistlikku pseudoreligiooni nimetame me tinglikult DIABOLISMIKS (kreekakeelsest sõnast «*diabole*»-kahtlus, umbusklikkus).

See kõik on teooria, mis aga tugineb tõsiasjadele ja johtub vähemalt 55aastasest tegelikkusest. See teooria lubab ka väga edukalt ära selgitada suurema osa siamaani «seletamatust» nähtustest ja ilmingutest Eesti ajaloos.

Ühelt poolt mõjub Diabolism väga purustavalt inimese vaimule ja moraalele, deformeerib ja häirib ühiskondlikku elu, kaotiseerib arengut. Teiselt poolt aga pole diaboliseeritud inimest võimalik niipea terveks ravida või po-

sitiivse usuga ümber pöörata. Aga diabolismi mõju inimestele võib vähendada, kasutades selle vastu kõrgemaid vaimseid ja moraalseid väärtusi.

Igal juhul on Diabolism eesti rahva suur õnnetus, eesti kodu suur, vaimne tulikahi!

Ja nüüd siis küsime Eesti üldsuselt:

Mida ta tahab?

Kas tõesti VABADUST ilma VAGADUSETA, ISESEISVUST ilma ENDAPUHASTUSETA ja SÕLTUMATUST ilma SÕPRUSETA? Kui see tõesti nii on, siis emba-kumba:

— kas kaovad vahepeal lähenenud Vabaduse, Iseseisvuse ja Sõltumatuse viirastused uuesti silmapiiri taha, jättes järele oma Eituse ja Vastandi;

— või saavutatakse nende aadete väärleid ja mandunud teisendeid:

VABADUSE—VASTIKUSE, ISESEISVUSE—ISEKUSE ja SÕLTUMATUSE—SÕGEDUSE. Ning selle kõige tulemus saab olema üks — LANGUS ja HÄVING.

Sest kõrgemaid, rahva saatuse kohal olevaid Seadusi ei muuda ükski maapealne võim!

(Puhtisiklikul tasemel tahan ma selgelt ja avalikult välja ütelda, et kui peaksid tekkima või hoogustuma Langusele ja Hävingule suunatud arengud, siis ei tohi minu nimi ja tegevus nendega kunagi, otseselt või kaudselt, seostatud olla. Kõik, mis on suunatud uue Kaose loomisele ja Harmoonia vastu, on põhimõtteliselt vaenulik eesmärkidele, milledele olen pühendanud suurema osa oma elust.

Ei kõhkleks hetkegi, Valguse kasuks, Pimedusest lahti ütleva — ulgugu nõiad kas või aasta läbi Soome lahe kohall)

VAIMNE JA KÕLBLUSLIK TAASSÜND — RAHVA AINUVÕIMALIK PÄÄSETEE

«Rahvas, kes oma elupüüdeid kõlblisele alusele rajab, edeneb ja kasvab.»

Jaan Tõnisson

«Vajame templipuhastust sisemiseks tervendamiseks. Ilma eetilise renessansita hävineme igal juhul...»

Oskar Loorits

Ülalpool oleme viidanud vähemalt neljale väärnähtusele Eesti ühiskonnas:

1. vaimsel tasemel

- ajalootunnetuse ühekülsus;
- välismaa kummardamine;

2. kõlbluslikul tasemel

- võõravereliste vihkamine;
- kaasinimeste kahtlustamine;

Lisame sellele, et järjekordselt on poliitilised ja majanduslikud probleemid lükatud

esiritta, ning vaimsed ja moraalsed küsimused, nagu oodata oli, jäetud unarusse. See näitab aga, et tegemist on täisväärtuslikku arengut ohustava ühiskondliku teadvuse kõverdamisega.

Lisame ka, et Eesti NSV asub, võrreldes teiste liiduvabariikidega, esimestel kohtadel selliste näitajate osas, nagu kuritegevus ja alkoholitartvitamine, lahutuste ja üksikemad arv, abortide sagedus ning laste surevus, jne, jms. Nende väärnähtuste jagunevus rahvusliku päritolu järgi ei pakuks erilist lohutust ei statistiliselt ega ka moraalselt, kuna vastutus ühiskondliku üldkliima omapära eest lasub siiski pärisrahva õlgadel, kui ta seda sisuliselt on. Autod ja majad ei ole sootuks määravad spirituaalses ja eetilises maailmas.

Siinkohal oleks õige aeg küsida, kas ei ole autor ehk liiga subjektiivne, erapoolik ja pessimistlik oma järeldustes Eesti ühiskonna olukorra kohta. Kuulame ära siis mõningaid Eesti ühiskondliku elu ja kultuurimaailma tegelasi...

Nii kirjutab, näiteks, tuntud kirjanik ja publitsist Jüri Lina rahva teatud osa isekusest, kadedusest ja reetlikkusest, vaimsest kriisist, eetiliste vigade kuhjumisest ja Vaimse kaitse taganemisest («Õised päevad», Stockholm, Faag, 1983, lhk. 149, 15, 70), ja Hillar Raig — kartlikkusest, nahahoidmisest ja pugejalikkusest (ajaleht «Teataja», Stockh., 1985, Nr. 10 lhk. 12 ja Nr. 12 lhk. 4).

Peeter Gustavsson oma raamatus «Tänapäeva mured Eestis» (Stockholm, Välis-Eesti & EMP, 1984, lhk. 7) hindab olukorda nii: «Eestlane on saanud kadedat verd rootslaselt, kahekeelsust venelaselt, arglikkust ja ettevaatlikkust taanlaselt ning põikpäisust ja täpsust sakslaselt. Kõik need omadused ühises katlas ei tähenda muud, kui destruktivseid inimsuhteid. Ei ole üksteise toetamist, puudub rahvuslik kokkuhoiuinstinkt ja kompromissitahet. Nii nokitsetaksegi peamiselt omavete ning tehakse üksteist maha.» Aga võibolla oli just iseseisvuse aeg — «töötatud maa» ja «valguskiir keset pilkpimedat ööd»?

Selle kohta ütleb üks endise EV Majandusministeeriumi juhtidest ja õnal ajal tuntud ühiskonnategelane August Ots oma raamatus «Miks kaotasime iseseisvuse» (Stockh., Välis-Eesti & EMP, 1981, lhk. 49, 109) järgmist: «Eesti Vabariik eksisteeris ümmarguselt... 21 aastat, sellest 15 esimest aastat olid avarate demokraatlike vabadustega ülesehitamisaaastad, kuna ülejäänud 6 viimast aastat oli nn. vaikiv ajastu rahva demokraatlike õiguste ja vabaduste kitsendustega ning suurkõrviga ajakirjandusele... Selle tagajärjel hakkas vähenema lääne demokraatlike riikide lugupidamine Eesti Vabariigi ja tema valitsuse vastu...».

See on puhtpoliitiline iseloomustus.

Kuid palju kurvema kokkuvõtte tegi vaimse arengu kohta vabariigis kuulus Eesti rahva-
luuletheadlane ja ajaloolane Oskar Loorits
(«Eesti ajaloo põhiprobleemid», Stockh., kirj.
Tõrvik, 1955, lhk. 150—151):

«Mädanemisprotsess meie ühiskonnas kes-
tab juba läbi kolme haritlasgeneratsiooni...
Kui aga mädanemine jätkub ja muutub päris
krooniliseks, siis on häving paratamatu ega
vääri isegi leinamist... muu maailma
poolt... Mitte ainult eestlased, vaid terve
inimkond on praegu tõsiselt haige... Viha,
vale, kadetus on vaimsed pisilased... Hin-
geravi nõue on ülemaailmne — kodu on
kadumas, perekond on lagunemas, sõprus on
hajumas, töörõõm puudub, vaimu ja ihu ra-
huldust ei saavutata enam harmooniliselt,
ühiskond mandub skematiseeritaks, dominee-
rib raha. Tarve uute sünteeside ja uue tervik-
luse järele on üldine. Meie tänapäeva ülesan-
deks ongi siis vastavaid võimeid demonst-
reerida...»

Õpetlikud ja prohvetlikud sõnad! Omalaadne
vaimne testament järeltulevatele põlvedele!
Eesti rahvas võib olla uhke, et tema seas lei-
dus mitte ainult pimedaid tõuülistajaid, vaid
tõelisi patrioote. Need patriooidid julgusid väl-
ja öelda kibeda, kuid tervendava tõe, mis
on nii paljudele vastuvõtmatu, aga mis ka nii
püsiva ja sügava väärtusega on!

Kindlasti ei kehti see kõik hea ja tööka
Eesti rahva kui terviku suhtes, vaid ise-
loomustab tema murdosa.

Ilmselt aga ei teadnud need mõttetargad
ja isamaaarmastajad ette, et uuemates ja
vabamates oludes kerkivad esile enneolematu
selgusega sellised pahelised nähtused, nagu:

- ajalootunnetuse ideologiseerimine;
- läänemaailma iidoliseerimine;
- väikerahvalik šovinism;
- ja massiline diabolism.

Oleme neid pahesid käsitleanud karmilt,
kuid õiglaselt, silmas pidades inimeste
jäävaid ja igavesi huvel!

Milmine ajalooline hetk on saabunud kaasajal?
NSVL ja selle juhtkond eesotsas M. Gor-
batšoviaga on ilmselt siiralt lahti ütelnud sünge
mineviku massilisest ja valikulisest terro-
rist, isikukultusest ja stagnatsioonist, stali-
nismist ja breežnevluusest. On alanud tervenda-
v Perestroika, mida me südamest tervitame!
See on väliselt ka Eestisse üle kandu-
nud, loonud seal enneolematuid võimalusi
sõltumatuks ühiskondlikuks tegevuseks ja
moodustanud omamoodi Ümberehituse katse-
põllu. Kuid oma olemuselt pole Perestroika
siiski Eesti ühiskonna sügav ja sisemine prot-
sess, jäädes väliseks ja pinnapealseks.

M. Gorbatšovi poolt alustatud Perestroika
on Eestis soodustanud põhiliselt poliitilisi ja

ja majanduslikke suunitlusi ning liikumisi,
mitte muutes Eesti ühiskonna sisu ja ole-
must.

Et need sügavad muudatused toimuksid, tuleb
eeltingimusena lahti ütleda vaikiva ajastu
autoritaarriigi ideaalist ja pätsismist (K. Pätsi
kultusest), pooleajandilise ühiskondlikust
ja isiklikust Tardumusest ja Looidu-
susest, et toimuks tõeline Ärkamine
ja seejärel ka ülesehitav Tegevus.

Eestile on eluliselt vajalik:

— mitte kõigepealt Iseseisvumine, vaid Ise-
liikumine igaveste ja kõrgete Väärtuste
suunas!

— mitte niivõrd Isemajandamine kui Ise-
rikastumine igaveste ja kõrgete
Väärtustega!

Tuleb ükskord lõplikult ja selgelt aru
saada, et elame eelkatastroofilisel
ajastul, mis jätab vähe aega Õnnetuste välti-
miseks!

Halb on, et ainult vähesed aimavad Ohtu!

Hea on, et siiski mõned otsustavad Häire-
kella lüüa!

Üldine olukord nõuab, et Vabaduspüüdlused
peaksid üha rohkem modereeruma ja olema
väga mõõdukad, kuna Eesti ühiskonnas pole
veel tekkinud seda väärtuslikku sisu, mis
väärriks avalduma Vabaduse kõrgemates
astmetes.

Ning vastupidi, — Valgustustegevus peaks üha
enam intensiivistuma ja saavutama suure
jõulisuse, et ühiskond tõuseks uuele ja kõrge-
male tasemele. Valgustustegevuse põhiees-
märgiks on saavutada M U R R A N G ehk
V ä ä r t u s t e p ö ö r e, omaette vaimne ja
kõlbluslik revolutsioon.

Selle Murrangu või Väärtuste Pöörde sisuks
oleks ühiskondlike ja isiklike suhete loov
Ümberehitus, mille kestel saavutatakse:

1. TÕEPÄRANE JA AUS KODUMAA
AJALOOKÄSITLUS;
2. KAINE JA ARVUSTAV HOIAK VÄLIS-
MAA SUHTES;
3. HEATAHTLIK JA MÕISTEV SUHTU-
MINE RAHVASTESSE;
4. USALDUSLIK JA SIIRAS KOOSTÖÖ
KAASINIMESTEGA.

Murrangu lähtepunktiks võiks olla rikkalik
Eesti rahva vaimne ja kõlbluslik pärand
möödunud aegadest. Eesti rahval on olnud
targad juhid, nagu Jaan Tõnisson, sügavad
mõtlejad, nagu Oskar Loorits, andekad sõna-
meistrid, nagu F. R. Kreutzwald ja Lydia
Koidula. See tohtu pärand vajab veelkord-
set sügavamalt läbitöötamist. Samasugust
läbitöötamist ja läbimõtlemit vajavad Eesti
vastuoluline ja õpetlik ajalugu, Euroopa maa-
de kaasaegne olukord, Eesti ühiskonna sise-
miste ja väliste suhete pikaajalised kogemu-
sed...

Ning väga tähtsaks tuleks siin lugeda suhteid teiste rahvastega, eriti maismaisel kõige lähedamate läti ja vene rahvaga. Olukord on siin väga ebaterve . . . Aga johtume sellest, et ka eeloleval sajandil jäävad nad ruumiliselt lähedasteks rahvasteks. Lõpmatu venelaste vastu vihavaenu kultiveeriv hoiak on ajalooliselt perspektiivitu ja isegi hukatuslik. Oma eksituste eest kandis vene rahvas ja kannab ka edasi karistusi raske olukorra, tohutute ohvrite, kaasaegsete mõnituskampaaniate ja diskrimineerimiskatsete näol. Aga vene rahvas terveneb ja säilib arvestatava jõuna inimkonnas ja ajaloos . . . Sellest tuleb selgelt ja rahulikult aru saada. Üleasumine teisele planeedile pole ühelegi rahvastest reaalne. Pealegi pole ka Eesti rahva teatud osa alati olnud süütu, puhas ja laitmatu. Võõrrahvalt laenatud ja seniajani pinnapealselt omandatud olmekultuur ei õigusta rahvuslikku upsakust . . . Ka ei käi veel Eesti piiri, nagu vanas laulus, vastu Hiina müüri. Seepärast peavad mõlemad rahvad ära leppima ja endale uue «*modus vivendi*» leidma, minnes igäüks oma teed, aga mitte üksteise vastu.

Meie eelkatastroofilisel ajal on rahvaste vastastikune arusaamine, mõistmine, andestamine ja koostöö — ühise pääsetee leidmise tagatis!

Väärtuste Pööre, vaimne ja kõlbluslik MURRANG aga pole eesmärk omaette ega ka püüdluste piiri. See on rahva pikemaajalise, ülespoole suunatud arenguspiraali — v a i m s e j a k õ l b l u s l i k u T A A S S Ü N N I esimene aste.

V a i m s u s on kõik, mis hõlmab mõisted ja kujutlusi Maailmast. Ning K õ l b l u s on see, mis määrab käitumise ja suhtlemisviisi Maailmaga.

T a a s s ü n d tähendab kõikide elujaatavate, inimest ülendavate ja Maailma täiustavate väärtuste taastamist, milliseid rahvas, ühiskonna käigus ja sajandite vältel, on loonud ja mis kaasajal suuremalt osalt kaotatud on.

Seda taastamistööd jätkub terveks eelolevaks sajandiks ja mitmele põlvkonnale, kui nad selle ülesande vääriliseks on kasvanud.

Ükski rahvas, suur või väike, ega ükski isik, tugev või nõrk, pole ei laitmatult terve ega täiesti süüvaba. Kõik on omamoodi ja omal määral maailma tervist õnestanud ning maailma kurjust suurendanud. Seepärast tuleb kõikidel otsida Tervenemist ja otsida Lunastust. See on meie Õigus ja meie Kohus. Ainult sel teel väldime tulevase Katastroofe, mille viirastused juba silmapiirile ilmunud on! Ainult sellel teel saab me kõikide saatus, nii isiklik kui ka ühine, olema väärikas ja armuline!

Kui me hülgame Kõrge Eesmärgi ja Õilsa Tee, kui loobume Taassünni kutsest ning üritusest, siis hukkume ja hävineme — ning Maailm meid taga ei leina.

Maailm kui selline on oma suhetes ebaõiglane, ja arengus vastuoluline. Kuid Maailma valitsevad õiglased ja karmid Seadused, mis on ühtlasi Kohus ja Täideviimine. Ning — teenitud Tasu!

Rahvaste nõrkused ja eksimused, pahed ja kuriteod saavad alati, mõõdetud aja möödudes, — õiglase Karistuse.

Ning vastupidi — rahvaste tugevused ja kordaminekud, vourused ja heated saavad õiglase Autasu.

Tungivamalt ja saatustmääravamalt kui kunagi varem seisab kaasajal rahvaste ees SUUR VALIK.

Rahvas, kes valib TÕUSU ja TAASSÜNNI tee, läheb ülesmäge ja helkivate kõrguste suunas!

Rahvas, kes valib LANGUSE ja ENESE-TAPU tee, läheb allamäge ja variseb pimedasse kuristikku!

Rahvas, kes ei vali mingit teed, kõduneb elusalt ja hukkab siis teelahkmel!

Ning igas rahvusliku saatusel lõpplahenduses jõustub Maailma Kõrgemate Jõudude poolt langetatud ainuõige ja vääramatu K o h t u o t s u s !

* * *

Kommentaariks

SERGEI SOLDATOVI artikkel tuli toime-tusse kaaskirjaga. Selles on öeldud, et autor pakub oma seisukohad diskussiooni alustamiseks ning ootab kriitilist vastulause. Teiseks mainib S. S., et kui «Vikerkaar» ei pea tarvilikuks tema kirjatööd avaldada, on ta sunnitud publitseerima selle «teistes keeltes ja teistes väljaannetes». Lubasime avaldada «Vikerkaares». Suur oli aga meie üllatus, kui mõned päevad enne Eesti Vabariigi 72. aastapäeva ja Eesti Kongressi valimisi üllitas venekeelne päevaleht «Molodjož Estonii» (vt nr 35 — 37 1990) sama artikli järjekutuna ja — mõistagi — ilma vastulause. (Hiljem lükati tagasi SANDER SISSI teemakohane kirjutis.) Seega eesti lugeja — kui ta ei loe just venekeelset ajalehte «Molodjož Estonii» — saab alles käesolevaga teada, millist kõlblist ja vaimset taassündi vajame. Jääb üle küsida, kuidas ikkagi juhtus, et S. S-i «Avalik pöördumine Eesti üldsuse poole» kõigepealt vene keeles ilmus? Ja veel: on's see eestiline?

Loo salapära jumestab tööik, et vahetult enne «Vikerkaare» nr 5 trükkitoimetamist saime S. S-ilt «lahkeks kasutamiseks» «Vaimuse ja kõlbluse . . .» venekeelse tõlke koos teatega: eelnevat luba avaldamiseks pole an-

tud kellelegi teisele peale «Vikerkaar». Olgu viidatud ka mõnede lahknevuste «Molodjož Estonii» ja «Vikerkaar» tekstiredaktsioonide vahel. Kõigepealt jättis «Vikerkaar» autori nõusolekul avaldamata peatüki «Muljeid ja elamusi Läänes» — see puudutas põhiliselt S. S-i isiklike mälestusi «Vabadusraadio» Eesti osakonna «igapäevaselt mürgitatud õhkkonnast». Muus osas «Vikerkaar» teksti muutnud ega kärpinud pole, «Molodjož Estonii» seevastu on järgmised lõigud suurte tähtedega pealkirjadeks teinud: «Ülepingutatud lootused USA ja teiste Lääneriikide abile», «Lääneriikide šokeerimine antidemokraatlike meetmete rakenda-

mise tõttu», «Lääne demokraatia ühiskonnamudeli pime kummardamine». S. S. neid asju originaalis nii rasvaste tähtedega ei rõhuta.

Kriitiline vastulause jääb selles ajakirjanumbris küll ilmutata, kui mitte arvestada, et S. S. ise endale kohati vastu räägib. Toimetus on seisukohal, et S. S-i artikkel haakub hästi sellesse etnofuturistlikku konteksti, mida pakub Tartu noorte luuletajate ja veiderdajate rühmitus «HIROHALL».

P. S. S. S-i kirjaviisi oleme püüdnud võimalikult vähe muuta.

A. H.

ANTANAS MACEINA

ANTANAS MACEINA
1908—1987

Suhteliselt vähetuttavat leedu ühiskondlikku mõtet tutvustas «Vikerkaares» 11/1989 leedu kultuurifilosoofi Stasys Šalkauskise tekst «Tõelisest patriotismist». Kui Šalkauskis rajas leedu kultuurifilosoofia koolkonna praktiliselt üksinda, siis tema järgijaid oli juba palju. Üsna üksmeelselt nimetatakse Šalkauskise kuulsaimaks õpilaseks Antanas Maceinat.

1919—1924 õppis Maceina «Žiburase» gümnaasiumis, 1924—1928 Vilkaiviškise vaimulikus seminaris, 1928—32 Kaunase Ülikoolis. Esialgu tegeles ta ülikoolis leedu ja saksa kirjandusega, siis aga huvi Stasys Šalkauskise mõjutusel filosoofias ja pedagoogikast. 1932—35 stažeeris Freiburgi, Strasbourg'i ja Brüsseli ülikoolis. 1934 kaitses filosoofiadoktori kraadi tööga «Tautinis auklejimas» («Rahvuslik kasvatus»), 1935 kirjutas Kaunase Ülikooli eradotsendi koha saamiseks habilitatsioonitöö «Ugdomosis veikimas» («Kasvatustegevus»).

Need kaks tööd olid veel selgelt Stasys Šalkauskise liini järgivad, siis tuli kaugenemine. Olulisim erinevus tuleneb sellest, et kui Šalkauskis kohustus teenima leedu rahvast ja riiki, siis Maceina ei kohustunud a priori kedagi teenima, ta oli tüüpiline sõltumatu intellektuaal. 1930ndate aastate lõpuks on Maceina filosoofina juba selgelt välja kujunenud ja edaspidi ei lähe ta enam laiuti, vaid süvitsi. Lisaks Šalkauskisele on Maceinat oluliselt mõjutanud Nikolai Berdjajev, Vladimir Solovjov, Oswald Spengler ning

mitmed katoliiklikud mõtlejad, eriti Aquino Thomas. Oma kaasaegsetest eristub Maceina veel erakordselt peene keeletunnetusega ja nii on teda ka luuletajana hinnatud. Paljud hilisemad teoloogiaainelised teosed on Maceina ilukirjanduseks vormistanud.

Maceina tähtsamad teosed on veel kindlasti «Kultūros filosofijos įvadas» («Kultuurifilosoofia sissejuhatus») 1936, «Socialinis teisingumas» («Sotsiaalne õiglus») 1938, «Buržuazijos žlugimas» («Kodanluse hukk») 1940 ning peateos «Filosofijos kilmė ir prasmė» («Filosoofia põlvnemine ja otstarve») 1978. Nendele lisaks on Maceina kirjutanud rea olulisi töid teoloogia ja filosoofia piirimailt.

Antanas Maceina oli aktiivselt tegev ühiskondlikus elus, seda nii Leedu Vabariigi ajal kui emigratsioonis. Siit tuleb otsida ka teksti «Rahvus ja riik» tausta. 1936. aasta sügisel koondus kümmekond noort katoliiklikku intellektuaali sõpruskonda arutamaks orgaanilise riigi aluseid. Nimelt oli Leedu 1926. aastast võimul olnud rahvuslaste partei liider Antanas Smetona, kelle autoritaarne režiim ahistas kõige enam just teist võimukat parteid, kristlikke demokraate. Poliitiliseks opositsiooniks viimased koonduda ei saanud ja nii oli opositsioon intellektuaalne. Otsiti võimalusi riigi demokraatia poole pööramiseks. Sellest eesmärgist lähtudes publitseeris nimetatud seltskond 1936. aasta sügisel ajakirjas «Naujoji Romuva» teksti «Orgaanilise riigi loomise poole», kus osutati, et Leedu riik on läbinud liberaalse demokraatia etapi, elab autoritaarse režiimi perioodil, mis on ühtlasi üleminekuetapp, ja sellele järgneb orgaanilise riigi ajastu. See

on riik, mis on loomulikult välja kasvanud teatavale tasemele arenenud rahvusest, selle riigi eesmärk on kõigi kodanike heaolu, kodanike eesmärk aga riigi heaolu, selles riigis on poliitilised institutsioonid lahutatud kultuuriloomest, see on õigusriik. Niisuguse riigi saavutamiseks tuleb sotsiaal-majanduslikus sfääris kehtestada korporatiivne kord, ideoloogilis-kultuurilises sfääris kultuuriautonoomia, õiguslik-poliitilises sfääris luua institutsioonid, mis on vajalikud õigusriigile.

RAHVUS JA RIIK

Maailmakriis, millest praegu nõnda palju räägitakse, ei kujuta endast üksnes vanade vormide läbikukkumist, vaid ka uute vormide leidmist. Vananenud ja haigestunud institutsioonid hakkavad jälle jõudu koguma ja laiendama end uude vormi ja tüüpi. Seepärast lubatagu mul, kuigi sõna ja mõistet «kriis» tarvitatakse tüütuseni, alustada rahvuse ja riigi suhete analüüsi ikkagi riikluse kriisi põhjustele osutamisest. See on seda vajalikum, et just selles kriisis peitub probleemi enese olemus. Riikluse kriis näitab, et läbi on kukkunud riigi vana kontseptsioon ja kriisist tõusevad uue riigi võrsed. Me seisame hoopis teistsuguse, hoopis originaalse riikluse protsessi ees.

Paljud teavad, et mitte ükski vana riigi teoreetik ei tahtnud riiki välja viia perekonnast. Näiteks on Aristoteles väitnud, et algul elasid inimesed eraldi,¹ siis moodustasid mehed ja naised perekonnad, perekonnadest kasvas välja külakogukond, lõpuks moodustus paljudest külakogukonnadest riik.² Sama meelt oli Püha Thomas³ ja koos temaga kogu tomistlik sotsioloogiline koolkond, mille tänapäevastest esindajatest võiks nimetada O. Šilingit⁴, J. Mesnerit⁴ ja teisi. Loogiliselt võttes tundub, et see riigi pärinemise teooria on igati põhjendatud. Näib, et kõik on naturaalne: üksikud perekonnad organiseeruvad laiemateks koondisteks, valivad ülemuse, annavad talle ühiskondliku elu funktsioonid ja loovad sel moel riigi. Aga see on vaid loogiline konstruktsioon, vaid teoreetiline võimalus, mis tegelikkuses end ei õigusta.

¹ Politik, lk 20, tsit lk 2—3.

² Op. über s.v. E. Rofes, Leipzig, 1922.

³ Plg. Ausgewählte Schriften zur Staats- und Wirtschaftslehre des Thomas v. Aquino, Jena, 1923.

⁴ Katolische Sozialethik, München, 1929.

Ühiskondlike olude muutumine sundis Antanas Maceinat 1939. aastal kirja panema natuke muudetud kontseptsiooni. Seda on ilmselt mõjutanud suhete järjekordne teravnemine Poolaga 1938. aastal ja sellest jootunud poola vähemuse riigivaenulik aktiveerumine ning Klaipeda piirkonna kriis, mis lõppes selle ala Saksamaa valdusesse minekuga 1939. aasta märtsi alul.

AAVO KOKK

Uusim etnoloogia on primitiivsete ühiskondade elu uurides tähendanud, et nendes primitiivsetes erinevat tüüpi kultuurides ei kulge riigi organiseerimine mitte perekonna kaudu, vaid perekonna kõrval ja mõnikord isegi perekonnale vastandlikus suunas. Loogiliselt võttes on küll väga kena, et riik kerkib perekonnast, kuid ajalooliselt ei kerki riik mitte perekonnast, vaid vabadest koondistest, omamoodi sõpruskonnadest, milles mehed on alati esmajärgulised ja ainsad tegelased. Et meeste liitudel (*Männerbünde*) matriarhaalses kultuuris ja vanuseklassidel (*Alterklassen*) totemistlikus kultuuris on olnud oluline mõju riigi tekkimisele, seda on näidanud H. Schurtz⁵ ja R. Thurnwald⁷. Riik kerkiks perekonnast vaid juhul, kui esmases kultuuris domineeriks perekond ja kui perekonnas domineeriks isa, kes esindaks perekonda. Nii see ometi pole. Totemistlikus kultuuris, mida peetakse riigi loojaks, on perekonna tähtsus väike. Selle kultuuri ühiskondlik elu ei kulge mitte perekonnas, vaid väljaspool seda, vanemates klassides ja meeste klubides (*Junggesellenhäuser*). Matriarhaalses kultuuris ei ole perekonna pea mitte mees, vaid naine. Sel kultuuril pole riigi tekkimisele olnud tähendus mitte perekonnu, vaid salajaste meeste-liitude tõttu, mida organiseeriti perekonna kõrval ja mis olid isegi perekonna vastased. Vaid nomaadikultuuris oli perekond elu keskmes, perekonna keskmel oli aga isa — patriarh. Kuid see kultuur lõi riigi vaid teiste kultuuridega segunenuna. Ta ei olnud ise võimeline riiki looma juba seepärast, et elas igavest nomaadielu. Tähendab, inimajaloos ei toetu riik mitte perekonnale, vaid vabadele

⁵ Die soziale Frage der Gegenwart, Wien, 1934.

⁶ Alterklassen und Männerbünde, Berlin, 1902.

⁷ Die menschliche Gesellschaft, Berlin, 1931—34.

koondistele, seltsidele. «Perekonnast kasvas välja rahvas, aga mitte riik,» on öelnud F. K. Wolff.⁸

Meenutame seda tõika, kuna vana riik on välja kasvanud sõpruskondluse printsiibist. Tema aluseks pole mitte naturaalne kogukonna, perekonna või rahva tüüp, vaid kunstlik selts, kunstlik liit. Seltsi ja kogukonna vahel, *Gesellschaft*'i ja *Gemeinschaft*'i *societas*'e ja *communio* vahel on see erinevus, et seltsi piirab huvi. Ta on moodustunud inimeste kokkuleppel, kes taotlevad teatavat eesmärki. Seepärast on seltsi olemasolu eesmärk temast väljaspool. Samal ajal on kogukond piiratud vaid tema enese olemusega. Kogukonda ei ole asutatud, kuid ta ilmneb tänu sisemistele, vaid talle omastele, tõukejõududele, vaid talle omastele sisemistele seostele. Seepärast ei ole kogukonnal eesmärki väljaspool ennast. Kogukonnal on vaid mõte, mida ta oma eksistentsiga realiseerib. Seepärast on sõpruskondluse printsiip, millele toetub vana riik, huvi ja välise eesmärgipärasuse printsiip.

Just siin kombine me riikluse kriisi juuri. Ajaloo käigus on sõpruskondluse printsiipi üha enam juurdunud riigi kõigis valdkondades, riik on sellest üha enam läbi imbutud, see on üha enam sundinud riiki teenima teatud eesmärgi, sundinud teda püüdlema välist eesmärki, mida eri aegadel on nimetatud eri nimedega. A. Kottgen on märkinud, et «riigi ette on kerkinud oht väärduda huviliiduks».⁹ Riigi seadusi, tema režiimi ja institutsioone on hakatud hindama selle huvi suhtes. Kodanik on riigile olnud vajalik vaid niivõrd, kui võrd ta on riigile kasulik. Demokraatia õitseajal küündis huvi ja välise eesmärgipärasuse printsiipi kõrgeima arengustmeni. Demokraatlik riik peegeldas endas algsete kultuuride riiki. Nagu tolles valitsesid salajased või avalikud liidud, nii valitsevad demokraatlikus riigis grupid ehk parteid. Sõpruskondliku printsiibi mehhaaniline isoleerim muutiski riigi mehhanismiks, huvide alusel ühendatud üksikindiviidide summaks. Nii nagu see printsiip elus vankus, nii löi kõikuma demokraatia ja kohe algas riikluse kriis. Seega ei tähenda praegune riikluse kriis mitte ühe režiimi vahetumist teisega, vaid riigi enese aluste ja olemuse printsiibi vahetumist. Sõpruskondluse printsiip, millele toetus vana riik, on taandunud ja selle asemel hakkab juurduma kogukondluse printsiip. Vabad koondised hakkavad loovutama kohta ühele orgaanilisele kogukonnale, mis on

ühendatud sisemiselt ja mis immutab läbi kogu elu, nimelt RAHVUSELE.

Riigi pärinemine rahvusest

Kuidas inimesed sageli ei mõista ajaloo kulu mõtet, näitavad Renani sõnad: «Isamaa on eelarvamuste ja kujutelmade kogum. Viiekümne aasta pärast pole enam märkigi rahvuslikust printsiibist»¹⁰. Isegi selline kultuurifilosoof ja teoloog nagu Mausbach on kuulutanud, et rahvusliku printsiibi realiseerimine «viiks kogu meie kultuuri kaosesse».¹¹ Samas näeme tänapäeval, et rahvuslikkuse printsiip saab uue riigi aluseks, et riikluse kriis viib riigi rahvuse sekka, kuna ta kerkib rahvusest, rahvuse struktuur realiseerub riigi elus. Rahvusliku printsiibi asetumine riigi aluseks tähendab riigi pöördumist täiesti uude suunda. Seda põhjusel, et rahvuslik printsiip pole enam sõpruskondlik, vaid kogukondlik.

Rahvuse alus on rahvuslik individuaalsus. Samal ajal on rahvuslik individuaalsus sise- mine ühendus, mis seob inimesi üksteisega ja loob sel moel orgaanilise üksuse, mida me nimetamegi rahvuseks. Selle ühenduse loob rassikuuluvus, elukeskkond ja ajalooline saatus. Need kolm tegurit kujundavad teatud inimgrupis ühesuguse tegutsemise ja olemise viisi. Nendega seotud inimesed hakkavad isekeskis omandama ühesuguseid hoiakuid, kuigi jäävad alati vabadeks isiksusteks vaimse tegevuse sfääris. Kogu inimolemus imbub läbi rahvuslikust individuaalsusest. Rahvuslik individuaalsus pole mingi eraldiseisev eriline inimalge. Ta peitub terves inimolendis. Ta hõlmab inimest tervikuna ja tal on inimestele tervikmõju. Seepärast pole rahvus mitte selts, vaid orgaaniline, sisemiselt seotud kogukond. Rahvuse liikmed ei taotle rahvuse kaudu mingeid oma huvisid, mingit ülemat eesmärki, kuid nad on ühendatud sisemiste sidemetega, ise seda sageli teadmatagi. Rahvuslik eneseteadvus on rahvusele vajalik täiustumiseks, kuid see pole vajalik rahvuse eksisteerimiseks. Samuti pole rahvustel temast väljaspool asuvat eesmärki. Tema eesmärk peitub temas endas. Rahvusel on mõte, kuid tal pole eesmärki. Rahvus on inimelu üks vorme ja see pärast on ta korraldatud immanentsete, mitte transsendentaalsete sea-

⁸ Natur und Kultur, 31. Bd., 1934, lk 226.

⁹ Blätter für deutsche Philosophie, lk 190, 1931—32.

¹⁰Tsit. Goyau. L'Idée de Partie et l'humanitarisme, Paris, 1913, lk XXVIII, XXV.

¹¹Aus katholischer Ideenwelt, Münster, 1921, lk 419.

duste järgi. Rahvus on esmajärjekorras sisemiste seostega orgaaniline kogukond.

Kuid ajaloo käigus püüab see kogukond end väljendada ka väliselt nähtavates vormides. Ta taotleb, nagu öeldud, objektivat-siooni. Kaldumus objektivatatsioonile on inim-olemuse sügavaim kaldumus. Inimene peab tingimata väljendama oma sisemaailma, kuna vaid sel moel objektiveeritud maailm oman-dab igakülge täiuse ja on lõplik. Seepärast väljendub inimese sisemus sõnades, kunstis ja avalikes institutsioonides. Rahvusel kui inimkogukonnal on samuti kaldumus objek-tiveeruda. Ta peab end korraldama, ta tahab olla nähtav, ta tahab korraldada objektiivset elu, sest seni, kuni rahvus on vaid sisemiste seostega kogukond, on ta väga mõjukas inimese kui üksikisiku sisemuses, kuid vähe-võimas avalikus elus. Omandanud aga objek-tiivse vormi, hakkab ta korraldama ka ava-likku elu.

Rahvuse objektivatatsioon just ongi riik. Vaid riigis omandab rahvus tajutava vormi, vaid riigis saab ta organiseeruda, vaid riigis saab ta autoriteedi ja võime korraldada avalikku elu. Riik kujuneb rahvuse väljen-dajaks ehk rahvuse personifikatsiooniks, nagu seda on nimetanud Saloniki Ülikooli professor Mykolas Dendias¹². Samuti ei nime-ta professor riiki kunagi teisiti kui «juriidi-liselt organiseeritud rahvuseks» (ibid.). Kõik need avaldused ütlevad, et kui rahvus väljub elu, objektiivse elu areenile, siis hakkab ta korraldama avalikke asju, tegutseb kui riik. Ses suhtes on riik rahvuse objektivatatsioon, rahva eneseväljendus ehk selle kehastumine.

Siin näeme, milline on erinevus vana ja uue riigi vahel. Vana riik, mis toetus sõpruskondluse printsiibile, oli rahvu-sest ülem. Ta organiseeris inimesi kui indi-viide, kui eraldi gruppe, kuid ta ei organi-seerinud rahvust. Vana riik ei olnud rahvus-riik, kuna temasse võisid mahtuda mitmed rahvused. Rahvuslik printsiip ei olnud vana riigi aluseks. Samal ajal kasvab uus riik olemuslikult välja rahvusest. Ta ei ole rahvu-sele antud ülalt, ta on hoopis rahvuse süga-vuste avamine ja avaldumine. Uus riik on olemuselt rahvusriik. Tõsi, ka see uus riik võib alla neelata nõrgemaid rahvusi ja mitte lubada neil omada oma riike. Kuid ses suhtes erineb ta kahe asja poolest vanast riigist. Vanas riigis säilisisid allutatud rahvused rah-vustena. Ümberrahvastamise protsessi ei olnud. Ja kui see toimuski, siis iseenesest. Mitte keegi ei hoolitsenud spetsiaalselt selle eest, et orjastatud rahvused oleks hävitatud

kui rahvused. Meiegi võime olla tänuli-kud, et 700 aasta jooksul on Klaipeda ikka veel jäänud pooleldi leedulikuks. Teiselt poolt ei tahtnud vanade riikide orjas-tatud rahvused sageli oma riiki, nende rahvus-lik eneseteadvus polnud vajalikul määral ärganud. Sageli andsid nad end ise võõra võimu alla. Hoopis teistmoodi on asjad uues riigis. Siin püüab vallutatud rahvus assimi-leeruda, tähendab, ta ei kannata rahvusliku segunemise tõttu. Uues riigis peab selgelt olema ülekaalus üks rahvus. Teiselt poolt üritavad need allutatud rahvused alati omada oma riiki või vähemalt selle aseainet auto-noomia näol. Mõlemal juhul on selgesti näha, et uus riik väljendub ka suhetes orjastatud rahvustega ja rahvusvahemustega kui rah-vusriik, kellele pole sugugi ükskõik, kes otsustab tema institutsioonide, tema seaduste ja tema elu üle. See on hoopis teistsugune riik kui vana. Siin, nagu märkisime, ei muutu mitte ainult režiim, vaid muutub ka alus. Rahvuse asumine riigi aluseks ja mõne konkreetse riigi ellu tähendab tõelist pööret, mille kõiki tulemusi ei saa me veel ette näha. Kindel on aga see, et uues riigis on kogu struktuur teistsugune. Millised on selle struktuuri jooned?

Rahvusriigi struktuur

Pole kahtlust, et uues rahvusriigis peegeldub rahvuse iseloom, selle struktuur, kalduvused ja tahe. Kui rahvus objektiveerub riigis, siis objektiveerub ta iseenesest. Seepärast kasva-vad uue rahvusriigi vorm, selle institutsioon-id ja seadused välja rahvuse vaimust. Neid ei looda mitte suvaliste rahvusvaheliste teooriate järgi, vaid oma rahva olemust taibates. See-pärast väljendab rahvusriik tegelikult rahvuse tahet eksisteerida, tegutseda ja luua. See rahvusriigi peamine loomujoon, rahvuse väljendumine riigis, jaguneb praktikas väikesteks tunnusteks, mida on vaja iseloo-mustada ja mis meie aja rahvusriigis hakka-vad üha rohkem ilmema.

Rahvusriigi esimene joon on selle totaal-sus. Rahvusriik on olemuselt totaalne riik. On juba mainitud, et rahvuslik individuaal-sus hõlmab inimest tervikuna. Rahvuslik individuaalsus on tegelikult «rahvus meis endis». Kogu meie olemus on selle «rahvus meis endis» mõju all. Kui see rahvus end avaldab, kui ta objektiveerub, siis ei hõlma ta otsekohe mitte ainult sisemise — subjek-tiivse, vaid ka välimise — objektiivse elu. Kui subjektiivses elus, meie sisemuses, hõlmab rahvus kogu meie olemuse, siis on iseenesest-mõistetav, et rahvuse objektivatatsioon hõl-

¹² «Revue de droit internationale», nr 2, 1933, lk 134.

mab ka kogu objektiivse, kogu avaliku elu. Rahvusriik ei saa olla teistsugune kui totaalne, juhul kui ta tahab olla rahvusliku printsiibi väljendaja ja teostaja avalikus elus. Riiklik totalitarism kutsub enamikus inimestest esile tõelise õuduse. Aga see on tema ilmingute, mitte olemuse süü. Tänapäeval ei tähenda riiklik totalitaarsus paljudele mitte rahva levimist avalikku ellu, mitte rahvuse ülekandumist subjektiivsest eksistentist objektiivsesse, vaid tänapäeval tähendab see teatava ideoloogia, teatavate parteide, isegi üksikisikute hoiakute kandmist avalikku ellu. See on kahtlemata totalitarism, kuid see pole sugugi rahvuslik totalitarism, see ei ole rahvusliku totaalse riigi ilming. Rahvusriigis pole totaalsus midagi muud kui avaliku elu läbiimbumine rahvuslikust algest. See moodustab rahvusriigi tegeliku totaalsuse. Tänapäeval näeme enamikus riikides vaid selle karikatuuri ehk esimesi katsetusi. Aga selle eest ongi meie ülesanne eristada õnnetuid ilminguid asja olemusest.

Rahvusriigi teine joon on kultuursus. Vana riik oli rohkem poliitiline. Kultuuriloo korraldamise jättis ta peamiselt nn erainitsiatiivi hooleks. Samal ajal läheb uus riik just vastupidist teed. Jätmata hooletusse puhtpoliitilisi ülesandeid, pöörab ta esmajärjekorras tähelepanu kultuurile, kultuuriloo korraldamisele. Erainitsiatiiv loovutab siin enamasti koha ühiskondlikule initsiatiivile. See ei ole samuti juhuslik nähtus. Rahvus väljendab end selgeimalt kultuuriloomes. Iga konkreetne kultuur võib olla rahvuslik. Objektiivses elus on rahvuslikkus avatav vaid kultuuri edusammude, teaduse, kirjanduse, majanduse struktuuri, tavade jne kaudu. Seepärast rahvusriik, olles rahvuse objektivatsioon, korraldab ise kultuuriloomet, kuna selles korralduses, selles kultuuris objektiveerubki kõige paremini rahvuse sisu. Nii kahvatavad rahvusriigis poliitilised ülesanded kultuuriliste ülesannete kõrval. Poliitikas piirduakse enamasti välispoliitikaga. Sisepoliitika rahvusriigis aga lihtsalt kaob, selle koha hõivavad kultuuriküsimused. Nii on meie aja keeldumine politiseerida riigi siseküsimusi tähenduslik. Peame veel märkima, et mõnedes riikides keeldutakse seepärast, et ühed on sunnitud vaikima, et teised saaksid paremini avaldada ja teostada oma grupipoliitikat. Kuid see kultuurilise printsiibi karikeerimine ei moonuta printsiibi tegelikku olemust. See vaid näitab inimeste taipamatust elu käigus. Ja laites neid selgelt vana riigi jäänuseid, ei maksa laita uue riigi kultuurilisi jooni endid. Rahvusriigile on olemuslik selle riigi ühtimine rahvuse loodava kultuuriga ja selle kultuuri korraldamine.

Rahvusriigi kolmas joon on selle pedagoogilisus. Vanas riigis olid rahvuse kasvatamine, selle karakteri ja iseloomujoonte väljarendamine jäetud looduse enese hooleks. Rahvus arenes vaid niipalju, kui aktiivsed olid looduslikud tegurid. Samal ajal asub uus riik ise aktiivselt organiseerima rahvuse kasvatust. Ta ei võta oma kätte mitte ainult vaimuharimise ja kasvatamise laias tähenduses, vaid ka rahvuse füüsilise olemise ja tervise järele vaatamise, tema liikmete arvu suurenemise peredes, ta kaitseb teda võõra elemendiga segunemise eest, korraldab emigratsiooni ja immigratsiooni. Seepärast on teatavad seadused, mis keelavad erinevatest rassidest inimeste abiellumise, nõuavad kehakultuuri, vaimuhariduse järelevalvet ja kontrolli, vajalikud ja mõttekad. Vanas riigis olid need asjad jäetud üleliia indiviidi oma äraneägemise hooleks. Uus riik püüab seda kõike normeerida ja kallutada rahvuse arengu heaks. Need jõupingutused on mõttekad, kuna rahvusriigi olemuslikuks ülesandeks ongi rahvuse kasvatamine kõige laiemas tähenduses. Selleks taotlebki rahvus objektivatsiooni, et täiustada ja arenda.

Rahvusriigi neljas tunnus on selle rahvuslikkus. Vana riigi liikmed olid kodanikud. Kodanike märk oli riigi poolt antud pass. Samal ajal seab uus riik oma eksistenti aluseks mitte kodaniku, vaid natsionaali. Natsionaali tunnus pole enam mitte pass, vaid rahvuslik individuaalsus. Natsionaal on riigi tegelik liige, kuna ta on rahvuse tegelik liige. Riik, olles rahvuse objektivatsioon, ei saa ühtmoodi trakteerida natsionaale ja võõrast rahvusest kodanikke ehk nn rahvusvähemust. Natsionaalid on tegelikud uue riigi liikmed, kõik teised aga on vaid riigi elanikud. Nad võivad kasutada kõiki natsionaalide õigusi, kuid neil ei saa olla privileege, mis natsionaalidel. Nende osalus rahvuslikus kultuuris, teaduses, kunstis, ühiskondlikes institutsioonides ja majanduses on mittedoovitatav, mõningail juhtudel isegi lubamatu. Vähemus on rahvusriigis alati võõrkeha, mis kunagi ei ühti rahvuse kehaga ja ei lülitu selle organismi. Seetõttu peavad meie aja riikide piirid langema kokku rahvuste piiridega, aga rahvuse keskel elavad võõramaalased peavad ka lülituma rahvuskuultuuri kuni ümberrahvusumiseni või kolima oma riiki või jääma siia kui võõrad ning kasutama varjupaika tagavaid seadusi. Muud väljapääsu ei ole, juhul kui me tahame, et riik tegelikult ja edukalt oleks rahvuse objektivatsioon. See seadus on eriti tähtis väikesetele rahvustele, kellele ka pisike võõrrahvustlaste hulk on kultuuriliselt ohtlik. Tänapäeval mõningates riikides täheldataval võitlusel võõrnatsionaalide mõjuga on ilm-

selt sügav tähendus. See on võitlus rahvuse keha lõhestajatega. Siin-seal võib mitte nõustuda selle võitluse vahenditega, kuid rahvuskultuuri puhastamise printsiip on terve.

Niisiis on need neli tunnust iseloomulikud uuele rahvusriigile: see riik on totaalne, kultuuriline, pedagoogiline ja rahvuslik. Kõik need tunnused on üheainsa asja väljendus, nimelt riigis objektiviseerunud rahvuse väljendus.

Lõpetuseks

Lõpetuseks tuleks nende printsiipide valgel tõlgendada meie Leedu riiki. See, et meie riik on põhimõtteliselt rahvuslik, on kõigile selge. Meie rahvus nagu rida teisigi on kasutanud rahvusliku printsiibi virgumist inimkonna ajaloos ja loonud oma riigi. Meie riik on samuti rahvuse objektivatsioon ja selle eneseväljendus. Aga meil on veel palju teha, et me seda eneseväljendust, seda objektivatsiooni tegelikult näeksime ühiskondlikus elus. Me liigume totaalsuse suunas. Meie kultuuritöös napib veel väga leedulik-

kust. Samuti pole ka rahvuse kasvatus nii dünaamiline, kui seda oleks vaja sellisel kiirel ajal. Asi on selles, et me ikka veel toetame kodaniku mõistet. Välisleedulastel on meil vähem õigusi kui meie maal elavatel võõrast rahvusest kodanikel. See on ebanormaalsus, mis tuleb kiiresti kõrvaldada. Samuti on ka meie ühiskondlik elu, eriti selle majanduslik-materiaalne osa, võõrnatsionaalide käes. Selle läbi kannatab ka vaimne kultuur.

Seega läheme rahvuslikkuse printsiibi teed, kuid läheme liialt aeglaselt ja plaanipäraselt. Me peame end tagant kiirustama, sest nagu vanasti riigid võistlesid oma prestiiži ja vägevusega, nii hakkavad rahvused praegu võistleva oma individuaalsuse tugevuse ja kultuuriga. Me ei saa seda võistlust kaotada, kuna see tähendaks meie eksistentsi kaotust. Nii on meie ülesanne muuta riik rahvuslikus mõttes totaalseks, laiendada rahvuslikkuse printsiipi kultuuris, muuta rahvuse areng dünaamiliseks, puhastada meie riik võõrrahvuslikest lisanditest ja sõnadest ning muuta see leedulikuks. See on meie rahvuslik uhkus ja kohustus.

Originaal ajakirjas «Naujoji Romuva» nr 11 (425), lk 227—230
19. märtsil 1939

tõlkinud Aavo Kokk

DIXI

OLEV REMSU

Pilk Kesk-Aasiasse ja Taga-Kaukaasiasse
(Ette loetud raadios «Vaba Euroopa»
21. veebruaril 1990)

Eesti poliitikaelu läheb aina põnevamaks ja põnevamaks, üha lähemale tuleb otsustav X-päev, mil peab selguma, kas meie püha üritus kannab vilja või...

Võtkem täna endile siiski aega vaadata impeeriumi teistes nurkadesse, eriti nendes, mis keevad ja pulbitsevad — Kesk-Aasiasse ja Taga-Kaukaasiasse. Tehkem seda kas või jumalagajätuks, kas või tagasivaatena sellele, kellega ja millega meid sunniti koos olema.

Nagu kõik impeeriumi nn äärealad on Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia liidetud Venemaa külge relva jõul, olgu siis kas sõda

pidades ja relva kasutades või sõjaga ähvardades ja relvaga hirmutades.

Alistamisele peab loogiliselt järgnema koloniseerimine ja juba tsariajal tehti sellega algust. Nõnda on eestlasedki Taga-Kaukaasiasse sattunud.

Ometi oli kolonisatsioon tsariajal tühine võrreldes sellega, mis oli ees — ma mõtlen nn industrialiseerimist ja kolhoseerimist Stalini ajal, mil Kesk-Aasiasse ja Taga-Kaukaasiasse paisati miljonilised peamiselt venelastest koosnevad inimhulgad. Isegi Teise maailmasõja ajal, mil vaenlane oli vallutamas Moskvat, ei unustanud Stalin impeeriumisese koloniseerimise vajalikkust — tuhanded ja tuhanded tehased võeti koost lahti ja saadeti koos personaliga siserindele — koloniseerima. Sõja lõpus tehaseid ja nende personali ei re-evakuueeritud, impeeriumi keskuks oli parem muuta ohtlikud üherahvuselised alad segarahvastikuga aladeks, säilitada

oma viies kolonn, et sünniksid kohalikud Koganid ja Jarovoid.

Mis protsessid aga on toimunud Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias viimase kümne aasta jooksul?

Rahvaloendusandmeist näeme, et venelaste arv on neis piirkondades kahanenud ja kahaneb edasi. Ja-ja, venelaste absoluut- ja suhtarv on tõusnud ainult Eestis ja Lätis, mille eest me peame ütlema suure aitäh Vainole ja Vossile. Mujal see kahaneb.

Ja mina tahaksingi täna seda kahanemisprotsessi iseloomustada.

Nõnda: viiekümnendateks aastateks oli koloniseerimispoliitika tulemusena Kesk-Aasiasse ja Taga-Kaukaasiasse paisatud miljonilised slaavlaste hulga.

Mõnikord on ülistatud venelaste vastupanuvõimet kliimale — nad võivat elada külmas Põhjas ja kuumas Lõunas, kuival sisemaal ja niiskete merede ääres, steppides ja mägedes. Ometi on sellelgi võimel piirid ja põhjus, miks venelased ikka veel püsivad äärealadel, on hoopis passirežiimis ja korteripuuduses. Kui aga Brežnevi ajal passirežiim mõnevõrra nõrgenes, sai kohe hoogu juba varem alanud venelaste tagasiränne Kesk-Aasiast ja Taga-Kaukaasiast. Peab ütlema, et tagasiränne oli see vaid osaliselt, paljud rändasid hoopis uutele jahimaadele, muuhulgas ka Eestisse.

Tagasirändele on selles piirkonnas eelnenud kaks piirkonnasist rännet. Esmalt kolisid venelased maa-asulatest ja väikelinnadest keskmise suurusega linnadesse, seejärel keskmise suurusega linnadest suurlinna, milleks on harilikult pealinn. Vaid Kasahstanis on suurlinnu rohkem kui üks.

Tänane seis näeb vabariigiti välja niisugune — Armeenias on läbitud kõik kolm etappi ja venelased kolivad juba ära pealinnast Jerevanist. Gruusias on lõppenud teine etapp — venelased on kolinud ära keskmise suurusega linnadest suurlinna, s. o pealinna Tbilisisse ja kohe algab kolmas etapp — venelased hakkavad ära kolima Tbilisist. Aserbaidžaanis olukord on analoogiline Gruusiaga. Kasahstanis on venelased kolimas väikelinnadest suurlinnadesse, Usbekistanis samuti. Kirgiisias, Tadžikistanis ja Turmeenias kolitakse maa-asulatest ja väikelinnadest keskmise suurusega linnadesse, neil vabariikidel seisab II ja III etapp veel ees.

Miks sellised protsessid toimuvad? Kindlasti pole põhjuseks venelaste koduigatsus — kes kord on juurtega maast lahti kistud, sel pole ei kodu ega koduigatsust.

Põhjuseks on rahvusliku teadvuse kasv — kaukaaslased ja tagaukaaslased saavad lahtri propaganda poolt külgepoogitud hoiakust,

nagu oleksid just venelased sinna toonud kõik hea. Muidugi: see lahtisaamine on keerukas ja vastuoluline, sest kõik Euroopa tsivilisatsiooni hüved, olgu need nii madalal tasemel, kui need on, on sinnakanti toodud venelaste poolt ja propaganda on alati rõhutanud, et just venelased on leiutanud raadio, triikraua, televiisori ja omnibussi.

Ometi rahvastiku teadvus kasvab ja sellega halveneb psühholoogiline miljöö venelaste jaoks. Ei, ma ei mõtle mingit terrorit, olen kaugel sellest. Varem, aktiivse sovetiseerimise käigus loodi head ja sobivat psühholoogilist miljööd kolonistide tarvis — selleks ehitati neile sobivad linnad, tänavad nimetati kolonistidele sobivalt, kooliharidus ja kultuur olid just niisugused, nagu seda soovisid kolonistid — venelased. Rahvusliku teadvuse kasvades aga hakkavad põhirahvused taastama just neile sobivat psühholoogilist miljööd ning venelastel ei jää muud üle kui süüdistada põlisrahvusi natsionalismis ning ära sõita. Tõsi, algul kolivad nad suurematesse keskustesse, kus on säilinud veel neile sobiv psühholoogiline miljöö.

Ettearvatult on kõige omarahvuslikuma miljöö loonud armeenlased. Armeenias ei saa keegi elada armeenia keelt oskamata — tõsi, on üks paradoksaalne erand, mis aga kindlalt meie teooriat. Armeenias võib armeenia keelt valdamata elada vaid armeenlane. Me teame, et armeenlaste saatus on olnud raske ja seetõttu pole selliseid armeenlasi sugugi vähe. Ka kurikuulsad vene keskkoolid on tegelikult midagi muud, kui meie oskame arvata. On ikka vaks vahet sellel, kui klassis istub 40 armeenia poissi ja tüdrukut ning neile õpetab armeenlasest õpetaja vene keeles matemaatikat, võrreldes sellega, mida kujutavad endast vene koolid Eestis.

Nii: Armeenias on ideaal ja selle poole rühivad kõik Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia vabariigid. Ja poleks olnud kahtlust, et varem või hiljem oleksid nad sinnani ka jõudnud.

Kuidas aga hinnata eelneva taustal sündmusi, mis praegu toimuvad Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias?

Kuidagi on kellelgi õnnestunud peatähelepanu kolonistidelt-venelastelt kõrvale juhtida ja süüdata rahvuslik ja usuline vaen naaberrahvuste endi vahel. See oleks ju umbes sama, kui meie kisuksime lätlaste ja leedulastega, kusjuures on teada, et iseseisvaks võime me saada ainult üheskoos. Samasugune on olukord Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias — pole mõeldav Gruusia sõltumatus üksi, see sõltumatus on mõeldav vaid koos Aserbaidžaanis ja Armeenias sõltumatusega. Samuti ei saa Usbekistan üksinda impeeriumist lahku lüüa, ikka on see mõeldav koos naaber-

vabariikidega. Ja nüüd, mil aserbaidžaanlased ja armeenlased, usbekid ja tadžikid on tülis, näib olevat vajalik mingi tasakaalustava elemendi olemasolu. Nii mõnigi kolonist võib mõelda: meid on siin vaja, ilma meieta näriksid nad üksteisel kõri läbi.

Näete: varem, kui meil rohkem mõju oli,

nad omavahel riius polnud. Ja enamgi: selline mõte võib pähe tulla põlisrahvusegi esindajal — venelased on siin tasakaalustajad, nad on peaaegu lepitajad, nad on meile vajalikud, oleks väga kahju, kui nad lahkuvad, kui lahkumisprotsess, mis mõniteistkümne aastat tagasi algas, edasi kestaks.

ELAV AJALUGU

KAUKSI ÜLLE

Väikü kirätükk tuust et kiä ja kui ja kinkaga

Edimäne tähtsä liin um Sven Kivisildniku suhtõ Betti Alveriga.

Tullimi Sveniga päiv inne klassiku perä-mäst minekit timä kalmurata kaemast. Pidimi tä kivi kandma.

Sven arvas et tii um pikk ja nõstang rassõ. Edesi märkse et kivi võis olla penoplastist ja õigõ võis valmis panda sinnä puu varju. Ollimi jõudnu tollõ purdõ keskele, mis Kivisilla kotsil um, ku Raekoja kell lei üttetõiskümnet ja Sven kummard kähku alla. Ma kai et mis tä no koogutas, a ku silla päält alla astimi tegi tä peo valla. Sääl ol krondsun kümmeline. «Alver massõ honorari,» rõõmust tä.

Uma haiglakotussõ peränd Betti kah Svenile. Kuu ao peräst sattu Kivisildnik infarktiosakonda. Mi Valerkaga pääsi kerembäst: Valerka lei ärä kura, ma hüvä jala. Ainult poeedil PB-1 läts häste — kortena sai.

Ega Bettiga Svenil viil kõik lõpnu ei olõ. No ku klassiku kogutu teosõ ilmuma naksi, vei Sven tellit edimädse kõüte kodo ja et tä olõõs lugõnu poemi valgõst varõsõst, lei säältkotsiit teoksõ valla. Olõõs valgõt varõst, valgõ lehe olliva. Ümbrevahetõt raamatun ol kül valgõ varõs olõman.

*

Ma olõ segätü kolmnukka: E. A. Poe — Petseri kloostri kellälüüjä — Kauksi Ülle. Ku mi Hirohalli edimädsel esinemisel Petseri muuseumin lugõmist alosti, arvasi ma et kloostri sääne kerikidega kotas, pias «Kellä» lugõma. Võti teksti vällä. Es saa alostagi, kellä naksi kõvva mängmä. Hää sissejuhatus, sai mõtõld. Aig lätt, mina istu paprõlehe Poe'ga peon

värisämän. Kavva sa iks vakka olõt, tuu ei passi mu olõkiga. Naksi kellämehega üten lugõma. Mul rõõmus kotas, kellämiis kõlistas ka kergüsi, asi lät tõsitsõs. kellä ka kõvõmbas. Nii terve neli ossa. Leina jaoss ol ka üts ikunõ kell jäänü perrä... Kas ol Poe Petseri kloostri kellämängü perrä uma teosõ kirotanu, vai ol mul kellälüüjaga üleloomulik side, tuu jääs märki.

*

Ega meil kõik elu kelli ja leinaga lähäõi müüdä. Tõsõ tähtsä suhtõ umma mul Karl Martiniga. Ametikult um tä tiatanu, et ma olõ ta kasuimä ja kirändusajalukku lähä ma timä ja tõisi geeniuisi kaatsu parandaja ja ületalvõpidäjana. Mu vanõmba tütre Maali lubas tä 3ndas naasõs võtta, mu hindä planiirse õndas või 8ndas abielus.

Valerialõ ütles Karl Martiini hindä vele olõvat. Hannu nimet tä ka umas veles ja pandsõ tälle nime Tark Suumlanõ. Ruttu lepsevä mehe kokku, et Valeria um näile kasusõsar. Siis saavat pattu ka tetä.

Ma nõudsõ ka tuu jutu pääle velle. Jüri Ehlvest arvas et tä või jo nakata, a märkse kõrd aigu ja leüdse et liig vastutusrikas, timä ei julgu. Jäigi nii et ma olõ tälle mänedžer ja toimõtaja. Kuna geeniusõlõ timä teosõ dikteeritäs, ei saa tä egakõrd arvu, kon um taandrida, vai mis um suurõ tähega. Tä nõud minult ka katalaani ja kreeka keele äräõpmist, selle et ümbrepanõkiga kõgõs võro kiilde ei lõövät tä muial ilman läbi.

*

Suhtõ rahaga umma ka tähtsä nõstõt. Noidõ kotsilõ tul üts laulusalmikõnõ et iks majanduski luulõga sünnütä kokko.

HIROHALLI 2000

Mina kats tuhat ruublit sai
uma värsi raamatus tei
ärä kinkse
ja perräjäänü
öllös iäkapis ja
mõsumasinas sai

Jürka sai inämb ku kats tuhat
paistu et aig täl ol kassin
ja pia sai rahast
paljundamismassin

Valerka kats tuhat ruublit
unõn är näi
tuupääle säädüs muutu
ja Suumõ sõidus
vaivald midägi perrä jäi

Sven esä käest pia kats tuhat sai
vai tä mullõgi kõnõl kohe tu para jäi

Karl Martiini uma kats tuhat
imä käest Nobeli ostmises sai
tuustpääle kaoma jäi

No ooda ma telegrammõ
võlavanglast Soomõst miilitsäst kirjastusõst

kats tuhat saia um jälki mu kõrd
aga ma pelgä ka kuigivõrd

Kiräsõna lät täüde. 19. veebruaril kiroti
alla paprõlõ, et Jyriyy iist mastas mullõ
pia kats tuhat. Massu lätvä maha, a tüü kotsilõ
iks kenä kopik. Karl Martin lät EDASI.
Svenist sai reetur, esä raha iist andsõ vällä
Viktor Kingissepä nimelise teosõ. Valerialõ
tul Hannu esi küllä. Paljundusmassin es
lähä tööle. Jüri ol kõrd aigu Poola rahvava-
bariigin. Tul tagas. Ostsõ jäl massina. Näüs
kas tüütäs.

*

Minevä talvõ leüds Sven Kivisildnik raa-
matut «Puudused uemas eesti luules» lehit-
sen sinnäkotsile kos Aavik um Visnapuu
«Sireli» maahha tennü ja tuud vaimuhaigõs
asjas nimetanü.

Tuupääle kirotiva Sven ja Karl Martin
Sinijärv jpt mitmitkümmit visnapuudulikkõ
valmis. Noist osa piassi *Vikõrkaari* lugõjile ka
tutva olõma.

Edesi es olõ Kivisildnik rahul Ilmeti Ju-
han Liivi perrä tett liivikidega. (Ka

Vikõrkaarin olnuva.) Sven arvas et massaõi
silpe lukõ. Tä kirot Liivi keeli. Tuu tähend
toda, et võtsõ 2 rita riimitüt liivi ja perrä-
jäänü 2 rita proosat.

Uma tähtteosõ, 42osalise poeemi «Märg
Viktor» ütäl tä olõvat alateadvusõ käest
saanu toda kavalalõ üle trumbatõn. Ja tä
olõvat seo teosõga kirändüse tapnu.

Ma küll panni ta ümbre *Likõs Viktoris*, a
teooriast õigõt sotti saaõs.

Mõni aig peräst raamatide vällätulõkit
rabati minnu tävveste tollõga et anti Underi
nimeline toetusraha. Osa lähämbid arvassi et
lugulaulõ iist anti, Sven ol kindla et iks *Likõ
Viktori* iist.

Ja nurisi et eesti luulõ ültse um üts naisi
luulõ ja kõgõs naisõ saava auhindu.

Sõidust toibunu naksi tõnõ õdak luulõ-
tuusi lugõma. Märkse et kaes kõrra Underit,
ku joba kästi. Muidu ma vanast võtsõ «Mu
süda laulab» huupi valla ja kai et mis tulõ, a
ütskõrd aastat 4 tagasi niidse tä mu ärä
riaga «veel kaua lapsi hoiad sa» ja kai et
võta kõrrast.

Suur ol mu päähhä saamine, ku ma jõudsõ
16. leheküllele. Sääl ol 43. vai kõgõ edimäne
osa «Likõt Viktorit».

Seh sullõ alateadvust:

4.

Ku pääle äräväsünüle pada üsk
nii um na kellä käünü minust üle
ta vaotus pääväst siniõdangulõ.

Kõik himo pääväpelgliku ja häbendävä
naid meelütäse õrnakõsõ õdangu —
Tiidmine õnnõrahust lits mu rinda.

Kõik ussõ süämen lätvä valla.
no saa ma sõski tassakõistõ
viil esihinnäst visitiiri.

Järgmine päiv küsse Sveni käest et kuis
tä nii preemiid luut saia ku Underi päält
mahha kirotas. A kirändüse surm pidä kül
paika. Seeni ei olõ kiäki Underit ja Sveni
kõrraga lugõnu.

Sven esi ütäl, et terve raamat um lainat
rituga kirotõt, a seosõ tegevä kunsti. Seo
um sis rahvalaulu meetod põhimõttõliselt, a
parallelim um luulõtuusi vahel. Seo tulõ
tuust et no teksti kirän umma ja mitte pään.

24. veebruar 1990

MEIE INTERVJUU

VALERIA RÄNIK
Intervjuu Piret Viiresele

PV: Ma ei julge Sinuga hästi rääkida. Kardan, et võin esitada küsimusi, mis tunduvad Sulle «idiootlikena», ja Sind kuidagimoodi sellega riivata. Võibolla on mul siiski väike eelis — olen põhjalikult lugenud Su luuletusi, kui toimetasin Su teist luulekogu. See pilt, mis Sinust tekkis, oli jahmatav ja valus. Aga ma arvan, et sain Sinust tookord aru. Sa oled fenomen, mingil määral legendki. Sinust räägitakse, Sind teatakse. Kui palju aga Sinust tegelikult teatakse?

VR: Vaatamata sellele et olen ennegi mitu korda esinenud TV-s ja raadios, avaldanud elulookirjeldusi ja andnud intervjuusid (teine asi, et nende sisse on alati sattunud mõni vale info), ei tea rahvas minust enamasti suurt midagi, kuigi mõnele tundub mu nimi ehk tuttav olevat, see aga just soodustab legendide levimist. Üks asi on see, kui mõni osavam toimetaja on mu laused poolikult üles kirjutanud, tekitamaks väärarvamusi, ja teine asi on mõned tundmatud «autorid», kes levitavad suust suhu mu eluloo versioone, üks kummalisem kui teine. (Kõige hämmastavam on olnud see, mille järgi ma olevat eakas meesterahvas ja lisaks sellele neeger.)

Mõnel inimesel veab selles mõttes, et ta elab kaua, ilma et tema elus eriti midagi juhtunud oleks. Mul aga muudkui juhtus, ühe aasta võis arvestada mitme aasta eest (nagu Põhjamaal). Kõige kas või põgusaks jutustamiseks ei jätku ajakirjas ruumi. Kokkuvõttes: sadismi ja vägivalda pilte (kaasa arvatud kõige esimene elumälestus) jäi meelde juba varasest lapsepõlvest, ja alates lasteaiast sain omal nahal tunda mitut sorti nõukogude elu marasmi.

Õppisin keskkoolis (10 aastat) ja raadiotehnika instituudis (6 aastat). Töötasin mootorõmblejana vabrikus, edasi laborandina ja hiljem ka insenerina kolmes kohas, kus tehti allveelaevu, sõjalennukeid ja side- (loe sõja-)sputnikuid. Viimasest kohast olen õnnelikult ära koondatud tervislikel põhjustel ehk eestikeelse jutuaajamise pärast ametitelefoni.

Elu jooksul olen läbi teinud 14 operatsiooni. Sain kaht liiki kiiritust. Muude füüsiliste ja psüühiliste traumade arv on välja selgitamata.

Oman elektroonikainseneri diplomit, kuid seni pole võimeline korralikult pähe õppima korrutustabelitki. Ainuke asi, mis mul raadiotehnika instituudis õppides selgeks sai, on see, et elektroonikal on väga vähe pistmist elektriga, ning et raadiokiired ja radioaktiivsus on kaks eri asja. Ainuke saladus, mida ma insenerina töötades teada sain, on: võib-olla meie tehnika ülearune salastatus pärineb hoopis häbitundest selle tehnika äärmise mahajäämuse pärast. Või on siin mängus maagia — kuidas võiks midu nimetada olukorda, kui valesti tehtud ja minusuguste võhikute poolt parandatud seadistele sisendatakse töövõime.

Nüüd töötan ja õpin Tartu Ülikoolis, seekord eesti keelt ja kirjandust.

PV: Kuidas Sa aru said, et Sa oled eestlane? Kuidas Sa omandasid keele?

VR: 4aastaselt olen öelnud, et kui suureks kasvan, õpin selgeks mingisuguse keele ja lähen Nõukogude Liidust minema. Nüüd tean täpsustada: mitte ükski, vaid koos Eestiga. 8aastaselt avastasin endas eestlase (seda lugu olen jutustanud juba küllalt palju kordi), umbes 11aastaselt õnnestus hankida esimesi primitiivseid keeleallikaid, alles 13selt sain teada, et mu vanaema oli tõesti eestlane, olgugi et mitmes vene peres kasvanud. Eesti keel oli mul tollal juba üsna selge, peaaegu juba samal tasemel, mis praegu. Ja alles 23selt õnnestus mul ajalehe «Kodumaa» kaudu leida sugulasi Eestis. Ühe mu nüüd juba surnud sugulase koostatud sugupuukroonika on saanud vabariiklikul konkursil preemia ja on praegu Eesti Rahva Muuseumi arhiivis, selle maht on 780 lk. Tänu sellele tean oma eesti esivanemaid kuni 7. põlvni ja kaugeltki mitte vaid nimepidi. (Huvi pärast olgu lisatud, et mu vanaema vaarisa töötas mõõdunud sajandi 50. aastatel meistrina Kärkla kalevivabrikus koos Marie Underi vanaisaga ja oli koguni selle ülemus. Nii et luuletamises on süüdi kalevivabrik.)

Esimest korda kuulsin eesti keelt kõlmas (mitte juppide kaupa) alles siis, kui olin ammugi kirjutanud eestikeelseid luuletusi ja olin välja kutsutud «Luulekeevade» lõppvoorule. See oli 1983. aastal, olin 18. Siis tekkisid mõned kontaktid, sai võimalikuks vahetada kirju, mõneks päevaks Eestisse külla tulla ja rääkima õppida. Mu ettekujutused hääldamisreeglitest olid ähmased

ega leidunud kedagi, kes oleks osanud midagi seletada või viitsinud õpetada. Aitäh sellegi eest, et oldi lahked ja salliti. Häälamisreeglid nagu omal ajal grammatikagi tuli mul ise endale selgeks teha. Kirjapildis olid mulle tuttavad kõik sõnad, mida sisaldasid eesti-vene, vene-eesti ja õigekeelsuse sõnaraamatud. Neid sõnu ma kasutasin ning üsna tihti tuli mul mõne sõna tähendust veel seletama hakata. Alles hiljem tutvusin sellise mõistega nagu põhisõnavara.

Tahaksin lisada, et väga paljude venekeelsete sõnade tähendus sai mulle sõnaraamatuid pähe õppides selgeks just eesti keele kaudu, tänu eesti keele üllatavalt tärpsele ja loogilisele väljaehitusele. Eesti-keelse sõna kujust, juba selle koostisest paistab sõna tähendus, sellal kui venekeelsed sõnad omavad tihti abstraktset kuju, mil pole mõistega mingit nähtavat seost, sõna tähendust pole kellegi käest küsida, seletussõnaraamatuid pole võimalik saada.

Ometi on venelastel võrreldes eestlastega üks väga hea omadus: võõrkeelseid sõnu ja lauseid kasutavad nad äärmiselt harva (suhteliselt levinud ehk ainult *c'est la vie*), eestlased aga muudkui kasutavad ja just venekeelseid sõnu, just nagu kiuste. Ei saa aru, kuidas neil vastik ei ole. Oleks mul võimu, paneksin emakeele reostajale trahvid peale nagu ropendamise eest.

Ka muudest keeltest tulnud võõrsõnade kasutamine on mind alati häirinud. Arvan, et võõrsõnade õigekirjutuse kursuse asemel võiks lugeda ülikoolis jm nende asendatavust emakeelsete vastetega.

Mind väsitab viibimine seltskonnas, kus päevast päeva kasutatakse ühtesid ja samu sõnu. Kui aga juhtub kuulma mõnd haruldast sõna (jällegi juhul, kui seda ei öeldud eputamisest), läheb tuju paremaks.

PV: Millal, kuidas ja miks Sa tulid Eestisse?

VR: Juba loominguliste liitude pleenumi ja Rahvarinde loomise järel oli mul selge, et mitte ainult sellepärast ei pea ma Eestisse tulema, et olen seda eluaeg tahtnud, seda võimalust eluaeg oodanud ja et just 1988. aasta suvel oma Moskva-kammitaist lahti sain, vaid tundsin, et nüüd oli minu aeg Eestisse tulla. Laulva revolutsiooni joovatustes võisin minagi loota, et täna-homme saab Eesti vabaks ja et enamik Eestimaa eestlasi ootab — nagu minagi — pikisilmi ükskõik millist võimalust vabaneda meie elu täitnud marasmidest.

Tulnud Eestisse, muudkui imestasin, kui võrd lihtne, inimlik, koguni demokraatlik ja uskumatult marasmivaba siin elu on. Eestlase nüüdne (minu arvates) üsna leige

suhtumine oma vabadusvõitluse tulemustesse pärinebki sellest, et Eestimaa eestlased ei tea nõukogude korrast peaaegu midagi. Sugu-gi mitte kõigil ei olnud võimalik võrrelda nõukogude korda siin ja mujal.

Venemaal on olnud alati kombeks mõnitada muulasi. Sellisel kujul siin elav eestlane sellega kokku ei puutu, kui ehk ainult sõjaväes. Mina tunnen seda ometi väga hästi, mul on tunne, et ka mina olen sõjaväes olnud, ainult et mitte 2, vaid 24 aastat. Lasteaias põlastati ja kiusati mind võõrapärase perekonnanime ja harva esineva eesnime pärast, hiljulis öeldi, et mul olevat võõras nägu, hiljem hakkas häirima ka oma arvamuse olemasolu, ning kõrgkooli ajal tembel-dati «võõra mentaliteedi kandjaks». Dissi-dendiks ja Solženitsõniks kutsus mind emagi. Ei tea, kust ta mu arvamustest teada sai, ma pole neil teemadel temaga üldse rääkinud.

Koolis kiusati mind sellegi eest, et ma ei oska hääldada helilisi kaashäälikuid. Eestis aga tundusid needki, venelase jaoks helitud, liiga helilistena. Ning inglise keele õpetajaga on pahandust siiani — ikka ei oska ma ennast sundida neid helilisi hääldama hakata.

Tegelikult ei oska ma praegu ühtegi keelt paremini kui eesti keelt. Olgugi et see tähendab poolkeelsust või isegi veerandkeelsust. Ühelgi minu 4 vanavanemast polnud vene keel algselt emakeeleks, kuigi kõigile jäi see ainsaks keeleks, mida edaspidises elus kasutada tuli. Igaühel neist oli omi, mitte eriti häirivaid kõrvalekaldumisi hääldamises, mida kõiki on nad edasi andnud mulle. Ainult et minul läksid nad niivõrd segamini, et kooliõpetajad keeldusid minu vastamist kuulamast ja sundisid vastama kirjutsi. Ja et peale vanemate ja veel üksikute sugulaste ning tuttavate polnud mul Moskvas (meelelaadi erinevuse tõttu) kedagi, kes mind oleks sallinud, siis ei olnud mul peaaegu mingit suhtlemist ja praegugi on mul raske leida vene keeles sõnu väljendamaks seda, mida oskan ometi väljendada kirjutsi. Mõnda aega käisin koguni Kirjanike Liidu kápa all tegutsevas noorte autorite studios, kus mind pandi kirjutama ka venekeelseid luuletusi. Ei ütleks, et nad oleksid olnud halvad. Mõned meeldivad mulle praegugi. Ainuke asi, mis pärast mind seal omaks ei tahetud võtta, on (nagu Moskvas ikka) seesama «võõras mentaliteet»: mida ma poleks ka omast arust ja loogikast teinud või öelnud, kõik oli kummalisel kombel hoopis teisiti aru saadud, koguni ümber pööratud. Esialgu arvasin, et kõik minu ümber on hullud, siis taipasin, et olen lihtsalt teistmoodi.

Umbes 12aastaselt hakkasin mõtlema

vaid eesti keeles (muud viisi säilitada keele-
oskust tollal ei olnud) ja siis ei olnud mul
kunagi raskusi mõtete sõnastamisega, aru-
saamatusi ka mitte, kui mitte arvesse võtta
mu hääldamist. Tulnud siia, Eestisse, sain
koguni kahekordse mõnitamise osaliseks —
nii eestlaste kui ka venelastest naabrite
poolt. Ometi siin on mu jalge all eesti muld,
see annab jõudu mitte märgata midagi, mis on
ajalik, vähetähtis.

PV: Mida on Sulle tähendanud Su elu
Venemaal? Su perekond? Kus on Su kodu?

VR: Mulle esitatakse tihti «idiootlikke»
küsimusi, mida ükski taktitundeline inimene
poleks küll esitanud, kui ainult oleks nõus-
tunud vaeva nägema tutvumaks mu olemuse
ja minevikuga. Kõige tavalisem küsijate
viga on see, et nad ei viitsi aru saada, et
minu elus ei olnud midagi nii, nagu teistel
(normaalsetel) inimestel on olnud.

Oletatakse, et mul on olnud normaalne
kodu. Kodu oli mul küll, see oli vanaema
kodu Kislovodski linnas Kaukaasias, ja see
linn oli (on?) nii väga Tartu moodi. Olin
9aastane, kui vanaema oli sunnitud kolima
Moskvasse ning 14selt käisin koos vana-
emaga kodu varemotel. Maja elanikud, meie
endised naabrid, olles saanud uued korterid
uues majas, lammutasid oma kodumaja ära.
Lihtsalt laastamisrõõmu pärast ja «et kellegi
omaks ei jääks». Maja oli ilus, endine linna-
pea maja, ja naaberasutus tahtis teda omale.
Pärast varemotel käimist tundus mulle, et
mitte kuskil enam ei saa ennast tunda
kodus. Väide, et kodu on see, kus vanemad
elavad, ei pea alati paika. Sest vanemate
elamiskoht võib muutuda hullumajaks. Sel-
leks ta mulle oligi, nagu ka kogu Moskva-
värk kokku. Praegugi ainuüksi Moskva
või vanematekodu mainimine kutsub mul
värinad peale. Olen aastaid oodanud võima-
lust sealt ära minna. Ei hakka rääkima
peresuhetest, see on peresisene asi, ütlen vaid
seda, et mitte kaugeltki igas peres ei või
juhtuda sellist asja: isavanemad tegid katse
ära mürgitada mu eestlasest vanaema, too
jäi aga ellu ja jutustas loo ära, ometi pärast
seda kõik elasid rahus ning suhtlesid edasi
nagu head sõbrad.

Olen pidanud käima Moskvas vanaema
pärast, ju tema ei saanud tulla mulle Eestisse
külla, kuigi väga tahtis näha oma vanaisa
maad ja oma taasleitud sugulasi. Pärast
vanaema surma ei seo mind Moskvaga enam
midagi. Ennegi ei kannatanud ma olla
«vanematekodus» külas rohkem» kui kolm
päeva, sedagi olles kogu aeg joobes. Kauem
joobes viibida ma ei kannata füüsiliselt, ilma
joomiseta ei pea vastu. Kui aga vanemad
käivad siin, siis mul on siin käeulatuses

asju, mis mind eluga seovad, ja inimesi, kes
toetust annavad.

21aastaselt sain vist oma elu suurima
vapustuse. Esimest korda sattusin perre, kus
oli palju rahvast ja kõik armastasid üksteist,
keegi ei karjunud ega sõimanud, peksmisest
rääkimata. Hulk aega ei saanud aru, mis lahti
on, ei mahtunud kuidagi pähe. Tundus une-
näo moodi. Alles siis hakkasin aru saamam
et nii peabki olema, ja nii vist ongi üsna
paljudes eesti peredes.

PV: Sul on terav ja läbinägev pilk
mõnede oluliste asjade tähelepanemiseks.
Tegelikult on Sulle mõneti eeliseks, et Sa
oled mujalt tulnud. Sa näed asju, mida
siinoliijad ei oska või ei taha näha. Sinu
luuletustest on tunda nii viha kui armastust
eestlaste vastu. Kumba on rohkem? Kas see,
et Sa oled Venemaalt tulnud, mõjutab oluli-
selt teiste suhtumist Sinusse? Kas Sind peet-
akse võõraks? Või peetakse Sind omaks?

VR: Olen alati vastanud, et selles suhtes
mind võib kasutada inimese aususe kontrolli-
miseks n-ö laktuspaberina. Inimesed, kes on
ise avameelsed, võtavad mind omaks kohe,
küsimusi esitamata, lihtsalt hakkavad usal-
dama. Need jälle, kes ise teesklevad ja
valetavad, need otsivad minustki midagi
võltsi.

Üldiselt aga, kui elasin väljaspool Eestit,
suhtuti minusse siin igal pool laitmatult hästi,
pärast mu Eestisse pöördumist hakkasid
mõned (kultuuri-) tegelased kibekähku
proovima kujundada mind puhtvenelaseks ja
estofiiliks, loomulikult mu selja taga.

Tegelikult koosneb mu veri 8 või 9 (või
rohkemagi) rahva verest, nii et ühtegi rahva-
osa ei võinud olla rohkem kui $\frac{1}{16}$ või
isegi $\frac{1}{32}$. Täpset koostist ei ole võimalik
välja arvutada, sest puudub täpne info mõne
puhtaverelise esivanema põlve numbrist.
Vere poolt olin eikeegi, jäi ainult oodata,
milline veri võidab. Vere-kategooria rahvuse
määramisel minu jaoks praktiliselt puudus,
seepärast tajusin neid katseid minu vere
%-list koostist välja arvutada (minu käest
midagi küsimatagi) täiesti ootamatu ja seni-
kuulmatu alatusena. Nii tuli loobuda ka mõ-
nestki sõbrast. Arvan, et Eestimaa eestlaste
seast leiduks väga palju sama %-seisuga
inimesi, ka nende seast, kes mind kiusasid.
Kuidas muidu seletada nende hirmu olla
vähem eestlane kui keegi muu.

Eestlane ei nimeta muulastest eestimaa-
lasi eestlasteks sel alusel, et nad Eestimaal
elavad, ometi mujal elanud eestlasi peetakse
ikka muulasteks, reeglina venelasteks, ega
saada aru, miks mõnele repatriandile on
venekeelne pöördumine või vastamine
koguni solvav. (Mu tuttavate seas oli neidki,
kes põgenesid küüditamise eest ise Siberisse,

seal ei teatud neid otsida ja nad elasid seal soodsamates elutingimustes kui küüditatud ning ega nendegi häädamine olnud pärast Eestisse tagasipöördumist veatu. Eriti palju kiusati nende mujal sündinud lapsi, kuigi peab olema selge, et laps ei vastuta oma vanemate poolt valesti valitud sündimiskoha eest. Nüüd hakkab paistma teine suhtumisäärmus: kes polnud küüditatud — polegi eestlane.)

«Miks sa ei taha olla venelane?» küsiti ka minu käest kodus ja koolis. Eks ma sellepärast ei tahtnudki, et sunniti. Seda, et kellelgi on olnud muulastest esivanemad, häbeneti seal nagu surmapattu. Kui aga sedasama küsivad eestlased, tahaks küsida vastu: kas teie, kui oleksite sattunud samasugusesse olukorda, oleksite te suutnud vahetada oma meelt vene vm meele vastu? Ega vene vm keele kõnelemisest ei muutunud muulase veri vene vm vereks. Ka siis mitte, kui venelust topitakse suhu ja persse. Seda enam, et ka see 1/16 vene verd, mida on mulle igal pool ette heidetud, on pärit Tuula kandist, Merjamaalt, kus, nagu teadlased kinnitavad. «massiivse soome-ugri mõju tõttu on nad (st venelaste veregrupid) oma spetsiifika kaotanud». Minu huvi ja armastus merja rahva vastu on alati olnud suur — võib-olla on minu vaenulik suhtumine venelastesse mitusada aastat vana.

Terve elu läks mul selle «loodusevea», «valesse kohta sündimise» vea parandamisele, seepärast ei ole ma jõudnud oma elus teha midagi muud. Mul polnud muud soovi kui ainult elada rahva seas, kelle hulka kuuluvaks ma ennast pidanud olen, ju antakse rahvale omane mõttelaad juba sündimisel kaasa ning sobitada seda võõrasse keskkonda ei ole võimalik. Ja ega ma ole selline, kes nõustuks ennast muutma sobimaks ühiskonda, parem on kuulutada end sellesse mittekuuluvaks. Väljaspool ühiskonda olen praegugi, sest algusest peale oli mu teada, et mujale sündinud eestlane jääb võõraks nii siin kui seal.

Ei usu neid tuhandeid usklikuks hakanuid, kes tulid kirikusse alles siis, kui see enam karistatav ei olnud. Samuti ei usu ma Moskva Eestlaste Seltsi, sest paljud selle liikmed tegid veel hiljuti näo, et nemad ei ole eestikeelsest suhtlemisest sugugi huvitatud, ning ajasid punast juttu. Mäletan hästi, kuidas otsisin eestikeelseid kontakte ja kuidas ometi kõige kindlam koht, kus võis eesti keelt kuulda, oli raudteejaam. Tallinna rongiga saabus iga päev ka natuke eestlasi, nii võis mõõdamines mõnd sõna või lausetki kuulda saada. Jätsin julgalt loengutes käimata ja passisin jaamas, iga päev, mitme sõna pärast. Muudviisi aga ei olnud võimalust

kuude kaupa eesti keelt kuulda. Ja alles siis, kui ma ise juba Eestis olin, hakkasid Moskva eestlased helistama mu vanematele kutsu- maks mind igale poole üritustele. Kahjuks ei olnud mul võimalik rääkida nendega isiklikult ja küsida, kas nad varem olid, kas ootasid riigi luba oma keelt ja rahvast armastama hakata.

PV: Sina ja eesti kirjandus?

VR: Sisuliselt olen minagi väliseesti kirjanik, sest eesti kirjanikuks sain väljaspool Eestit. Oma esimese luulekogu käsi- kirja esitasin «Eesti Raamatusse» Moskvas elades. Seal alustasin kaht proosaraamatut, mille lõpetamiseks pole aega, sest iga päev töötan ja õpin ning tegelen kogu aeg kelle- gagi või millegagi, omaenda asjadega aga mitte. Luuletused nõuavad vähem aega, seepärast olen sunnitud piirduma luuletamisega.

Ma pole kunagi mõelnud selle üle, kas minusugusele leidub eesti kirjanduses kohta. Mingisugusesse muusse kirjandusse ma ilmselt ei sobi ega tahagi kuuluda. Eluaeg olen tahtnud tegelda kirjandusega, millekski muuks mul pole kutsumust olnud, midagi muud ma ei oska ega kavatsen teha. Kuigi küll leidis neid, kes minu loomingut luge- mata on püüdnud mulle (asjata) selgeks teha, et kui ma tahaksin olla eesti kirjan- dusele kasulik, siis võiksin seda olla (vaid) eesti kirjandust vene keelde tõlkides.

PV: Mis Sa sellest arvad?

VR: Arvan, et eesti kirjandust ei ole vene keelde tõlgituna kellelegi vaja. Keegi ei loe ega osta raamatuid, mille autoril on keeleliselt võõras või tundmatu nimi. Rah- vaste kirjandusega on kursis ainult need literaadid, kes on otseselt tõlgete toimetamise- ga kokku puutunud. Selline mulje jäi mulle Moskva kirjanduselust.

Mu elu kõige raskem töö oli resümee- de tõlkimine «Akadeemia» jaoks. Niipea kui istusin laua taha, hakkasid tulema mõtte- krambid. Iga väikese lõigu tõlkimiseks läks mitu tundi, tuli vaadata sõnaraamatusse, igapäevasedki väljendid olid mälu sees kinni, nagu polekski olnud tegemist keelega, mida olen kuulnud enda ümber 24 aastat. Olin nõus tegema ükskõik mis vastikut tööd (korter saigi vapustavalt puhtaks), ainult et mitte läheneda lauale, mille peal oli «Aka- deemia» tõlge. Kui küsitakse, kas ma midagi edaspidigi tõlkida kavatsen, vastan lühidalt, et ei saa, sest ei saa oma mäluarjajärist üle. Kuidas küll tahaksin unustada kõike, mis oli mu elus Kislovodski ja Eesti vahel, ka toda keelt, mida olin sunnitud sealmaal rääkima.

Räägitakse, et on vaja armastada keelt, millesse tõlgid. Mul oleks aga raske armas-

tada keelt, milles ma pole midagi head kuulnud. Ma pole kuulnud seda keelt kasutatavat muuks otstarbeks kui sõimamiseks, laimamiseks ja kamandamiseks. Ja kui tehnika pole veel jõudnud sellele tasemele, et suudaks midagi inimese soovi järgi tema mälust ära kustutada, siis mälu kaitses end ise ja see, mida ta unustada tahab, ruttu ka unustatakse. Mitme aasta pärast ei jää sellest keeleoskusest vist enam midagi.

PV: Sina ja ülikool?

VR: Ka ülikooliga ei ole ma rahul.

Kui meie eesmärgiks on varustada teatud protsent elanikkonnast diplomitega, siis sellega ei pruugi tegelda ülikool. Ta peab kasvata teadureid, kooliõpetajate kasvatamine jäägu Peda hooleks. Tundub, et praegune ülikooli õppeplaan on mõeldud neile, keda õpitav aine üldse ei huvita. Loengutel räägitakse kiiruga ja natuke igast asjast, süveneda millessegi pole aega ega võimalust. See, keda õpitav aine on varemgi huvitanud, on kõik selle juba ise läbi lugenud. Mind näiteks solvab see, kui kohustusliku õppevahendiks määratakse raamat, mis on mul lapsepõlvest saadik peas mis peas, ja kui ma pärast hakkam vastama midagi väljaspool seda, öeldakse, et seda ei ole vaja, see pole kohustuslik, panevad niisama viie, ei lase mul nautida suhtlemist õppejõuga, mida ma vajan rohkem kui eksamitulemuse matriklisse märkimist. Praeguseks hetkeks, kui poolteist aastat on juba ülikoolis õpitud, võin öelda, et peale antiikkirjanduse kursuse ei saanud ülikool mulle pakkuda midagi uut. Eesti keele kursust, mida just minule vaja oleks, pole kateedril pakkuda, ja kirjan dust, mille pärast ma siia õppima tulin, on äärmiselt vähe, seevastu sunnitakse teist korda tegema punaseid aineid.

Ei teagi, kas tasub õppimist jätkata. Üks diplom mul juba on, teist pole vaja. Mul on vaja kogu aeg kuulda midagi uut.

Niisiis, pakkudes läbitöötamiseks neid teoseid, mis on niigi igale huvilisele kättesaadavad, võrdsustab ülikool asjast huvitatuid nendega, kelle ainuke eesmärk on eksamist läbi saada, ning õpetab poole jõuga läbi-pääsemist — sessist, edaspisest tööst ja elust.

Vapustavalt mõjub I kursuse esimesi loenguid, mil õppejõud palub nimetada 7 läänemeresoome rahvast, ja ainult üksikud õpilased oskavad nimetada paar-kolm rahvast. Mil-leks tulevad õppima eesti filoloogiat inimesed, kes pole eluaeg kordagi huvi tundnud oma rahva lähemate sugulaste vastu?

Kohutav on kuulda nurisemist ja solvumist üliõpilaste poolt, kui nende käest nõutakse keeltekaardi tundmist. Igal filoolo-

giahuvilisel (ja mittehuvilisel) tuleb juba lapsepõlvest peale tunda seda kaarti nagu 2×2, seal on ju meie keele koht maailmas.

Töötan praegu ülikooli eesti keele kateedris vanemlaborandina ja umbes kord nädalas vastan küsimusele, mis eesti keele kateedris töötav inimene ei oska eesti keelt. Pidevat eestikeelset suhtlemisstaazi on mul ainult 1,5 aastat, ja arvestades, et isegi eesti keele kateedris ei leidu kedagi, kes oskaks või viitsiks mind aidata, tekib küsimus, kas tõepoolest oli eetilise mind kateedrisse tööle kutsuda ja seejärel ilma elementaarse hooleta jätta. Mõnikord mõtlen, et mul oleks olnud kasulikum sündida kurdi või keeletuna, siis saaks ainult kirjutsi suurepäraselt asju ajada. Teine üsna levinud äärmus on komplimentide tegemine, mida pean vähemalt ebaviisakaks. Kui ma tõepoolest valdaksin eesti keelt hästi, poleks kellelgi pähe tulnud sellest rääkima hakata, kui ma millegipoollest teistest ei erineks. Mul aga tekib iga kord järgmine võrdlus: kui jalutule õpetatakse proteesiga käimist, siis ei räägita kogu aeg tema kuuldes: «Näe kui tubli, komberdab nii, et ei saagi aru, et ilma jalata.» Poonu majas ei räägita poomisnõrist ega vigasele tema vigadest.

Ja kuna öeldakse, et ei ole halba ilma heata, siis ma ei tohi unustada ka seda, et olen ometi väga tänulik kateedrirahvale nende lahkuse ja sügava intelligentsuse eest, mida meie ajal on nii raske leida (isegi ülikoolis). Ma pole kunagi varem näinud nii palju häid ja enamasti omakasupüüdmatud inimesi koos. Meie suhtlemine on lihtne ja loomulik, igäuhega saab suhelda nagu võrdne, intriige ei ole kunagi olnud. Olen uhke ja õnnelik oma töökaaslaste üle (mõni üksikerand ei riku reeglit) ja kuigi laboranditöö mulle ei istu ning meeeldi paneksin selle maha, oleks mul ometi kahju lahkuda oma kateedri inimestest.

PV: Sina ja Tartu?

VR: Niipea, kui ma tulin Tartusse küsima, kas mind ülikooli kas või vabakuulajana vastu võetakse, sain kohe aru, et see linn on minu, et just teda tahan võtta oma kodulinnaks. Tunnen rõõmu sellest, et olen Tartus. Ei taha siit mitte kuhugi, ära olles hakkam kohe tagasi igatsema. Tartu on minu jaoks natuke liiga suur, ometi on ta parajalt väike, et igal pool kohata tuttavaid inimesi, kuhu ja mis ajal ka välja ei läheks. Tartus ei ole võimalik end üksildasena tunda. Tartu on vabananud mind 15 aastat kestnud koduigatsusest. Olen siin kodus ja see tunne harjumuseks ei muutu.

PV: Sina ja «Hirohall»?

VR: «Faktiliselt on «Hirohall» minu elu

esimene sõpruse kogemus. Õigemini, enne seda ei olnud minu sõprade seas alla 40-aastaseid inimesi. Noori — omaealisi ja, jumal hoidku, endast nooremaid — ma lausa kartsin, sest ei saanud neist aru. «Hirohalli» loomise ajaks (1989. a veebruaris) olin juba niipalju «inimeseks saanud» (nagu ütles meie suur sõber H. Oittinen), et võtsin «Hirohalliga» liitumise ettepaneku suure vaimustusega vastu. Mulle avanes senitundmatu rõõmus ja loomulik elu, mille eest olen oma sõpradele igavesti tänulik. Hirohall on suurepärane avantüür, ja mina armastan avantüüre. See on mul vanaemast.

PV: Sinu viimase, peatselt Kostabi-Šeltsi kirjastamisel ilmuva raamatu pealkiri on «Ellujäämine». Sa oled jäänud ellu. Mida see tähendab?

VR: Eks see tähendagi seda, et loodetavasti see raamat ei jäägi viimaseks (nagu Sa ütlesid). See tähendab ka seda, et päris tõsiselt pean oma teiseks sünnipäevaks 15. augustit 1988, oma Eestisse-tuleku päeva.

Esimest korda tundsin end noorena tol Eestigi jaoks esimesel ärkamissuvel, Saaremaal heinateol. Tartus, kus mulle anti Eestisse jäämise lootust, nähti mind esimest korda naeratamas — ma esialgu ei saanud aru, mis toimus mu näoga. Enne ma ei sallinud naeru jm lihtsameelseid rõõmuavaldusi, kuna ei leidnud nende jaoks vähimatki põhjust.

Esimese talve elasin üle suvilas Peedul, kus oli kütmisele vaatamata miinus seitse kuni pluss kolm kraadi toas ja öösiti ronisid rotid turja. Ometi seal, pärast 15 aastat kodutust, tundsin end olevat kodus ja olin õnnelik nii nagu ei kusagil varem. Nagu liivlased, kes terve päeva jooksul pidasid

jumalaks asja, mida nad olid hommikul tähele pannud, nii mina, ärgates hommikul, nägin puulage ja mõtlesin, et olen nüüd ellu jäänud, igal hommikul uuesti ja avastades seda igakord justkui esimest korda. Seitse kuud järjest ja mõnikord ka oma Tartu-korteris, nüüd ilma puulaeta.

Alles möödunud aastal hakkas söök mulle maitsma ja tujugi hakkas sõltuma sellest, mis minul ja teistelgi seljas on. Sain aru mänguelementidest suhtlemises ja suhtumises asjadesse, hakkasin harjutama variante ja varjundeid. Päris maailmaavastamiseks oli see, et inimesele t o h t i s näidata h e a d suhtumist temasse — häbenemata, midagi kartmata.

Tagantjärele on arusaamatu, mil viisil õnnestus mul eluga toime tulla neil aastail, kui ainsaks lohutuseks oli võimalus tegelda eesti keelega (kas või ainult mõtelda selles, õnneks seda ei saanud keelata keegi) ja ainsaks elumõtteks oli lootus kunagi tulla elama Eestimaale. Vist ellujäämiseks oligi vaja ülikõvasti klammerduda mingisuguse asja külge ning välja lülitada kõik muu. Tulnud Eestisse, kaotasin varsti selle klammerdusvõime ära. Näis, et olen muutunud koguni tahtejõuetuks — miski asi ei haara, seegi, mida enne nii väga harrastasin, jätab kuidagi leigeks. Tihtipeale ei teegi midagi, lihtsalt olen. Kiusatusi on palju, kõigesse

klammerduda ei jõua, jäägitult anduda ühele asjale ei luba asjaolud. Tuleb teha korraka kõiike, vähehaaval ja halvasti, mis tasapisi hakkab piinama. Ometi endiselt luban endale lihtsalt jälgida elu ja nautida selle paljupalgelisust. Parem hilja kui mitte kunagi.

Veebruar 1990
Tartus

PSÜHHOLOOGI PILK

ALO JÜRILOO
VAINO VAHING
Psühoanalüüsi loeng

Sigmund Freudi psühoanalüüsi õpetus II

Freud ja Fließ

Josef Breueri järel sai Freudi parimaks sõbraks nina- ja kurguarst Wilhelm Fließ. Ta oli Freudist kaks aastat noorem ning praktiseeris Berliinis. Freudiga tutvus ta viimase närvisüsteemialastel loengutel 1887 just Breueri soovitusel. Fließil oli suurepärane fantaasia ja hea jutustamisoskus, mitmeid ekstravagantseid ideid ning plaane, kuid väljapaistvat teadlast temast kõigile katsetustele vaatamata ei saanud. Mitmed Freudi biograafid on koguni imestanud, et Freud, keskealine, õnnelik abielus mees ning kuue lapse isa, nii tugevasti kiindus endast intellektuaalselt märksa nõrgemasse kolleegi ja arvestas tema nõuandeid paljude aastate vältel.

Kui ühine töö ning korrapärased mõttevahetused Josef Breueriga andsid Freudile lõppkokkuvõttes meetodi inimese süva-psühholoogiliseks uurimiseks — psühoanalüüsi, siis sellesama meetodi abil avastatud neurooside seksuaalne tagapõhi ning seksuaaltungi osakaal meie igapäevases elus viisid Breueri ja Freudi teineteisest lõplikult eemale. Samal ajal lähendasid nad aga Freudi Fließile, kes oli loonud üsna fantastilise teooria mehe ja naise perioodidest (23 ja 28 päeva), kirjutanud artikli kuupuhastuse ja nina limaskestast funktsioneerimise omavahelistest seostest just sellesama tabuteema — *sexus*'e alusel. Suurt huvi tundis Fließ inimese biseksuaalsuse ilmingute vastu. Ilmselt on Jonesil õigus, kui ta ütleb, et Freudi «sõltuvuse» Fließist ei tinginud mitte nõrga isiksuse vajadus toetuda tugevamale, vaid pigem vastupidi — Freud ise pulbitses niivõrd intellektuaalsetest võimetest ning uutest ideedest, et ta ei suutnud iseendaga ükski toime tulla. Fließ andis Freudile nõu iga uue kirjutise puhul, ta oli seega oma-moodi tsensoriks, kes rohkem küll julgustas kui keelas, pakkudes samal ajal ka hingelist tuge, sest 1890. aastatel kannatas Freud tugevate neurootiliste vaevuste all. Freud ise on kinnitanud, et võlgneb Fließile terminite «latentsperiood» ning «sublimatsioon» kasutuselevõtmise.

Selle sõpruse lõpp osutus aga samuti

üsna kibedaks — asi sai alguse küll teaduslikust vaidlusest, kuid lahkuminekut tuimestasid Fließi süüdistused, et tänu Freudi lobisemisele oli tema biseksuaalsusteooria ilmunud hoopis teise mehe (Swoboda) nime all. Kuigi Freud on oma süüd alati eitunud, võib tema hilisematest kirjutistest ning ka mõnedest avaldatud unenägudest leida vihjeid, et Fließil oli tõepoolest õigus. Veel 1901. aastal tegi Freud ettepaneku koos biseksuaalsusest raamat kirjutada, kuid Fließ lükkas selle pakkumise tagasi ja nende sõprus häabus lõplikult.

Eneseanalüüs

Pärast 1889. aastal põetud grippi tekkisid Freudil südame rütmihäired, mis teda aeg-ajalt vaevasid ja viis aastat hiljem juba päris tõsiselt tunda andsid. Nende peamiseks põhjuseks tuleb ilmselt pidada Freudi suitsetamiskirge — tema tavaliseks normiks oli 20 sigarit päevas. Freud ise tundis oma «südamehaiguse» pärast suurt muret ning oli tihtipeale veendunud, et tal tuleb noorelt surra. Samal ajal sooritas ta aga korrapäraselt üsna raskeid mägimatku Viini ümbruses, mis näitab, et tegelikult oli ta süda küllalt tugev ja terve.

Lisaks südamekaebustele kannatas Freud ka migreenihoogude, samuti tugevate meeleolumuutuste all, mida ta ise oleks ilmselt hiljem «ängistushüsteeriaks» (meie aga vahest «paanilise hirmu sündroomiks») klassifitseerinud. Seejuures avaldus ängistus eriti selgesti surma- ning rongireisihirmu atakkides. Kurvameelsusperioodidel polnud Freud väljaspool tööaega praktiliselt üldse võimeline oma mõtteid koondama ega kirjutama. Pärast üht järjekordset kurnavat atakki otsustas Freud 1897. aastal lõpuks rakendada oma meetodit iseendale, s.o alustada eneseanalüüsi, omaenda mitteteadvuse psühoanalüüsi, mis andis tema käsutusse ammendamatu psühholoogilise laboratooriumi — iseenda psüühika. Just enda psüühikat uurides jõudis Freud üksikult üldisele, lõi uue ja murrangulise tähendusega, tõeliselt õhtumaaliku psüühikateooria, just tema enda psüühilised vaevused (lisaks tolleaegse Viini õhkkonnale ning suhetele isaga) osutusid selleks tõukejõuks, mis kannustas Freudi inimpsüühika uurimisele.

Õigupoolest oli Freud juba 1895. aastal alustanud oma unenägede ülestähendamist ning analüüsi. 1896. aastal (mil suri isa Jakob

— Freudi enda sõnul oli see olulisim sündmus tema elus) püüdis ta jõuda arusaamisele varasema lapsea seksuaalsete kogemuste olemasolust ning nende püsivast tähendusest hilisemas elus. Seksuaalsete kogemuste viimine nii varasesse lapsepõlve oli seni-tundmatu asi, veel enam — XIX sajandil kui Mõistuse triumfi sajandil näis see lausa pühaduseteotusena. Ent Freud, varustatud füsioloogilaboratooriumis nõutud visaduse ning järjekindlusega, ei peatunud. 1897. aastal lokaliseeris ta varaseimad seksuaalsed kogemused suu ning päraku ümbrusega (hilisem sõnastus: «anaal-oraalne faas» — esimene etapp isiksuse arengus) ja samal aastal jõudis ta ka lapsea vere-pilastuse (*Inzest*) soovi ideeni, arusaamisele oma lapsea kirest, seksuaalsest kiindumusest ema ja armukadedusest ning vihast isa vastu. See sai alguseks ühele enim ühiskondlikku kõlapinda ja pürjellikku halvaks-panu leidnud tugisambale Freudi teoorias — Oidipuse kompleksile.

1899. aastal kirjutas Freud Flieebile, et tänu eneseanalüüsile oli ta hakanud end tundma palju paremini, «palju normaalsemana kui 4—5 aastat tagasi». Mis võiks aga hingeteadlast rohkem tiivustada kui veendumine iseendal rakendatud teooria väärtuslikkuses. Eneseanalüüsi Freud siiski ei lõpetanud, ka edaspidi pühendas ta iga päeva viimase pooltunni oma psüühika analüüsile.

Professor Freud

1892. aastal üüris Freud veel kolm tuba maja alakorrusel («Minu kuus last on minu uhkus ja rikkus»), kus ta sai vaikuses tööd teha ning patsiente vastu võtta. Seal ja ülakorruse lastetubades mööduski põhiliselt tema aeg. Teatris käis Freud väga harva, eelistades seejuures Mozarti oopereid, harva külastas ta ka juudi klubi. Varasem malemängukirg loovutas 1890. aastatel oma koha kaardimängule, traditsiooniks oli, et iga laupäeva õhtul kogunes tema juures kindel seltskond mängima vana viini kaardimängu tarokki.

1896. aasta detsembrist hakkasid lõpuks ka Freudi rahaasjad paremini minema. Patsiente tuli nii lähedalt kui kaugelt, tööd jätkus juba kaheksaks, kümneks, koguni üheteistkümneks tunniks päevas. Teeninud ühe nädalaga 700 kuldnat, tähendas Freud ühe päeva lõpul väsinult, et rikkaks saamine peab siin linnas küll väga raske olema. Ometi tähendas regulaarne ja korralik sissetulek seda, et Freudide pere sai esmakordselt piisavalt raha äraelamiseks ning mõneks välismaareisiks — nad võtsid ette pikki reise Itaaliasse, samuti Saksa-

maale. Põhilise osa oma tähtteosest «Une-nägude tõlgendamine» («*Die Traumdeutung*») kirjutaski Freud valmis 1899. a suvel ühes Baieri talumajas.

1900. aastaks oli Freud olnud privaat-dotsent juba tavatult kaua — 15 aastat. Ta oli osutunud suurepäraseks lektoriks, kes seejuures kunagi loenguid ette ei valmistanud ega märkmeid ei kasutanud, samal ajal oli tal ette näidata väljapaistev teaduslike tööde nimestik, tema kandidatuuril oli mitme mõjuka professori toetus, kuid professorikute vormistamine ei liikunud siiski. Millegipärast kandis minister von Härtel, kelle allkirja oleks tarvis läinud, isiklikku vimma Freudi vastu. Freud polnud mitte esimene juut tolle-aegses Viinis, kellel tekkisid säärased probleemid. Hoolimata põlgusest telgitaguste manöövrite vastu õnnestus tal professorikute saada just sel moel: et ühe tema naispatsiendi tädil oli kodus haruldane maal, mida von Härtel väga linna maaligaleriisse himustas, oli tehing peagi sõlmitud. Professoritiitel tähendas Freudile kohe rohkesti au ja kuulsust, pikki järjekordi vastuvõtutoas, intellektuaalse isolatsiooni lõppu ja jüngrite kogunemist tema ümber.

«Projekt»

Saanud korraliku meditsiinilise hariduse, oli Freud esimestel ülikooliaastatel veendunud materialist ja loodusteaduste universaalsuse pooldaja. Ilmselt on aga kõik arstiteadust õppinud kogunud esimestel kursustel tekkivat piiritut usku loodusteaduste kõikvõimsusse ja ainuõigsusse, et seejärel viimastel kursustel taas nende ilmeksimatuses ning kõikehõlmavuses kahtlema hakata. Lisaks loomupärasele teadmishimule ja analüüsioskusele oli Freudil vedanud ka filosoofiaõpetajaga, kelleks oli positivistliku maailmanägemisega professor Brentano (meenutagem inglise positivist John Stuart Milli esseede tõlkimist Freudi poolt 1879. aastal). Brentano filosoofiaseminaridest õpiski Freud kasutama loodusteaduste meetodeid inimpsühholoogias, rõhutades samal ajal aga aju füsioloogiliste ning psühholoogiliste protsesside lahushoidmise vajadust. Nende ühendamist tervikuks — nn psühhosünteesi — pidas ta oma ajastule veel üle jõu käivaks.

Sellise tõdemuseni jõudis Freud 1887. aastal alustatud ning poolelijäänud ajuanatoomia-alase suurteose kaudu ja 1897 kirjutatud, pigem filosoofilises kui neuroloogilises essees pealkirjaga «Projekt». See Freudi suhteliselt vähetuntud töö oli

tema viimaseks katseks klammerduda mõistuse ilmingute seletamisel aju anatoomia külge. «Projekti» kirjutas Freud ajal, mil tema eesmärgiks oli jõuda teooria kaudu metateooriani, s.o oma teadmisi suurendades aju anatoomia ja füsioloogia, psühhopatoloogia ning psühholoogia kaudu filosoofia juurde. «Projektis» seadis Freud endale eesmärgiks luua psühhologiateooria, mis oleks loodusteaduse osaks. Selle algpõhjaks pidid olema neuronid kui materiaalne substraat, mille kvantitatiivselt determineeritud protsessid määravad psüühiliste protsesside iseloomu.

«Projektis», mille võtmesõnaks oligi «kvantiteet», nägi Freud närvisüsteemi funktsioneerimises esiteks «inertsuse» (*Trägheit*) printsiipi, mille järgi neuronid kalduvad vabanema igast kvantiteedist, mida nad sisaldavad — hiljem kujunes sellest seisukohast naudingu/mittenaudingu (*Lust/Unlust*) printsiip. Teiseks eristas Freud «konstantsuse» printsiipi — loodud 1892 koos Breueriga —, mille järgi närvisüsteemile on omane hoida endas konstantset «ärrituste summat». *Ego* moodustuks siis neuronitest, millel on konstantne kvantiteedireserv ja omavaheline vaba kommunikatsioon.

«Projektis» kirjutas Freud primaarsetest ja sekundaarsetest vaimsetest protsessidest. Primaarseid protsesse iseloomustas ta kui pärssimatu, vabalt voolavaid, sekundaarseid aga kui pärsitud, madala kvantiteediga vaimseid protsesse. Selles töös kirjeldas Freud juba ka «primaarseid kaitseprotsesse» ja «repressiooni». Näeme, et peaaegu kõiki teemasid, mida Freud «Projektis» käsitles — ning millest tuleb meilgi edaspidi juttu —, arendas ta edasi hiljem, mõningaid alles 30 aasta pärast, mõningaid aga juba oma järgmises psühhonaalüüsi põhiteoses «Unenägede tõlgendamine».

«Acheronta movebo»¹

Freud ise on oma raamatute kohta öelnud, et parimad on «Unenägede tõlgendamine» ning «Kolm esseed seksuaalsuse teooriast» («*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*», 1905). Seejuures arvas ta esimest neist rutem moest minevat, kuna see võetavat üldiselt omaks, teist aga lootis kestvat palju kauem. Need kaks raamatut olid ainsad, mida Freud iga kordusväljaande tarvis täiendas ja parandas.

Mõte kirjutada raamat unenägedest

tekkis Freudil, kes ise tihti und nägi, 1897. aasta mais, kaks kuud enne eneseanalüüsiga alustamist. Esimeseks tõukeks võib siin pidada avastust, et unenägede olemus on salajaste soovide täitumine, millele Freud sai lõplikult kinnitust 1895. aastal, pärast oma unenäo esmakordselt täielikku analüüsi. Muide, teada on isegi koht, kus see toimus, — «Bellevue»-restoranis terrassilaua ääres. Pärast kaheaastast materjali kogumist leidis Freud, et tema teooria on täiesti originaalne. Raamat, milles ta lisaks unenägede tõlgendamispõhimõtetele esitas oma arusaamad mitteteadvusest ja Oidipuse kompleksist, ilmus aastal 1900 600-s eksemplaris. Esialgu jäi see peaaegu tähelepanuta, järgmise paari aasta jooksul müüdi vaid 351 eksemplari.

Lahanud arstliku põhjalikkusega oma eelkäijate seisukohti, leidis Freud neis paljugi paikapidavat oma teooria tarvis. Unenägede ainestik osutus tõepoolest pärinevaks läbielatud sündmustest; ometi tuleb unenägedes esile selliseidki mälestusi, mida inimese ärkvel olles meelde tuletada ei suuda. Need mälestused võivad pärineda varasest lapsepõlvest. On märkimisväärne, et unenäos ei elustu mitte ainult kõige eredamad kogemused, vaid pigem vastupidi — ka kõige tühisemad ning vähetähtsad seigad, näiteks mõned juhuslikult silmatud lausekatked ajalehest, pealtkuuldud kõnelusest jne. Freud pidas seda tõsiasja ääretult tähtsaks — näeme, et ka kõige tühisem sündmus talletub ühel või teisel viisil meie psüühikas, tahame seda või mitte. Näiteks mäletas Freud ise, et oli korduvalt unes näinud omapärase kujuga kirikutorni, mille ta kord Salzburgi ja Reichenhalli vahelisel raudteel ka kümnekond aastat hiljem taas tege-likkuses ära tundis.

Freud eristas nelja tüüpi ärritajaid, mis unenägede nägemist esile kutsuvad: 1) välised ärritajad, 2) meelelundide sise-mised erutusseisundid, 3) kehasisesed ärritusseisundid, 4) puhtpsüühilised tegurid. Nii võime näiteks teki mahaajamise järel leida end unes olevat külma vette kukkunud, lühiajalised hüpnagoogilised hallutsinatsioonid võivad jätkuda pikema unenäona, kõik meie siseelundid võivad erutusseisundis põhjustada välisärritusega võrreldava tõuke unenäo tekkeks (näiteks südame- ja kopsuhaigete unenäod on selgesti erinevad). Unenägede neljas, psüühiline tekkepõhjus on kõige olulisem. Et seda seletada ning tõestada üldse unenägede tõlgendatavust, tuli Freudil luua terve uus psüühikateooria.

Neurootikute psühhonaalüüs ja nende unenägede uurimine mitme aasta jooksul andsid alust mitmeteks kõiki unenägu-

¹ «Allilma tungin» (lad k) — Freudi motost «Unenägede tõlgendamisele».

sid haaravateks üldistusteks. Freudi arvates on võimalik tõestada, et unenäod on tõrjutud soovide varjatud täidemindekud. Kuulsaks saksa neuropsühhiaatri Griesingeri sõnul on soovide täitumine unenägude ja vaimuhaiguste ühiseks sisuks — seega pole seegi Freudi mõte uus, erinevalt Griesingerist aga põhjendab Freud end veenvalt ja heidab pilgu märksa sügavamale — mitteteadvusse.

Oma väidete kinnitamisel analüüsib Freud mitmeid tüüpunenägusid, mida paljud meist — kui mitte kõik — on näinud. Need on: alastioleku-, lähedase inimese kaotuse, eksami- ja hilinemis-, hambavalu-, lendamis- ja kukkumis-, siin-ma-olen-juba-olnud- ja sünnitamisenäod. Freud leidis, et kuigi unenäod ei pea olema selgesti mõistetavad, on nendest nagu vanadest hieroglüüfidestki võimalik aru saada. Raskused on selles, et iga uneelement võib olla: 1) positiivse või negatiivse tähendusega, 2) mälestus, 3) sümbol või 4) peab tõlgendamine lähtuma hoopis selle elemendi kõlalisesest või ortograafilisest kujust. Tüüpiline on unenägudele seegi, et kõige intensiivsemad uneelemendid on kõige sisutihedamad, unenäo tõlgendamist aga tuleb tihtipeale alustada selle lõpust, mitte algusest. Unenägu on Freudi järgi lakooniline, kokkukurutud, erakordselt tihe seoste esitus, kuid see ei ole pelgalt piltide rida — tõlgendusel võib vahel olla suuremgi tähendus piltkujutiste sõnalisel küljel ja selle alusel tekkivatel seostel.

Lõpuks jõuab Freud nelja põhilise, latentset unenägu manifestseks muutva unetöö (*Traumarbeit*) reeglini, mis alati unenägudes toimivad. Esiteks on unenäole iseloomulik tihendamise, kokkusuurumise püüe. Teiseks peab unenägu arvestama sisemist tsensuuri, mistõttu me oma unenägudes leiame palju esmapilgul mõistetamatut ja absurdset, tegelikult on aga tegemist tsensuuri poolt algatatud ülekandegaga (Freudi enda sõnade järgi peitub siin tema uneteooria tuum). Sellepärast esineb unenägudes rohkesti sümboleid, egoistlikud ja erootilised ilmingud ning soovid saavad selgeks alles pärast nende sümboleid lahtimõtestamist.

Kolmandaks unenägude põhireeglits nimetas Freud ainstiku teistkordset töötlust ja neljandaks kohanemist unenäo väljendusvahenditega.

Analüüsides oma patsientide unenägusid jõudis Freud üha uuesti samale tulemusele, mis oli selgunud juba Breueri Anna O. juhtumist — suurim osa täiskasvanud inimeste unenägudest käsitleb erootilisi ilminguid ja soovide, seda nii neurootikute kui

täiesti tervete inimeste puhul. (Freud ei tee selget vahet normaalse ja neurootilise hingeelu vahel, vaid käsitab neid pigem eri suurusastmetena.) Sümbolid (kättesaadavad juba üsna noorele unenägijale), mida unenäos sisemise tsensuuri vaigistamiseks kasutatakse, on aga sageli ühetaolised ja seetõttu on mõtet neil põgusalt peatuda.

Peatükki unenägude sümbolilisest täiendas Freud pärast Stekeli raamatu «Unenägude keel» (*Die Sprache des Traumes*, 1911) ilmumist, sest algsest polevat ta osanud sümbolite niisugust tähelepanu pöörata. Seksuaalsete sümboleid üldist tõepärasust näitasid mitmed Freudi mõttekaaslased, samuti näiteks Schröteri hüpnootilised sisendused (sisendas *coitus*-unenägusid hüpnootis katsealustele, kes ärgates meenusidki seiku, mis sobisid hästi unesümboleid tõlgenduse teooriaga). Sestap rääkis ka Freud edaspidi sellistest sümbolitest nagu keisef, kuningas, keisrinna, kuninganna, ka Goethe jt suurmehed kui isa ja ema sümboleid; pikad ja teravad esemed — kepid, sauad, vihmavarjud, noad, odad, ent ka lips, tööriistad, tulirelvad, käsi, jalg — sümboliseerivad fallost; kastid, karbid, kapid, ahjud, laevad, magamistoad, kaetud laud, suu, kõrv, silm — sümboliseerivad naise keha *resp.* genitaale; trepid, redelid, neist üles- ja allakäik — *coitus*; kiilaspea, juuste lõikamine, hamba väljatõmbamine — kastreerimist; kõndimine läbi tubade — abielu jne. Tõenäoliselt on selline sümbolikäsitlus ning Freudi «panseksualism» tuttav ka paljudele meie lugejatele, sest just nendest tavatsesid rääkida meie psühhiaatriadeoloogid Freudi teooria täieliku väärtusetust ning vääramust «tõestades». Siinkohal märkigem, et Freud isegi oli üsna hädas jüngritega, kes püüdsid kõiki unenägusid ning psühhopatoloogilisi sümpomeid vaid seksuaalsel pinnal tõlgendada.

Juba teise tüüpunenäo — lähedase kaotuse unenäo juures jõudis Freud välja Oidipuse kompleksi teooriani, ehk, hilisemaid märksõnu kasutades, «fallosefaasi» kõige olulisemate «objektisuheteni». Kirjutades veripilastuse-soovist juba väikelastel ning meenus tades Sophoklese kuulsat lugu Oidipusest, kes tappis oma isa ja abiellus emaga, teeb Freud seda nii osavalt, et sellest mõttest küll kohutatud, oleme paratamatult sunnitud ta omaks võtma. Tõepoolest — «Minu arvates oleme pidanud kümnet käsku nii pühaks, et me silmad on lakanud nägemast paljusid tõsiasju.» ütles Freud. Freudi abil näeme, et mitte ainult neurootikud, vaid ka täiesti normaalsed inimesed on läbi elanud episoodi, milles oleme armukadedusviihas soovinud kõrvaldada isa ning omandada

tema kohta armusuhetes emaga või vastupidi — kõrvaldada mängust vihatud ema ning asuda tema kohale oma isa kõrval. Et Freudil endalgi sellisteks mõteteks piisavalt ainet jagus, on saanud üsna ilmseks tema enda unenägude analüüsi kaudu.

«Unenägude tõlgendamise» kõige keerulisemas ja olulisemas VII peatükis jätkas Freud «Projekti» ideede arendamist, kuid füsioloogilisele käsitlusele on siin juba väga vähe ruumi jäänud. Füüsilise kvantiteedi printsiibi asemele on astunud psüühilise energia «valentsi» (*Besetzung*) hüpotees ja füüsikaline inertsiiprintsiip on arenenud naudingu/mittenaudingu printsiibiks. Selle raamatu olulisimaks teaduslikuks panuseks oli mitteteadvuse kontseptsioon. Kindlasti oli see ka üheks Freudi kahest kontseptsioonist, mis kõige tugevamat vastu-seisu leidsid (teine oli muidugi libiido-teooria).

Märkinud, et unenäod on osutunud

via regia'ks ka mitteteadvuse juurde, jagas Freud mõistuse tõeliseks mitteteadvuseks (*Unbewußte*)², eelteadvuseks (*Vorbewußte*) ja teadvuseks (*Bewußte*). Seejuures ei tõmmanud ta olulisemat piiri mitte teadvuse ja eelteadvuse, vaid mitteteadvuse (mille tuumaks pidas primaarseid protsesse) ja eelteadvuse vahele. Hoolikalt hoidus Freud aga mõistest «alateadvus» (*Unterbewußte*)² η Seda oli küll kasutanud Breuer nende ühises raamatus «Etüüdid hüsteeriast» 1895. aastal. Freud pidas seda eksitavaks: see võiks tähendada lihtsalt midagi pisut vähem teadvuslikku. Täpsuse mõttes tuleks lisada, et kord kasutas Freud sõna *subconscient* ühes prantsuskeelses kirjutises.

Klassikaline Freudi skeem, kus vasakul on sensoorne, aistinguline ja paremal mootorne pool, on järgmine:

Skeemilt nähtub, et mitteteadvusest — unenägude algkodust — pärinevad impulsid ei jõua teadvusse mitte otse, vaid eelteadvuse kaudu. Unenägude põhjuseks pole aga mitte ainult sisemise tsensuuri nõrgenemine magamise ajal, vaid ka regressioon sensoorse poole suunas, mis viib unemõtete hajumisele algosadeks. Seejuures avaldub regressioon Freudi järgi eriti ilmekalt paranoilistes ja hüsteerilistes hallutsinatsioonides.

Eelteadvusel pole kvalitatiivseid omadusi, on vaid kvantitatiivsed. Seetõttu erineb eelteadvus ka teadvusest, mille kvaliteetid pärinevad kas naudingu või mittenaudingu vabanemisest, verbaalsete mälestuste assotsiatsioonidest millel on omaene kvaliteet, või, otsesemalt, tajudest. Teadvuslikkust ilma kvaliteedita Freudi järgi eksisteerida ei saa, mistõttu teadvust tuleb mõista «psüühiliste kvaliteetide tajumise organina». Teadvuseni jõuda võib aga kahel viisil: kas välismaailma ärrituste vastuvõt-mise teel või naudingu/mittenaudingu vabanemisel eelteadvusest. Erinevalt paljudest filosoofidest ei pidanud Freud teadvust

epifenomeniks, vaid pigem erinevate psüühiliste valentside regulaatoriks, vaimsete protsesside stabiilsuse, kontrolli ning juhtimise vahendiks.

Loodud psüühikateooria võimaldas Freudil ära seletada unenägude olemuse, mille funktsiooniks on mitteteadvusest valla pääsenud erutus seisundite tagasitoomine eelteadvuse alluvusse, mis sellega vähendab mitteteadvuse sisemist pinget. Teisest küljest tekkis nüüd uus lähenemisnurk psüühilistele häiretele. Nii näiteks kirjutas Freud, et hüsteeriline sümptom ilmub siis, kui ühes ja samas ilmingus kajastuvad kaks teineteisele vastandlikku soovi psüühilise aparadi kahest erinevast süsteemist lähtunud stiimulit.

² Ka eestikeelses kirjasõnas peame edaspidi täpsemaks «mitteteadvust» (*Unbewußte, unconscious, бессознательное* jne), mitte «alateadvust».

³ S. Freud. A. General Introduction to Psychoanalysis. New York, 1972, lk 207—208.

Psühhooosi puhul on aga mitteteadvuse erutus seisund vallutanud eelteadvuse, juhtides omatahtsi kogu psüühikat. Seega on selge ka psühhoterapia eesmärk — mitteeadvus tuleb saada eelteadvuse kontrolli alla.

Kuigi unenägudest ning mõnest muustki asjast tuleb juttu ka edaspidi, ei saa me käesolevat lugu lõpetada ilma ühe unenäo analüüsita. Ruumi kokkuvõtmiseks tuleb kahjuks loobuda pikematest ja keerulisematest, näiteks Freudi enese kulsast unenäost «*Non vixit*». Esitame ühe neurootiku, Freudi patsiendi süngevõitu unenäo, mille leidsime Freudi loengute ingliskeelsest tõlkeraamatust.³

Ta oli rongis, mis äkki ühel legendikul seisma jäi. Ta mõtles, et nüüd kohe võib juhtuda õnnetus ja tal tuleb põgeneda, mistõttu ta läks läbi kõikide kupeede, surmates oma teel kõik ettejuhtunud inimised — vedurijuhi, valvuri jne.

Freudi lühike analüüs:

Esmalt meenutas see unenägu patsiendile üht sõbralt kuulduid lugu: kord konvoeeritud Itaalias väikeses rongikupees hullumeelset, kelle juurde kogemata üks reisija istuma olevat lubatud, kes seal ka oma otsa leidnud. Freud patsient identifitseeris end algul selle hullumeelsega — tedagi piinasid aegajalt sundmõtted, et peab saatma teise

ilma kõik, kes tema saladust teavad. Hiljem leidis ta märksa parema seletuse: ta oli eelmisel päeval teatris kohanud üht neidu, kellega oli varem kavatsenud abielluda, kuid siis oli armukadeduse tõttu sunnitud sellest mõttest loobuma. Tundes oma armukadeduse tugevust oleks see abielu patsiendile tõesti hullumeelseks ettevõtmiseks osutunud, st ta pidas seda neidu nii truudusetuks, et tema armukadedus oleks võinud ta viia kõigi oma teel seisjate mahanõttimiseni. Läbi mitme toa — antud juhul läbi kupeede — kõndimine on aga meile juba tuttav abielu sümbolina.

Arutades rongi peatumist legendikul ning õnnetusehirmu rääkis patsient veel järgmise loo: ükskord, kui selline äkiline peatus kahe jaama vahel tõesti aset leidis, ütles vagunis keegi noor naisterahvas, et võib-olla on oodata kokkupõrget ning et kõik, mis nad teha saavad, on jalad üles tõsta. See fraas — «jalad üles tõsta» — assotsieerus aga patsiendil lugematute jalutuskäikude ja matkadega mööda maad, mida ta varem koos eespool nimetatud neiega armujoo-vastuses ette oli võtnud, ning osutus jällegi tõestuseks väitele, et ta peaks olema püsti-hull, kui selle neiega praegu abielluks, tõestades sellega olukorda tundvale Freudile, et tegelikult poleks tema patsiendil sellise «hulluse» vastu suurt midagi olnud.

VAATENURK

ARNE MERILAI

Pipi ees, politseinikud järel

Kauksi Ülle. Hanõ vai luigõ. Tossin lugu-laulu. Pildid joonistanud V. Sarapik. «AlmaNAKi raamatukogu», Tartu, 1989, 69 lk. 1100 eks. Hind 3,0 rbl.

Ja üht suurt tähte nähti taevas: Üks naene oli ehitatud päikesega, ja kuu tema jalgade all, ja tema peas kroon kaheteistkümnest tähest.

Ilmutuse 12,1

1926. aastal kirjutas terane mees J. Semper, et analüütilise luule asemele on tulemas

konstruktiivne epos, kus «tundmuseks, tahteks, mõistuseks lagunenu hingeelu hakkab jälle tervikuks koonduma, ja sünteetiline elamus saab aegapidi jälle teose aluseks».¹ See tähendas tähtede soodsat seisu lüroepikale: «tuli kuu, ja tähed järel rabinale» (M. Under, «Nahakaupleja Pontus»), st et tuli M. Under ning trobikond muid armsaid klassikuid — H. Talvik, J. Oengo, A. Adson, V. Ridala, H. Adamson ja H. Visnapuu. Täna aga loeme H. Runnelilt sellest, kuidas väiklane tunne üha enam taandub hiiglaste tunde ees, kuidas kuskil välise reaalsuse taga annab endast taas märku hiidude-maailm.²

J. Semper. Meie kirjanduse teed. «Looming 1926, nr 7, lk 77 (= J. Semper. Mõtte-rännakuid. II. Tallinn, 1969, lk 184).

² H. Runnel. Mälestusi Betti Alverist. «Keel ja Kirjandus» 1989, nr 10, lk 577—579.

See on lüroepiline parool esseistikas, mis proosas tähendab näiteks R. Põdra aino-kaldalikkude ballaadromaani «Pardiajaja», publitsistikas K. M. Sinijärve ajalehelugusid jms. Luules kohtab taas sagedamini tavalisest žanrimääratlusi: lugulaul, ballaad, värs-sjutt... Millise kuju saabuv sünteetiline periood võtab, on edaspidi ülihuvitav jäl-gida, algus on igatahes sedavõrd tõhus ja tihe, et lausa rudiseb erutavalt. Ma mõtlen eelkõige kahte naisluuletajat (kui tüüpiline Eestile!), kelle ajatundlikkus on kõige peen-ema komplimente väärt, lausa ajalooline — st seda, et nendeta ei olekski tekkinud lüroepiline situatsioon üldse avalikult näht-av. Need on mõistagi Lehte Hainsalu ja Kauksi Ülle, kuna ülejäänud tähtkujud on veel selgelt süttimata. See on isegi hea, et dispoositsioon on veel hõrk ja puhas, sest hilisema ilutulestikuga võib taevaaloetus kat-tuda tähetolmuse ja muust kosmilisest sodist, mis tänapäeva inimese võimu arvestades on vist paratamatu.

Lehte Hainsalu kõrged ballaadiajad lange-avad paarikümne aastat tagasi, 1960.—70. aastate vahetusse (valikkogu «Ainsa ööga läbi maa», 1980, sisaldab sellest perioodist kaks-kümmend ballaadi, peamiselt kogust «Põhja-vesi», 1974). Tugev on ta Underi-austus, kuid loomult kõidab Hainsalu siiski rohkem asja eepiline külg. Värsamuinasjutukogu «Tuli tuhkhauas» (1986) näitabki selget liikumist Underi juurest visnapuuliku «sulava jutustise» tehnika poole, kaasates ka Suitsu-, Ridala- ja Annisti-kogemust. (Viis lugu seitsmest on selles kogus kindlasti ballaadid, ülejäänute detailistik paisutab žanri siiski lõhki pikema värsseepika suunas.) Ehtsa Visnapuu-pärase, kroonika-stiilise valiku kin-nistab aga äsja ilmunud «Taprite pidu. Kümme lugulaulu Tartu enneminevikust» (1989), tihedalt ja kõrgviimistluses läbi-komponeeritud ballaadikogu. Dateeringut uskudes pärinevad needki lood «Põhjavee»-päevilt, kuid ilmselt ei tundnud autor tollal veel eneses piisavat jõudu selleks, et eri lugulaulud kõrgemal astmel kokku liita, nagu nüüd on sündinud. Selge on seegi, et segas tsensuur. Nii juhtubki, et nagu Visna-puu oma ballaadid foogt Hebbist, preester Hartwigist jt-st, avaldab Hainsalugi oma kogu alles hulk aega hiljem, siis kui hoomatavaks on muutunud lüroepika uued võimalused. Lehte Hainsalu oli Betti Alveri kõrval mõo-dunud ajajärgu peamisi ja visamaid lüro-eepilise traditsiooni alalhoidjaid, kes tõmbab ballaadiloo jõulise joone igas mõttes täna-sesse päeva välja. Seda eriti «Taprite peo» lõpuballaadiga, kust on võetud ka käesoleva arvustuse tähendamissõnaline moto.

Mida enam samastub Hainsalu värs-

eepika Visnapuu omaga, seda rohkem hak-kame puudust tundma Underi-arhetüübist, vähem eepilisest kui sünteetilisest loojast. Selle ränga ülesande võtab näilise kergusega enda kanda Kauksi Ülle ballaadikogus «Hanõ vai luigõ». Luuleandena on Kauksi Ülle tõeline aardeid — kadedus võtab silmanäge-mise peast —, temalt võib oodata korda-minekuid nüüd ja edaspidi. Viitest üksi Unde-rile jääb tegelikult vähekski (see ongi under-lik!) — juba murdekeele kasutus ütleb, et Kauksi Ülle lugulaulude žanrimälu talle-tab eneses ka A. Adsoni ja H. Adarsoni ballaade, kuid kindlasti paljusid teisigi nagu arvatavasti ka Lehte Hainsalu omi.

Under ligines «Õnnevarjutuse»-päevil oma esimesele juubelile, Kauksi Ülle on veel noor inimene — mõlema ballaade ühendab aga ehe algupärane loomistung nagu «õisi poetaval puul» (A. Oras). Üllele on omane ka adamsonlik sürrealistlik maalähedane natu-raalsus (minu arvates mitte vulgaarsus), mis ei karda tabulisi kujundeid, mis murde-teksti sordiini alt intensiivselt välja «püller-delevad» («Kao man kosijaj», «Lats hõlman», eelmisest kogust pärit «Sängüjutt» jt). See on värske ja nauditav kiht, elusa looduse jälg esteetiliste jäällillede keskel, mida Ülle tulevikus nähtavasti siiski rohkem hakkab arvestama. See on igipõline spontaansuse ja vormi vahekorra probleem, mille enese jaoks lahendab iga kirjanik ise. Kuid ballaad kui selline on üldse väga ürgselt seotud ballistilise temaatikaga, mis subliimeeritumalt tähendab muidugi armastusteemat: «Oi nee mustlasõ», «Ümbretsõõri», «Ruus kruus rist ja raamat». Selle fenomeni äratundmine teeb Kauksi Ülle lugulaulud sügavalt ajalooliseks. Viimast rõhutab omakorda arhailine võro keel, mis kannab meid oma loomulikkude keskkonda — muinasaega — tagasi ja kui mitte (olenevalt lugeja psüühilisest mälust), siis vähemalt lähemasse minevikku — Vaba-riigi-aegsesse elutundes —, kui lugeda vaid «Kao man kosijat» või lugusid «Uppunu veli» ning «Karamaa maramaa». Kui võrdle-me näiteks Kauksi Ülle interpretatsiooni klassikalises «Lemmelehest» Jakob Hurda «Vana kandle» vastava variandiga, siis adume hinge kinni pidades, kuidas elavnevad kõige iidsemad mälestused, mille juurest tõmmatakse elegantne joon tänapäeva kolhoosielu anekdootlikkuseeni välja: «Võet sai kärakat/ päka putli aet/ pant puskar õuhka/ ja bensuga limmonaat» («Lats hõlman»). Kui L. Hainsalu annab ajaloo lineaarse edenemise edasi ballaad-ballaadilt, kus tänapäeva ummikuni jõutakse lõpuloos «Mestnõi žitel» eelnevatele vastandliku paatosega, siis Kauksi Ülle ajalookujutus on keelesisesem. Ummikut

ei ole, mistõttu näeme, kuidas võro keel on suurem oma ajaloost.

Traditsioonide jõust ja vaimsest üleolekust sugeneb lugulauludesse sorts mõnusat huumorit, mis ei tähenda, et teosest puuduks dramatism — seda on seal «ümbretsõõri» küllaga, millest piisab sünteetilise terviku loomiseks. Nagu G. Suitsu «Lapse sünnis», kus oli lahti «kalmu kaasi, ahelata hirmu hauda», on Kauksi Üllegi luules «havva vallalõ». See on loomulik, sest dramaatilisel allikal viibimata ballaadi juurde vaevalt et jõutakse. Otse karjuvat vastuolu siiski ei ole — ja jumal tänatud! — vaid seda asendab rohkem vaidlus eksistentsiaalsel taustal (nimi-ballaad «Hanõ vai luigõ»), kuid võimalus on ähvardavalt olemas. See on hea, nagu seegi, et dramaatiline pööristsants (terav repliigivaetus, pingeline gradatsioon, kategooriline fragmentaarsus, sugereerivad kordused) ei anna kuskil tulemuseks südantlõhestavat tragismi. Kellele seda vaja oleks. Dramaatiline kese ei valdagi alati, on ka lüürilisemat lähenemist nagu näiteks šoti ballaaditraditsioonidega resonanceeriv LIDL LII-lugu «Oi nee mustlasõ» või ka eepilisemat kallakut nagu «Uppunu veli» ja «Karamaa maramaa». Tõeliselt adamsonlikud on ka «Hanõ vai luigõ» meetrikaküsimused: suveräänne vabadust ihkav loomiskõne valib omale väljenduseks üleminekuala rõhuliselt värsisüsteemilt vabavärsile, kusjuures selgelt on nähtav algne regivärsiline substraat, mida tänapäeva keel enam järgida ei saa. Ühest küljest on see ehk üllatavgi lähenemine tavaliselt trohheusejambiga läbiajavale ballaadile, teisest küljest aga isegi oodatav ning seetõttu meeldiv lahendus. Novaatorluseks ei saa seda enam pidada, arvestades E. Enno, K. E. Söödi, H. Adamsoni ja B. Kangro ballaadiuueendusi — pigem on see juba olemasoleva traditsiooni austamine, perekondlik nähtus. Tähelepanvaid on puanteerimisosavuski — Ülle eeldused heaks lüüriliseks novellistikaks (nagu dramaatikaks) on minu meelest täiesti reaalsed. Eraldiseisev mälestusmärk žanriloole on aga rahvalikult müstiline ballaad «Võlg» — klassikalise «Lenore»-mudeli teisend —, kes oskab seda võrrelda J. Tamme, K. E. Söödi või näiteks B. Kangro poolt looduga.

Kuid võlg on võõra oma. Praegu tundub nimelt tihti, et kultuurikiht kesk Kauksi Ülle «umma mäke» on sedavõrd rammus, et kõik mis külid, kasub ilmatagi. Kohati sigineb sellest umbrohtu, mis võro keele linaõite varjus libedamini kui muidu näib läbi minevat. Olgu lohutuseks öeldud, et omal ajal heideti seda ette A. Adsonilegi. Noore inemise asi, ega sellega midagi katski ole. Tõsiseks läheb aga siis, kui paneme tähele,

et «Hanõ vai luigõ» tõeline dramatism ei peitu mitte ühes või teises kujutatud kollisioonis, vaid tõtt-õelda hoopis lingvistilises vastanduses: lõunaeesti irratsionaalne vaim *contra* valitsev kirjakeelne ratsionaalsus. Kuid ärgem kahelgem Kauksi Ülle poeetilises vastutustundes oma keele ees ning vastupanuvõimeski — tõeline ballaadiautor on alati nõrgema kaitsel, sest ta on tugevam. Kahtlemata on see tee praegu erandlik, see samm u u sromantiline, teadlik ärapäõrdumine realismi juurest, mida kõik juba kõrini täis on topitud. (Ballaad kui žanr eelistab ikka romantilist meetodit, kuid see ei tähenda, et tal mõnel muul tasandil realismiga vägagi pistmist poleks.) Et see samm teha, võtab igaüks loomulikult taas üles kord juba käidud teeotsad, kui neist üldse päris eemal olla on saadudki. Susi on süüdatud, tulihänd lennanud — eks kaeme siis perra.

KAJAR PRUUL

Nelikümmend kaks keeldehammustuseks avatud suud

Sven Kivisildnik. Märg Viktor. Kujundus ja pildid: V. Sarapik. «Eesti Kostabi-šelts», Tartu, 1989. 42 lk. 600 eks. Hind 3,0 rbl. Nymphodoros Aaosist. Põhjendamatu järjekindluse dogmaatika. Kujundus ja pildid: V. Sarapik. EK\$, Tartu, 1989. 42 lk. 200 eks. Hind 9,0 rbl.

Pierre Pont. Kõhid. Kujundus ja pildid: V. Sarapik. EK\$, Tartu, 1989. 42 lk. 300 eks. Hind 6,0 rbl; U. K. £ 1,25; Aust. \$ 4,25*; N. Z. \$ 4,25*; Can. \$ 3,65 (Not for sale in Nicaragua) (*Recommend Price).

Sven Kivisildnik. Likõ Viktor. Võro kiilde ümbre pannu Kauksi Ülle. Kujundus ja pildid: V. Sarapik. EK\$, Tartu, 1989. 42 lk. 500 eks. Hind 3,0 rbl.

Mitte kusagil, ei Sven Kivisildniku «Märja Viktori» kaanel, tiitellehel ega ajalehereklaamis pole öeldud, et see suurteos oleks pühendatud seitsmekümne aasta möödumisele sünnimusest, mis tänapäevani ei saa jätta ükskõikseks kedagi meist, kes me siin Läänemere-äärsele tuulisele ja kivisele pinnal juba iidsetest aegadest saati oleme taotlenud jääda eestlasteks ja saada ka eurooplasteks.

Aga oleks võinud olla öeldud. Sest just seitskümmend aastat sai täis ajast, mil sessinatses Emajõe-linnas nägid trükivalgust Erni Hiire—Albert Kivika «Ohverdet konn» ja Albert Kivika «Lendavad sead». Samasugust saatust: legend juba trükikojas, hiljem kohustuslik mainimine pea kõigi kirjanduslugude perioodi- ja isikupeatükides, kuid väga piiratud hulk inimesi, kes

nad üldse kunagi algusest lõpuni läbi on lugenud — samasugust saatust sõندان ennustada ka «Märjale Viktorile» ja tema kahele eripalgelisele ja -hinnalisele, kuid samasisulisele kaksik- (pro kolmik-) vennale ning nende Võrumaa ruskel ja viljakal muljal Kauksi Ülle hoolitseva käe all sirgunud poolveljele. Siin on sobiv koht soovida Kauksi Üllele edu ja jaksu ta suurete võtmises: kirjaesti värskema vaimuvara võrustamisel. Miks ei võiks ta järgmiseks tõlketöök olla näiteks Olev Remsu sürrealistlik barokkromaan «Kurbmäng Paabelis»?

Ent mis on «Märg Viktor»? Ühesõnaga öeldes: vähemalt veerandtuhandevärsiline automaatkirjutust, aga veelgi tõenäolisemalt kollaažimeetodit rakendades toodetud tekst, trükitud mütolooilise ja paljulubava nimega väikeettevõtte «Polluks» rota-prindil ja varustatud Virve Sarapiku kongeniaalsete ilustistega. (Viimaseid iseloomustab eeskätt elektrokardiograafika ja kant-sellaarse *ready made*'i rohke kasutus, mis otsekui töötab: need kirjaread on veri meie verest ja elu meie elust. Ning teatavas mõttes — me ei pettu.) «Märg Viktor» on masin, mis hammustab keelde. Tema nelikümmend kaks osa on nelikümmend kaks hammustuseks avatud suud. «Märjal Viktoril» on üheksa hammast, nende nimed on Mureväsiind, Tunnid, Vajumine, Tunded, Meelitavad, Rahuaiad, Südames, Saan ja Iseenda. Kuid need ei ole «Märja Viktori» iseenda hambad, vaid (nagu on avalikustanud Kauksi Ülle käesoleva «Vikerkaare» numbril 80. leheküljel) laenatud Marie Underilt, tema kolmest tertsetist «Videvikud, 4». Lähemal vaatlemisel (oh õudu!) märkame, et ka hammustatav keel ei ole enda oma, vaid kuulub kahtlemata suuremale kollektiivile. Sest raske on uskuda, lugedes fraase nagu *suvi kalapüügi aeg, perenaise mustad nõõpsilmad, mängib kaarte ja vannub, kaevandustes ja kivimurdudes* jne jne, et keegi üks inimene suudab korraga nii palju keelelisi banaalsusi toota, nii palju literatuurset aherainet läbi hammaste lasta.

«Märg Viktor» on silmapaiste saavutus Sven Kivisildniku loojateel, mille eesmärk paistab olevat kindel: vabanemine esteetilisest. «Märjale Viktorile» on juba üsna raske mõnd esteetilisest kategooriast rakendada, senises loomingus mäletatavasti esines veel mõningast patustamist «koomilisega». Kas võime «Märja Viktori» põhjal öelda midagi ennustavat Kivisildniku tulevaste sõnataieste kohta? Kui naasta algul mainitud Kivika-

paralleeli juurde, siis tõenäoliselt on oodata pildikesi uustalunike elust ja nooruki kujunemisest meheks Vabadussõja-rindel.

Lõpuks märkigem, et «Märja Viktori» ilmumine on kõige otsesemal moel seotud Eesti Vabariigi saatusega. Oleme ju kõik kogunud, millised erilised valitsemisvormid on parajasti kehtestatud meie rahvuspsüühikas ja milliseid sisult vabadust-taotavaid, aga oma olemuselt täiesti mittevabu ja haigeid tekste meie apokalüptiline alateadvus praegu produtseerib. Kui keegi, antud juhul siis Sven Kivisildnik, on suuteline teostama midagi nii suurejoonelisel jaburat, nii «mõttetut» ja vaba nagu «Märg Viktor», siis näen ma selles kindlaimat tunnistahte, et meil on siiski lootust. Et tuleb aeg, kui on taas mõtet ja võimalust olla siiras, õnnelik, vaba ja laisk. Et too kollektiivne alateadvus on vargsi juba meile soodsas otsuses langetanud ja valinud sellest teadaandmiseks Sven Kivisildniku, käskides tal valmistada «Märg Viktor». Seepärast: ostke veel täna endale «Märg Viktor»!* Omandades «Märja Viktori» toetate vaba Eestit!

Likõ Viktori nilbõ kotusõ.

Ol kül niiviisi et Sven kirot Underi päält maahha ja ma tõlksõ toda tiidmädä Sveni ja Neeme trükse IBM-iga ja Piret toimõnd a valmis raamatun olli iks mõnõ asja nii kuis kiäkima es trüki ega kiruta. Tuu vast um taa sistem: luulõtaja-ümbrepandja-arvuti-tõimõndaja trükja koskil leotamata kotussõl nilvõstunu.

*I osan eelviimätsen rian um saagi miskiperäst k-ga
4 osan piat olõma I rida
vaotus ahu iin põrmandurõival
24 osan perämäne rida piat olõma esihindä iist käkit
31 osan tõsõn rian
kellä kaksõ tõisi perrä
35 perämäne rida um mu hindä praak sääil
võis olla esihindä võrkhällün hällü*

Kauksi Ülle

* «Märg Viktor» on müügil Tallinnas raamatukaupluses «Lugemisvara» ja Keele ja Kirjanduse Instituudis (tuba 606), Tartu Ülikooli raamatukogus, Kirjanike Majas ja Tähetornis.

FOORUM

ERAST PARMAS TO

Ilu, informatiivsuse ja täpsuse poole!

Karl Martin Sinijärve luuleheft *Kassett '88-s* on pannud tõsikirjandusmehi rääkima irt-tõsist juttu eesti keele ortograafiast (vaata «Vikerkaar» 1989, nr 9, lk 93 ja 96). Oskar Kruus kardab eesti kirjaviisi lõhenemist — kui ka teised luuletajad y, x, z peale üle lähevad. Hasso Krull loeb «äärmuslikult modifitseeritud ortograafiat» Sinijärve «ortograafiliseks trikiks». Õnneks on Krulli arutelu sügavteaduslik, trikis avastab ta kõnelise meediumi iseäralle vastanduva grammatekstuaalse lausungi ilmingu. Analüüsi võtab kokku armsasti: «Kuid ega mul polnud kavas nuriseda».

Nii Kruus kui Krull leiavad vist, et *lahkasid* tormi ühes veeklaasis. Arvan, et tegemist on siiski hoopis kenakese virvendusega suure-suures eesti keelepajas. Aasta viimases «Nooruses» kasutab Liisi Ojamaa lisaks xyz-le ka aabet w (kahjuks küll ainult v asendajana) ja ideogrammi &. Pole Sinijärv ja Ojamaa esimesed ega ainsad kirjakeele «lõhestajad», ilmunud on juba yxjagu teistegi lõhkijajate luuletöid.

Paar päeva tagasi andsid ülikooli esimese kursuse studentid-bioloogid mulle oma kirjalikud arvestustööd. Õige mitmed pruukisid nii y- kui ka x- tähte. Võtsin siis riulilt omaenese teisel kursusel kirjutatud konspektiklode: professor August Vaga loetud mükoloogiakursuse olin kirja pannud y ja & abiga. Polnud ma ainus, kes Nõmme Gümnas neljakümne aastate keskpaiku vana head keelepeditoogi Nikolai Remmelit kontrolltööde ja kirjandite ortograafiaga sõbralikult muigama pani.

Pisiprobleemil on kolm suurt külge. Esimene — arusaadavus. Kas tekitavad kelleski arusaamatust need mõned tähemärgid x, y, z, w, & ? — Veerandsada aastat tagasi elasin samas korteris ühe paariklassilise külakooliõpilase vanavanaemaga, kellele oma riulilt meepeärapäras lugemist leidsin. M. J. Eiseni muistejutte ja muid rahva suust kokku korjatud lugusid. Kuni mu varud lõppesid. Mida talle ka kahetsusega teada andsin.

Ühel õhtul koju tulles sain kõvasti pahan-dada: miks ma vananimest petan? — Ja ta näitas mulle riulilt leitud Salme Tanningu koostatud «Mulgi murdetekste».

Neis tekstides on foneetilisi märke rohkem kui meile harjumuslikke tähti. Vanavanaema

see ei seganud: raamatu lood olid tema lapsepõlve emakeeles, ja pealegi mäletas ta mitmeid lugusid peast.

Teine eesti aapeprobleemi külg on informatiivsus. Meie tähestikus on (ilma «võõras-teta») 23 aabet. Jättes rehkenduse lihtsus-tamiseks kõrvale nende kasutamissageduse saame sellise tähestiku informatiivsuseks Shannoni valemile tuginedes umbes 4,5 bitti. 255 tähemärgi puhul oleks informatiivsus juba 8 bitti ehk üks bait; see on ka elementaarne infoportsjon, mis ühe personaalruti kõhus ehk Mustas Kastis ringi liigub ja näiteks printeri abil lõpuks ühe tähena paberile trükitakse. Ma ei leia, et meil just kõike 255 tähemärki vaja läheb, aga 23—30 tähega, 10 numbriga ja tosina muu märgiga piirduda on küll selge ihnsus. Muuseas, juba pelgalt 100 aape puhul saaksime stenogrammid ja trükisõnas tuleviku tarbeks jäädvustada kõrgetel istungitel, raadios või TV-s kuuldava inisemise, mõmina, ee-ää-öö-vahelised hääled ja muu akustilise loomingu, millega kõnemehed sõnade ja lausete vahelist ajavahemikku ilmestavad. Rikkale keelele — rikas tähestik!

Kolmas ja kõige tähtsam külg on seotud koos x-tähe uutmoodi pruukimiseks sisse tulnud tõkestusega elavale keelekasutusele. Täheühend ks kõlab ühesilbilises sõnas (nt üks) teisiti kui mitmesilbilises (nt üksinda). Meie luulendajad sellele paraku mõelnud pole. Kas soovite, et poplaulja hakkaks «ük-sin-daa nüüüd oolen maa» asemel laulma: «üü-ksinda...»? Ei ole ilus. Kuidas poolitada trükirea lõpus: kas *kahe-xakesi*, *kahex-akesi* või koguni *kahe* <ake-si>?

Lahendus on lihtne: toon meie kirja-viisi ajaloost tuntud analoogia. Esimesed minu loetud kriminaalromaanid (õnneks eelnesid nad kooliaabitsale) olid trükitud gooti kirjas. Selles on kaks kirjapildit erinevat s-tähte, mida pruugitakse vastavalt asendile sõnas ja järgnevale tähele. Minu isale-emale õpetati nende õigesti kirjutamine juba vallakooli esimeses klassis selgeks, asi siis meie koolis pole ära õppida:

Yx yksildane paxmagu-lemuur oksalt kuk-kus ja ymises: «Oh ox, ohh ox!»

Jäägu siinkohal käsitlemata akadeemiliste keele-uurijate soovitusi vajav ts ja z vahe-kord: tarvitame ju viimast kord tee ja essi asemel, teinekord aga maguspehme essi jaoks.

Uued ajad on ukse ees; uus aeg nõuab tolerantsuse ja exactsuse yhendamist.

Vikerkaar

Toimetuse kolleegium:

Nelli Abašina, Boriss Bernštein, Valeri Bezzubov, Lehte Hainsalu, Jaak Jõerüüt, Ülo Kaevats, Maie Kalda, Mart Kalm, Veiko Lõhmus, Mihkel Mutt, Rein Raud, Toivo Sikk, Rein Veidemann, Peeter Vihalemm.

Toimetus:

Peatoimetaja **Rein Veidemann** 44 58 26.
Peatoimetaja asetäitja **Alla Kallas**
60 17 72. Vastutav sekretär **Jüri Ojamaa**
44 12 48. Algupärane ja tõlkekirjandus
Tõnu Õnnepalu 60 18 58. Teadus, publ-
litsistika ja kirjanduskriitika **Andres Her-**
kel 60 18 58. **Kajar Pruul** 60 18 58
(Tartus) teisip reedeni k 13—15 tel 300-
45). Keeletoimetaja **Tiina Lias** 60 18 58.
Kunstiline toimetaja **Jüri Kaarma**
60 18 58. Tehniline toimetaja **Ruth Haa-**
ring 60 18 58. Masinakiri **Viivi Tammik**
44 12 48.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Praaeksemplaride kohta saab teavet trü-
kikoja tehnilise kontrolli osakonnast
68 14 11

Toimetuse aadress: Tallinn 200031, Toompui-
tee 30. Lauda antud 05. 03. 90. Trükkida antud
05. 04. 90. Ofsetpaber 70×100/16. Ofsettrükk.
Tingtrükipoognaid 7,8. Tingvärvitõmmiseid 12,51.
Arvestuspoognaid 10,30. Trükiarv 50 000. Tell-
muse nr. 1100. Hind 45 kop. Tallinn, издатель-
ство «Периодика». Адрес редакции: 200031,
Таллинн, Тоомпуйестез, 30, телефон 60 17 72.
Типография Издательства ЦК КПЭ. 200090,
Таллинн, Пярнуское шоссе, 67-а.
«Vikerkaar» № 5, май 1990. На эстонском
языке. Цена 45 коп.

Vikerkaar

Hind 45 kop.
78245